

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

K. A. S. O. U.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945:30
FINANS DEPARTEMENTET

UTREDNINGAR
ANGÅENDE
EKONOMISK
EFTERKRIGSPLANERING
IX.

FRAMSTÄLLNINGAR OCH UTLÅTANDEN FRÅN
KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK EFTERKRIGSPLANERING 3.

Betänkande angående den svenska handelspolitiken efter kriget m. m.

S T O C K H O L M

1 9 4 5

Statens offentliga utredningar 1945

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående ombändertagande av utlännning i anstalt eller förläggning. Norstedt. 169 s. Ju.
2. Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. Norstedt. 68 s. K.
3. Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskaps-tjänstgöring inkallad personal. Heggström. 74 s. Fö.
4. Betänkande angående den husliga utbildningen. Beckman. 167 s. S.
5. Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. Idun. 370 s. E.
6. Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. Heggström. 150 s. H.
7. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. Idun. 109 s. K.
8. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 2. Blekingenäätets järnvägar. Idun. 124 s. 1 pl. K.
9. Promemoria med förslag till arendebestämmelser för kommunal jord. Marcus. 56 s. Jo.
10. Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. Marcus. 158 s. S.
11. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 8. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 2. Betänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m. Marcus. 153 s. Fi.
12. Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. viij, 350 s. Fi.
13. Bilagor till investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 83 s. Fi.
14. Socialpolitikens ekonomiska verkningar. Av C. Welinder. Beckman. 113 s. S.
15. Stadsplanutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. V. Petterson. 646 s. Ju.
16. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. Heggström. 208 s. E.
17. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. Idun. 484 s. Fo.
18. Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. Norstedt. 21 s. K.
19. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. För kommuner med bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret samordnade. Norstedt. 21 s. K.
20. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 2. För kommuner, i vilka skogsbrandförsvaret ordnats för sig. Norstedt. 22 s. K.
21. Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. Katalog- o. Tidsskriftstryck. 142 s. Fö.
22. Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 3. Heggström. 371 s. Ju.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning angående folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. Beckman. 108 s. S.
24. Betänkande angående grundpenningväsendet. Marcus. 64 s. H.
25. Betänkande och förslag angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. Heggström. 83 s. E.
26. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjers för skapande av socialväsendets forskningsorganisation. Av H. J. Cederström. Idun. xx, 296 s. 4 pl. S.
27. 1944 års uppbördsberednings betänkande med förslag till omläggning av uppbördsförfarandet. Marcus. 589 s. Fi.
28. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. Norstedt. 86 s. Ju.
29. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. Norstedt. 26 s. Ju.
30. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 9. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 3. Betänkande angående den svenska handelspolitiken efter kriget m. m. Marcus. 124 s. Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = eklelesiastikdepartementet. Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivna utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945: 30
FINANSDEPARTEMENTET

UTREDNINGAR
ANGÅENDE
E K O N O M I S K
EFTERKRIGSPLANERING
IX.

FRAMSTÄLLNINGAR OCH UTLÅTANDEN FRÅN
KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK EFTERKRIGSPLANERING 3.

Betänkande angående den svenska handelspolitiken efter kriget m. m.

STOCKHOLM 1945
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
458024

BTREDDNINGAR

ÅRSLÖRD

EKONOMISK

BEFÄRRIKESPLANERING

IX

FRÅNSTÄLLNINGAR OCH FÖRSLAG

KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK BEFÄRRIKESPLANERING

Reviderad utgåva till 1964 års budget

Innehållsförteckning.

	Sid.
Betänkande den 16 maj 1945 angående den svenska handelspolitiken efter kriget	5
<i>Särskilt yttrande av herr Bonow</i>	31
<i>Särskilt yttrande av herrar Gustafson och von Heland</i>	31
<i>Särskilt yttrande av herr Hèrnod, fru Lilliehöök, herrar Nordenson, Sandberg, Söderlund och Wehtje</i>	32
<i>Särskilt yttrande av herr Liedberg</i>	33
Bilagor:	
1. Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel. Av fil lic. Ingemar Gerhard.....	35
2. PM angående vissa detaljer i den handelspolitiska organisationen. Av fil. dr Arne Björnberg	57
Skrivelse den 28 maj 1945 angående den ekonomiska statistiken	69
Bilaga:	
Program för statistik över produktionsförhållandena inom industrien.....	83
Utlåtande den 14 mars 1945 över motion I: 23 om åtgärder för planläggning av det fortsatta utredningsarbetet på socialpolitikens och socialvårdens område	89
Utlåtande den 16 mars 1945 över motion II: 354 angående utredning om anordnande av hygieniska inrättningar på arbetsplatserna	93
<i>Särskilt yttrande av herrar Liedberg, Nordenson och Wehtje</i>	97
Utlåtande den 6 april 1945 över förslag rörande försäljning av kronans vid en avveckling av beredskapen överflödiga motorfordon, cyklar, bilbatterier och reservdelar	99
Utlåtande den 6 april 1945 över motion I: 78 om en utredning angående befolknings- och näringsförhållanden i Sverige	101
Utlåtande den 6 april 1945 över motion II: 447 om en utredning angående den framtida organisationen av handeln med brännolja m. m.	103
<i>Särskilt yttrande av herrar Hèrnod, Liedberg, Nordenson, Söderlund, Wehtje och Åselius</i>	108
<i>Särskilt yttrande av herrar Gustafson, von Heland, fru Lilliehöök och herr Sandberg</i>	113
Utlåtande den 13 april 1945 över motion II: 73 angående utredning om skoindustriens framtida organisation m. m.	115
<i>Särskilt yttrande av herrar Gustafson, Hèrnod, Liedberg, Nordenson, Sandberg, Söderlund, Wehtje och Åselius</i>	123
<i>Särskilt yttrande av herr von Heland</i>	123
<i>Särskilt yttrande av fru Lilliehöök</i>	124

Inhalt

1	Einleitung
2	I. Die Bedeutung der Arbeit
3	II. Die Aufgaben der Arbeit
4	III. Die Organisation der Arbeit
5	IV. Die Erziehung der Arbeiter
6	V. Die Sozialpolitik
7	VI. Die Gewerkschaften
8	VII. Die Arbeiterpartei
9	VIII. Die Arbeiterbewegung
10	IX. Die Arbeiterfrage
11	X. Die Arbeiterbewegung in Deutschland
12	XI. Die Arbeiterbewegung in Österreich
13	XII. Die Arbeiterbewegung in der Schweiz
14	XIII. Die Arbeiterbewegung in Frankreich
15	XIV. Die Arbeiterbewegung in England
16	XV. Die Arbeiterbewegung in Italien
17	XVI. Die Arbeiterbewegung in Spanien
18	XVII. Die Arbeiterbewegung in Portugal
19	XVIII. Die Arbeiterbewegung in Griechenland
20	XIX. Die Arbeiterbewegung in Bulgarien
21	XX. Die Arbeiterbewegung in Rumänien
22	XXI. Die Arbeiterbewegung in Jugoslawien
23	XXII. Die Arbeiterbewegung in der Türkei
24	XXIII. Die Arbeiterbewegung in der Arabischen Welt
25	XXIV. Die Arbeiterbewegung in Asien
26	XXV. Die Arbeiterbewegung in Afrika
27	XXVI. Die Arbeiterbewegung in Lateinamerika
28	XXVII. Die Arbeiterbewegung in der Karibik
29	XXVIII. Die Arbeiterbewegung in Australien
30	XXIX. Die Arbeiterbewegung in Neuseeland
31	XXX. Die Arbeiterbewegung in der Sowjetunion
32	XXXI. Die Arbeiterbewegung in der Volksrepublik China
33	XXXII. Die Arbeiterbewegung in der Volksrepublik Korea
34	XXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
35	XXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
36	XXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
37	XXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
38	XXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
39	XXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
40	XXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
41	XL. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
42	XLI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
43	XLII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
44	XLIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
45	XLIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
46	XLV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
47	XLVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
48	XLVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
49	XLVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
50	XLIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
51	L. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
52	LXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
53	LXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
54	LXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
55	LXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
56	LXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
57	LXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
58	LXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
59	LXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
60	LXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
61	LXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
62	LXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
63	LXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
64	LXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
65	LXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
66	LXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
67	LXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
68	LXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
69	LXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
70	LXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
71	LXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
72	LXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
73	LXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
74	LXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
75	LXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
76	LXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
77	LXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
78	LXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
79	LXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
80	LXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
81	LXXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
82	LXXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
83	LXXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
84	LXXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
85	LXXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
86	LXXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
87	LXXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
88	LXXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
89	LXXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
90	LXXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
91	LXXXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
92	LXXXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
93	LXXXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
94	LXXXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
95	LXXXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
96	LXXXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
97	LXXXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
98	LXXXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
99	LXXXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
100	LXXXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
101	LXXXXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
102	LXXXXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
103	LXXXXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
104	LXXXXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
105	LXXXXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
106	LXXXXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
107	LXXXXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
108	LXXXXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
109	LXXXXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
110	LXXXXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
111	LXXXXXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
112	LXXXXXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
113	LXXXXXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
114	LXXXXXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
115	LXXXXXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
116	LXXXXXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
117	LXXXXXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
118	LXXXXXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
119	LXXXXXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
120	LXXXXXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
121	LXXXXXXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
122	LXXXXXXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
123	LXXXXXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
124	LXXXXXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
125	LXXXXXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
126	LXXXXXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
127	LXXXXXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
128	LXXXXXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
129	LXXXXXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
130	LXXXXXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
131	LXXXXXXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
132	LXXXXXXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
133	LXXXXXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
134	LXXXXXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
135	LXXXXXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
136	LXXXXXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
137	LXXXXXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
138	LXXXXXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
139	LXXXXXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
140	LXXXXXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
141	LXXXXXXXX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
142	LXXXXXXXXI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
143	LXXXXXXXII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
144	LXXXXXXXIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
145	LXXXXXXXIV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
146	LXXXXXXXV. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam
147	LXXXXXXXVI. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Laos
148	LXXXXXXXVII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kambodscha
149	LXXXXXXXVIII. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Kuba
150	LXXXXXXXIX. Die Arbeiterbewegung in der Demokratischen Volksrepublik Vietnam

Till KONUNGEN.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering har i en särskild delegation till behandling upptagit frågan rörande vår utrikeshandel och handelspolitik efter kriget. Till överläggningar inom denna delegation ha, efter med-

givande av chefen för finansdepartementet, som experter kallats representeranter för de statliga handelspolitiska organen liksom ett stort antal representeranter för enskilda organisationer på exportens och importens område. Under dessa överläggningar ha bland annat till diskussion upptagits frågan rörande vårt handelspolitiska läge under övergångsåren närmast efter kriget, vår utrikeshandels utvecklingsmöjligheter och intressen på längre sikt samt den till dessa problem anknyttande frågan rörande vår handelspolitiska organisation efter kriget. På basis av denna diskussion samt förarbeten, som utförts inom kommissionens kansli samt inom Industriens utredningsinstitut, har utarbetats följande översikt rörande några viktigare utvecklingstendenser och problem på utrikeshandels område samt ett därtill anknyttande förslag till vissa förändringar av den statliga handelspolitiska organisationen. Till betänkandet fogas även som särskilda bilagor en av fil. lic. I. Gerhard, Sveriges allmänna exportförening, författad översikt över multilateralismen i Sveriges utrikeshandel samt en av fil. dr Arne Björnberg utarbetad promemoria angående vissa detaljer i den handelspolitiska organisationen.

Utrikeshandels roll för den svenska folkförsörjningen.

Utrikeshandels stora betydelse i Sveriges nationella ekonomi är numera så allmänt känd och erkänd att detta förhållande knappast behöver närmare belysas. Visserligen svarar exportverksamheten direkt endast för en mindre del av nationalinkomsten. Under den närmaste förkrigstiden var även denna andel på tillbakagång. Enligt beräkningar vid konjunkturinstitutet sjönk den sålunda under 1930-talet från omkring 19 % till 15 % av nationalinkomsten (brutto-). Denna minskning sammanhängde till en betydande del med jordbruksexportens nedgång. Den svenska exporten domineras emellertid av industriprodukter. Inom industriproduktionen bildar exporten ett mera väsentligt inslag än inom näringslivet i övrigt. Även för industriproduktionens del sjönk dock exportens andel under 1930-talet från $\frac{1}{3}$ till $\frac{1}{4}$ av totala värdet.

Importens storleksordning inom det svenska folkhushållet belyses därav, att den i förhållande till nationalinkomsten under de här berörda förkrigsåren uppgick till omkring 20 %.

Även om de här anförda relationstalen kunna förefalla låga, ligga de likväl internationellt sett på en hög nivå. Sverige är jämfört med andra länder ett av utrikeshandeln i hög grad beroende land. Men vidare bör uppmärksammas, att utrikeshandels betydelse icke utan vidare framgår av sådana enkla relationstal som de här angivna. Det låter sig knappast i exakt form bevisas, men det framstår som ganska uppenbart, att utrikeshandeln i särskilt hög grad bidrager till att höja vår allmänna ekonomiska standard. Genom utrikeshandeln infogas vårt land i en lönande arbetsfördelning olika länder emellan. Utrikeshandeln ger oss tillgång till billiga och delvis oundgängliga råvaror, liksom den väsentligt ökar värdet av våra för export läm-

pade naturtillgångar, skog, malm o. s. v. Den möjliggör vidare en ökning av vår produktionskapacitet på vissa områden långt över de relativt begränsade inhemska behoven, varigenom specialiseringens och stordriftens fördelar kunna uppnås. Den gör det samtidigt möjligt för oss att utnyttja motsvarande fördelar, som uppstå i utlandets exportindustri.

Kommissionen har icke velat underlåta att anföra dessa egentligen självklara synpunkter för att därmed understryka betydelsen av, *att vårt näringsliv finner vägen tillbaka till ett omfattande internationellt byte.*

Även ur en annan synpunkt än den här anförda är utrikeshandeln av avgörande betydelse för utvecklingen inom näringslivet, nämligen i fråga om dess konjunkturförhållanden. Såsom kommissionen redan tidigare framhållit, intager exporten i förening med benägenheten att importera en strategisk plats i de svenska konjunktursammanhangen. En väsentlig förutsättning för ett förverkligande av målsättningen om en hög och jämn sysselsättning under bevarande av relativt fria marknadsförhållanden är såväl på kort som på längre sikt, *att exporten efter kriget icke endast åter uppnår sin förkrigsvolym utan därutöver om möjligt utvecklas i takt med landets produktionsmöjligheter.*

Utrikeshandeln bildar emellertid icke endast en väsentlig orsaksfaktor bland dem, som påverka det svenska näringslivets konjunktur tendenser. Av likvärdig betydelse ur konjunktursynpunkt är, att exporten skapar ett internationellt utrymme för vår konjunkturpolitik. Endast om exporten håller jämna steg med de mot tillväxten av vår nationalinkomst svarande behoven av importerade varor, kunna vi behålla vår rörelsefrihet i fråga om konjunktur- och sysselsättningspolitiken utan långt gående importbegränsningar med en däremot svarande försämring av vårt folks försörjning och ekonomiska standard som följd. Endast vid en sådan gynnsam exportutveckling kan den fulla sysselsättnings politik förverkligas utan en tendens till autarki, som verkar bromsande på det ekonomiska framåtskridandet.

Utvecklingstendenser inom den svenska utrikeshandeln.

Såsom framgår av de ovan anförda relationstalen, sackade vår *export* under 1930-talet efter i förhållande till den allmänna produktionsutvecklingen i Sverige. Medan exportens volym under 1920-talet i det närmaste fördubblades, nådde den trots ett livligt uppsving mot slutet av 1930-talet aldrig mera väsentligt över 1920-talets toppnivå. Samtidigt gick dock världshandelns volym kraftigt tillbaka, och i förhållande därtill lyckades den svenska exporten i själva verket väl hävda sin ställning.

Den snabba exportutvecklingen efter förra världskriget får i främsta rummet tillskrivas den snabbt stigande marknaden i olika transoceana länder, främst Förenta staterna. De av kriget drabbade europeiska länderna gingo däremot under 1920-talet starkt tillbaka i betydelse som svenska exportländer. Detta gällde i främsta rummet Tyskland och Frankrike, men även i viss mån England. Den snabba återhämtningen inom svensk export liksom det

därav beroende allmänna konjunkturuppsvinget under årtiondet närmast efter förra kriget får sålunda främst tillskrivas handelns nyorientering mot transoceana marknader. Under 1930-talet bibehölls i huvudsak den sålunda inträdda förskjutningen i olika avnämareländers relativa roll för den svenska exporten. Den tyska upprustningen under senare hälften av 1930-talet ökade endast i mindre grad detta lands andel av den svenska exporten. — Trots tendenserna till förskjutning mot de transoceana länderna förblev dock Europa alltså vårt viktigaste marknad, där $\frac{3}{4}$ av våra exportprodukter avsattes.

Förskjutningarna i den svenska exportens länderfördelning påverkas i betydande grad av de ekonomiska utvecklingstendenserna i olika länder. Ett samband mellan nationalinkomstens stegring och importutvecklingen kan ju allmänt iakttagas. Av intresse är emellertid att konstatera, att Sveriges andel av importen till de enskilda viktigare avnämaryländerna under 1930-talet genomgående visar en kraftigt stigande tendens. Som exempel må nämnas, att Sveriges andel av respektive länders import mellan år 1929 och 1938 i fråga om Tyskland, Förenta staterna, Japan och Kanada nära fördubblades. På övriga europeiska marknader inklusive de nordiska ökades andelen med mer än $\frac{1}{4}$ och på den engelska med $\frac{1}{5}$. I de utomeuropeiska råvaruländerna ökades de svenska varornas andel av importen med nära hälften. Även i ett flertal andra länder steg denna andel.

Den svenska exportens väl hävdade ställning under 1930-talet, med dess tillbakagång av världshandelns volym, kan sålunda icke tillskrivas utvecklingen på något särskilt land och väl sannolikt icke heller några enstaka exportprodukter. Utvecklingen synes snarare visa, att den svenska exporten relativt allmänt kunnat hävda sig väl i konkurrensen på världsmarknaden. Detta förhållande framstår som en ljuspunkt under en tid, då de internationella handelsrestriktionerna tenderade att hämma utvecklingen.

Den svenska exportens utveckling före kriget får emellertid även ställas i samband med den ständiga förskjutning mot nya varor och kvaliteter, som ägde rum inom svensk exportindustri. Inom skogsindustrien kan man peka på den snabba förskjutningen från trävaror mot cellulosa, inom cellulosa-industrien på en numera avslutad utveckling mot en ökad export av sulfatmassa, en minskning av den mekaniska massan och en allt längre driven förädling av cellulosan, främst genom blekning till konstsilkemassa m. m. Inom pappersindustrien finner man en snabb ökning av exporten av omslagspapper och smörpapper, medan tidningspapper visar en vikande tendens. Sådana nya fabrikat som plywood och wallboard visa även en snabb utveckling under 1930-talet. Inom järnindustrien genomfördes som bekant under 1920-talet en grundlig omläggning i riktning mot en mera utpräglad kvalitetsproduktion. Dessa tendenser fullföljdes under 1930-talet, och ett närmare studium av järnexporten skulle visa en starkt differentierad utveckling mot nya kvaliteter och nya former av manufakturering. Inom verkstadsexporten äro förskjutningarna mellan olika varor kanske än mera utpräglade. Gamla viktiga exportvaror, såsom separatorer och ångturbiner, byggda på äldre svenska uppfinningar, förlora successivt i betydelse, medan andra produkter,

såsom kullager och enligt nya principer byggda fartyg, under 1930-talet snabbt vunno en ökad marknad. Mot periodens slut minskades även exporten av sådana varor som tändstickor och gatsten. Överhuvud taget gick utvecklingen under mellankrigsperioden, och kanske i särskilt utpräglad grad under 1930-talet, i riktning mot en högre förädling av exportprodukterna. Denna tendens avspeglas delvis i den tillgängliga handelsstatistiken. Enligt en officiell beräkning växte sålunda helfabrikatens andel i totalexporten från omkring 25 % år 1913 till över 40 % i slutet av 1930-talet. Men utvecklingen mot högre kvalitet och längre driven industriell förädling registreras endast delvis i sådana siffror.

Helt allmänt kan sålunda fastslås, att en ständig utveckling av nya varor och högre kvaliteter — vid sidan av en intensiv kostnadsänkande rationalisering — utgjort viktiga förutsättningar för den svenska exportens konkurrensförmåga före kriget.

Den svenska *importens* utveckling följde under mellankrigsåren i huvudsak växlingarna i nationalinkomsten. Man kan emellertid även i detta avseende iakttaga en viss skillnad mellan utvecklingstendenserna under 1920- och 1930-talen. Medan importen under 1920-talet snarast växte snabbare än nationalinkomsten, blev under 1930-talet importen något efter i utvecklingen. Mot slutet av 1930-talet steg importen dock betydligt över 1920-talets nivå. Sverige har sålunda i fråga om sin import icke följt den allmänna tendens till nedgång, som under denna tid framträdde inom världshandeln. Detta förhållande framträder även på så sätt, att Sverige nästan över lag ökat sin andel av olika ursprungsländers export. För sådana länder som Förenta staterna, Storbritannien, Frankrike, Norge, Finland, Nederländerna, Belgien och flera transoceaniska länder har Sveriges andel av exporten närmare fördubblats under 1930-talet eller i vissa fall ökats i än högre grad. Denna utveckling sammanhänger icke endast med Sveriges utpräglade frihandelspolitik utan även med den internationellt sett mycket gynnsamma konjunkturutvecklingen inom Sverige.

Importens stegring under 1930-talet skulle dock ha varit väsentligt större, om icke betydelsefulla strukturella förskjutningar ägt rum i dess sammansättning, nämligen i främsta rummet en förskjutning från import av färdigvaror till import av motsvarande råvaror. Flera orsaker ha säkerligen medverkat till den snabba utvecklingen av den inhemska förädlingsindustrien på bekostnad av motsvarande import. Delvis torde den få ställas i samband med de autarkiska tendenserna ute i världen. Hade den svenska exporten under 1930-talet icke hållits tillbaka av olika handelshinder, skulle produktionskrafterna måhända icke i så stor utsträckning ha sökt sig över till på hemmamarknaden inriktad förädlingsindustri. Utvecklingen mot ökad självförsörjning befrämjades även av de förändringar av de internationella valuta-relationerna, som ägde rum under 1930-talet. Men den stod sannolikt även i samband med tillväxten av köpkraften inom landet, som möjliggjorde en produktion för hemmamarknaden i större skala och som en följd därav till lägre kostnader än tidigare, samt med den tendens till ökad teknisk och

kommersiell skicklighet, som successivt utvecklas i ett högindustrialiserat land.

Genom denna förskjutning inom importen, som i och för sig medförde besparingar av valutor, vidgades det internationella utrymmet för den svenska konjunkturutvecklingen, vilket med hänsyn till de mindre gynnsamma exporttendenserna eljest måhända kunde ha blivit alltför trångt.

Liksom i fråga om exporten inträdde under årtiondet närmast efter första världskriget en tendens till ökning i Förenta staternas och en del andra utomeuropeiska länders andel i den svenska importen. Europeiska produkter utgjorde dock vid 1930-talets slut alltjämt huvudparten av svenska importen, räknat efter ursprungsländer omkring $\frac{2}{3}$, varav ungefär hälften tyska och engelska varor.

Importens och exportens fördelning på olika länder avvek i hög grad från varandra, och detta gav den svenska utrikeshandeln under mellankrigsåren en utpräglad *multilateral* karaktär, såsom framgår av en till detta betänkande fogad bilaga (Bilaga 1). Ännu 1928 uppgick summan av samtliga import- och exportöverskott på enskilda länder, räknat i enbart cif- eller enbart fobpriser, till ungefär $\frac{1}{3}$ av den svenska utrikeshandelns värde. Ett importöverskott förelåg framför allt visavi Tyskland samt hela den amerikanska kontinenten. Exportöverskott förelåg å andra sidan visavi England, de nordiska länderna, vissa av övriga europeiska länder samt Afrika, Asien och Australien. Från länder med exportöverskott på Sverige erhöles ett stort antal av våra viktigare råvaror, medan omvänt länder med importöverskott av svenska varor voro viktiga marknader bl. a. för våra skogsprodukter. Genom utvecklingen under 1930-talet med dess utveckling mot bilateralism och preferensbehandling framträder även i svensk utrikeshandel en viss tendens mot minskad grad av multilateralism. Summan av import- och exportöverskotten uppgick dock vid slutet av 1930-talet till omkring $\frac{1}{4}$ av utrikeshandelns värde.

Problemställningar för utrikeshandelns utveckling på längre sikt.

Möjligheterna äro givetvis begränsade att utnyttja erfarenheterna från förkrigstiden som underlag för ett bedömande av vår utrikeshandelns utvecklingsmöjligheter efter kriget. Det är nämligen uppenbart, att det andra världskriget i ännu högre grad än det första kommer att innebära ett brott i utvecklingen, som kommer att påverka förutsättningarna för världshandeln även på längre sikt. Dessa *av kriget framkallade förändringar* kunna ännu endast delvis överblickas.

Vad gäller vårt eget näringsliv, kan man konstatera, att de tendenser mot ökad självförsörjning, som framträdde redan före kriget, av naturliga skäl förstärkts genom avspärrningen från världsmarknaden, även om de på många områden hållits tillbaka av bristen på råvaror. Flera av de tillverkningar, som utvecklats under kriget, exempelvis inom järn-, verkstads- och den kemiska industrien och som ersatt tidigare import, komma sannolikt att visa sig konkurrensdugliga efter kriget och i vissa fall bilda ett led i en fort-

satt utveckling. Man har exempelvis anledning räkna med en fortsatt tillväxt av den kemiska industrien samt produktionen av handelsjärn. Genom den utveckling av mera bestående art, som ägt rum under kriget, har en viss minskning av våra importbehov inträtt, som i motsats till strukturförändringarna under 1930-talet främst gäller importen av råvaror. Storleken i förkrigspris av denna importminskning har uppskattats till 100 à 150 milj. kr. Genom denna förskjutning har sålunda det internationella utrymmet för vår konjunkturpolitik icke oväsentligt vidgats.

Förändringarna på exportmarknaderna under kriget komma väl knappast att framträda fullt tydligt förrän bättre kontakt uppnåtts med respektive länder. Redan nu kan man emellertid konstatera, att de gamla avnämrländerna på vissa områden genom utveckling av sin produktionskapacitet och sin produktionsteknik kunnat göra sig mindre beroende av våra exportvaror. På marknaderna för exempelvis järn och stål samt verkstadsprodukter kommer det säkerligen i många fall att visa sig svårt att återerövra gamla marknader.

Även i andra avseenden ha betydande förändringar inträtt på världsmarknaden, som kunna innebära utvecklingsmöjligheter både i positiv och negativ riktning. Till sådana förändringar få främst räknas den liksom under förra kriget påskyndade industrialiseringen, framför allt i råvaruländerna. Den i förändring stadda politiska världsbilden innebär givetvis också en rad osäkerhetsmoment rörande världshandelns framtida struktur.

Av alla dessa skäl är det klart, att vår utrikeshandel, icke ens sedan omställningen från krigsförhållandena i huvudsak genomförts, kan väntas tendera tillbaka mot förkrigstidens förhållanden. Erfarenheterna från förkrigstiden synas i vissa avseenden ge vissa allmänna anvisningar om, i vilken riktning vår utrikeshandels utvecklingsmöjligheter framför allt ligga.

Tendenserna till självförsörjning med vissa tidigare importerade varor ha i det föregående berörts. Sådana tendenser kunna vara betingade av ett nytt tekniskt-ekonomiskt läge och sålunda äga rum utan skydd av en höjd tullnivå och subventioner — respektive, vad gäller jordbruksproduktionen, vara motiverade av våra långsiktiga försörjningsintressen samt önskvärdheten att tillförsäkra en skälig levnadsstandard åt den vid en så rationell drift som möjligt erforderliga jordbruksbefolkningen. Med sist nämnda undantag kunna sådana utvecklingstendenser icke betraktas som avsteg från den svenska frihandelsvänliga linjen, som är ett uttryck för vårt intresse att bereda utrymme för importen i konkurrens med vår egen inhemska produktion. Förutsättningen härför måste dock vara, att importpriserna ha karaktären av »världsmarknadspris» och icke av genom enskilda organisationer eller statliga regleringar utomlands på ett tillfälligt sätt manipulerade priser. Av intresse ur här anlagda synpunkter äro vissa tendenser till en ny organisation av världsmarknaden, som möjligen komma att bli av bestående betydelse. De varuavtal för stora internationella råvaror, som träffats mellan vissa ledande länder, kunna sålunda möjligen komma att bilda inledningen till ett skede med en »organiserad frihandel».

Som ovan framhållits var exportens inriktning före kriget i hög grad betingad av den allmänna ekonomiska utvecklingen i olika länder. Tydligt är, att särskilt stora utvecklingsmöjligheter föreligga i ett antal ännu ekonomiskt utvecklade, delvis transoceaniska länder, där industrialiseringsprocessen under kriget påskyndats. Det förefaller därför sannolikt, att liksom efter förra kriget nya utvecklingsmöjligheter för vår utrikeshandel komma att öppna sig på ett antal sådana marknader.

Av allt att döma måste vår utrikeshandel även efter kriget kännetecknas av en betydande rörlighet, om den med framgång skall kunna göra sig gällande på världsmarknaden. Den svenska exportindustriens ständigt fortgående omläggning mot nya produkter får givetvis icke anses vara avslutad. En fortsatt utveckling, som sannolikt kommer att tendera mot en ännu högre förädling på många områden, är inledd och kommer att äga rum. Särskilt angeläget är att en sådan utveckling förverkligas på det skogsindustriella området, där den begränsade råvarubasen under de närmaste årtiondena kommer att tvinga till en viss inskränkning av den förbrukade råvarukvantiteten. En fortsatt utveckling av exporten på detta viktiga område kräver, att den kvantitativa expansionen, som avslutades med 1930-talet, ersättes av en påskyndad utveckling mot högre förädling. — Samtidigt måste man vara på det klara med, att gamla försprång i fråga om kvalitet och teknik kanske icke kunna hållas på alla områden. På järnindustriens område har onekligen utvecklingen av legeringstekniken i förening med de tekniska erfarenheterna under krigsansträngningarna lett till en viss utjämning av kvalitetsnivån mellan olika länder. I samma mån bli strävandena mot höjd effektivitet och lägre kostnader av större betydelse än tidigare.

Det framstår vidare som uppenbart, att det även i framtiden kommer att ligga i Sveriges intresse, att utrymme beredes för en så multilateral inriktning av världshandeln som möjligt. Detta intresse, som under alla förhållanden är ekonomiskt motiverat, förstärkes av den speciella inriktningen av Sveriges utrikeshandel. Man kan utgå ifrån, att den svenska exporten även efter kriget kommer att ha sin tyngdpunkt i ett antal stora specialartiklar, som — delvis av transportekonomiska skäl — ha sin marknad koncentrerad till en begränsad krets av större avnämare. Den under förkrigstiden iakttagna förskjutningen inom importen från färdigvaror till råvaror, som knappast kan beräknas vara reversibel, kommer även att i högre grad än tidigare binda vår import till en viss länderfördelning. Att de fördelaktigaste export- och importmarknaderna skulle sammanfalla, ter sig under sådana förutsättningar helt orimligt. Ett klart svenskt intresse är därför en utveckling mot en så fri multilateral handel som möjligt. Det säger sig självt, att den svenska utrikeshandeln i främsta rummet kommer att orienteras mot de länder, där en sådan utveckling gör sig starkast gällande, för att där fritt kunna välja sin mest gynnsamma marknad.

Det behöver knappast framhållas, att en sådan utveckling mot en fri internationell handel blir i hög grad beroende av de olika ländernas förmåga till ett ekonomiskt samarbete. Det faller utanför ramen för detta betänkande att

närmare ingå på de problem, som komma att möta detta samarbete. Här skall endast pekats på några frågor, som måste få sin lösning för att ett internationellt handelssystem, baserat på fri handel, skall kunna fungera. Därför kräves bland annat, att balans uppnås i betalningsförhållandena mellan olika länder genom internationella kapitalrörelser, som i sin tur bygga på förtroende för det internationella systemet, samt vidare att ett stabilt internationellt valutasystem upprättas, vilket i sin tur förutsätter dels den angivna balansen i betalningsförhållandena, dels en förmåga hos de enskilda länderna att reglera sina konjunkturer.

Vårt handelspolitiska läge under åren närmast efter kriget.

Den internationella bakgrunden.

Även om strävanden mot en fri världshandel efter kriget komma att göra sig gällande, kan man icke bortse ifrån, att under en övergångstid närmast efter kriget en rad hinder för en sådan utveckling komma att vara förhanden. I det följande skall ett försök göras att sammanfatta några drag i det internationella läget, som kunna väntas bli av särskild betydelse för vår utrikeshandel. Till denna kortfattade framställning bör fogas den allmänna reservationen, att man på detta område rör sig på synnerligen osäker mark.

Kriget kommer att lämna ett flertal, främst europeiska länder med en starkt nedsatt produktionskapacitet men med enorma varubehov för återuppbyggnad och — till en början — löpande varuförsörjning. Exportkapaciteten komma att vara nedsatt både på grund av nedsatt kapacitet i exportindustrierna, brist på råvaror och på grund av trängande inhemska varubehov.

Ett flertal länder (England, Holland, Belgien, Frankrike, Norge, Japan) ha fått sin handelsflotta starkt reducerad och få därigenom en motsvarande försämring av sin betalningsbalans.

Ett flertal länder ha vidare uttömt sina valutareserver respektive måst avyttra sina räntebärande utländska tillgodohavanden samt ådragit sig skulder för varuleveranser och dylikt under krigsansträngningen. Välkänt är att man för Englands del, som före kriget täckte ett underskott i sin handelsbalans av omkring 400 milj. pund genom andra inkomster av olika slag, har räknat med en minskning av sådana valutainkomster efter kriget med omkring 200 milj. pund. Samtidigt har England under kriget ådragit sig skulder, som även om icke lend-leaseleveranserna räknas, uppgå till miljardbelopp.

I de transoceana »råvaru»-länderna, exempelvis Syd- och Mellanamerika, Australien, Nya Zeeland, Sydafrika och Indien, har liksom under förra kriget industrialiseringen påskyndats och därigenom försvåras ett återupptagande av färdigvaruexporten från de gamla industriländerna i de banor, som följdes före kriget. Detta kommer i särskilt hög grad att drabba på sådan export inriktade europeiska länder. Till dessa länder hör England, som står

inför nödvändigheten att genomföra icke endast en återuppbyggnad av förstörd bebyggelse utan även en grundlig reorganisation och nyorientering av sin exportindustri. En sådan omställning kan knappast annat än delvis hinna genomföras under de första efterkrigsåren.

De länder, som efter kriget av något eller flera av angivna skäl måste väntas få sin betalningsbalans försämrad, svarade före kriget för en mycket betydande del av världshandeln. Det är därför tydligt, att dessa länders betalningssvårigheter i hög grad komma att sätta sin prägel icke blott på deras egen utan även på övriga länders handelspolitik.

De handelspolitiska åtgärder, som kunna bli framtvingade i de länder, vilka få sin betalningsbalans försämrad (i det följande benämnda »valutasvaga länder»), äro i första hand av följande slag:

a) Begränsning av importen genom importrestriktioner. Prioritet kan därvid komma att beredas för varor, avsedda för elementär folkförsörjning och återuppbyggnad respektive som råvaror för exportindustrien. Om icke av andra skäl, kan importen av högförädlade varor komma att begränsas till förmån för billigare råvaror i syfte att spara valutor.

b) I den mån ett exportöverskott på ett valutasvagt land uppstår, kan med stöd av valutakontroll komma att förhindras, att de knappa valutatillgångarna tagas i anspråk för en multilateral handel. Exportländernas möjligheter att utnyttja sina fordringar skulle därigenom bli begränsade.

c) De valutasvaga ländernas export kan, i den mån kapacitet föreligger, komma att forceras för att i utbyte erhålla valutor eller varor. Huruvida även exportsubventioner i en eller annan form därvid kunna komma till användning, är icke möjligt att nu bedöma. Av intresse är emellertid, att denna möjlighet allvarligt diskuterats även i ett sådant traditionellt frihandelsland som England. De valutasvaga ländernas export kan även komma att i betydande utsträckning medvetet dirigeras till sådana länder, från vilka angelägna importvaror kunna erhållas.

I en eller annan av dessa former kommer sannolikt handeln och valut rörelserna att bli föremål för regleringar från de valutasvaga ländernas sida, i många fall troligen under en flerårig övergångstid. Handeln kommer att dirigeras på ett sätt, som i många avseenden kommer att innebära avsteg från principen att köpa och sälja i den billigaste marknaden. Som exempel kan nämnas risken för en dirigerad samhandel inom det brittiska imperiet. För övriga länder kan en sådan tendens, om den förverkligas, komma att medföra rubbningar i handelsinriktning och ekonomiska lönsamhet.

Bland de länder, som stå utanför denna krets av valutasvaga länder, kommer utan jämförelse Förenta staterna att spela den största rollen i den internationella handeln, åtminstone i fråga om återupplivandet av de traditionella handelsförbindelserna från förkrigstiden. Man kan utgå från att Förenta staternas handelspolitiska rörelsefrihet icke kommer att begränsas av några betalningssvårigheter. Dess inställning till den internationella handeln och kreditgivningen kommer att bli i hög grad utslagsgivande även för de

betalningssvaga ländernas handelspolitik. De åtgärder från Förenta staternas sida, som framför allt skulle kunna bli av betydelse, äro främst följande:¹

a) Regleringen av de skulder, som uppstått under kriget.

b) Kreditgivning åt de valutasvaga länderna. Varukrediter på längre sikt komma att lätta dessa länders handelspolitiska läge, varigenom deras knappa valutatillgångar komma att frigöras för annan import. Vidare kommer återuppbyggnadsarbetet att påskyndas, och därigenom kommer ett tillfrisknande av de krigshärjade ländernas näringsliv och då även exportindustri att gå snabbare. Valutakrediter komma att i än högre grad underlätta dessa länders handelspolitiska rörelsefrihet och att minska skärpan av deras handels- och valutapolitiska restriktioner.

c) En ökning av Förenta staternas import. En sådan utveckling skulle kunna komma till stånd genom en nedsättning av de amerikanska importtullarna. Även med nuvarande tullar bör emellertid en betydande ökning av importen i jämförelse med förkrigstiden inträda, om Förenta staternas nationalinkomst efter kriget kan upprätthållas vid nuvarande höga nivå. Men detta skulle förutsätta en framgångsrik konjunkturpolitik i syfte att upprätthålla en hög sysselsättning. Enligt erfarenheterna från förkrigstiden är Förenta staternas import mycket känslig för förändringar i nationalinkomsten. Importen stiger vid en konjunkturförbättring snabbare än nationalinkomsten. Enligt amerikanska beräkningar skulle en stegring av Förenta staternas nationalinkomst efter kriget upp till den nivå, som svarar mot full sysselsättning, leda till en mycket väsentlig ökning av importen från olika länder. För Englands del skulle en sådan konjunktur i Förenta staterna innebära ett sådant uppsving i exporten — både direkt till Förenta staterna och till andra länder, som påverkas av den amerikanska konjunkturen — att det befarade underskottet i den engelska betalningsbalansen till en väsentlig del skulle elimineras.

Å andra sidan skulle en amerikansk exportoffensiv på de transoceaniska råvaruländerna, exempelvis Syd- och Mellanamerika, vara ägnad att skärpa de europeiska ländernas betalningssvårigheter.

d) Förenta staternas sjöfartspolitik efter kriget. Medan som ovan framhållits ett stort antal länder under kriget fått se sin handelsflotta starkt reducerad, har Förenta staternas handelsflotta byggts ut långt över förkrigsnivån. Olika meningar synas föreligga inom Förenta staterna rörande dess sjöfartspolitik efter kriget. Uppenbart är att dess utformning blir av största betydelse för de länder, som äro särskilt beroende av sjöfartsinkomster för utjämningen av sin betalningsbalans.

En snabb nedskrivning av fordringar respektive en långsiktig reglering av dessa, en riklig kreditgivning och en kraftig importökning från Förenta staternas sida samt ett avstående från möjligheterna att utvidga sjöfarten skulle väsentligt förbättra de valutasvaga ländernas betalningsförhållanden, med-

¹ Vad här säges om Förenta staterna, gäller i tillämpliga delar och i mån av deras betydelse inom världshandeln Kanada och andra länder med liknande ställning i handels- och valutapolitiskt hänseende. Till denna grupp torde även med viss reservation Sverige få räknas.

föra ett mildrande av handels- och valutarestriktionerna samt underlätta och påskynda en övergång till ett friare handelssystem. Genom sin ledande ställning inom världshandeln efter kriget skulle Förenta staterna sålunda på ett avgörande sätt kunna befrämja en utveckling mot en friare och därmed även större handel. En motsatt politik skulle tvärtom förstärka tendenserna mot långtgående handelsrestriktioner i ett stort antal länder. Även vårt läge blir i hög grad beroende av Förenta staternas politik, kanske främst indirekt genom dess verkningar på andra länder.

Icke minst med hänsyn till här sist berörda frågor öppna sig möjligheter till vitt skilda utvecklingstendenser på världshandelns område. Att i dag bedöma den ena eller andra utvecklingen som mer eller mindre sannolik är knappast möjligt, då olika länders ekonomiska utrikespolitik knappast ännu hunnit mera klart utkristalliseras. För vår del kunna vi endast ge uttryck åt en förhoppning om en gynnsam inställning till dessa problem från utlandets sida samt åt vår vilja att medverka till en snabb utveckling mot en friare handel. Men samtidigt måste vi bereda oss på de svårigheter som måste uppstå i ett mindre gynnsamt internationellt ekonomiskt klimat. Vi måste förbereda en handelspolitik och en handelspolitisk organisation, som gör det möjligt att möta de svårigheter, som i ogynnsamt fall kunna uppstå. Ur denna praktiska synpunkt har det t sett sig mest ändamålsenligt att i den följande diskussionen av vårt handelspolitiska läge efter kriget utgå från mindre gynnsamma utvecklingsalternativ.

Sovjetunionens betydelsefulla roll i den internationella handeln har icke berörts i det föregående sammanhanget på grund av den särställning detta land av flera skäl kan väntas komma att intaga. I detta sammanhang må endast framhållas att Sovjetunionens utrikeshandel även efter kriget av allt att döma kommer att taga formen av ett av staten i detalj dirigerat byte.

Ett liknande system för den handelspolitiska organisationen kommer måhända efter kriget att under åtskilliga år tillämpas även i ett flertal länder på kontinenten. Detta kommer i främsta rummet att gälla de av de allierade ockuperade länderna samt sannolikt även vissa av de befriade länderna, antingen på grund av ett ekonomiskt nödtvång eller som resultat av en extrem politisk utveckling.

I den föregående analysen har hänsyn ej tagits därtill, att under en första övergångstid, medan kriget med Japan ännu pågår, tillgången på tonnage kan komma att bilda en trång sektion för vissa delar av den internationella handeln. Hur tilldelningen av tonnage för olika ändamål inom den internationella sjöfartspoolen kommer att utfalla under olika tider, torde ännu icke kunna överblickas. Den risken föreligger dock, att en begränsning av det för de enskilda länderna tillgängliga transportutrymmet under den för export och import erforderliga nivån kan komma att bilda en särskild anledning till handelsregleringar.

Sveriges handelspolitiska intressen.

Såsom ovan framhållits, får man under övergångstiden närmast efter krigets slut räkna med betydande skillnader mellan olika länders handelspolitiska läge. Endast för en del av världens länder vågar man räkna med en sådan valutasituation, att de kunna slå in på en relativt fri handelspolitik. Det är tämligen uppenbart, att dessa länders marknader komma att utöva en särskild dragningskraft på den svenska utrikeshandeln på grund av de uppenbara fördelar, som en handel med sådana länder erbjuder. I jämförelse med länder med friare handelsförbindelser måste man i de länder, som föranledas att på olika sätt binda och reglera sin utrikeshandel, räkna med risk för ett starkt försämrat bytesförhållande.

Av flera skäl blir Sverige dock under åren närmast efter kriget sannolikt hänvisat till att inrikta en betydande del av sin exportkapacitet på valutasvaga länder. En sådan export kan vara motiverad av flera olika skäl:

a) Vi önska aktivt bidra till världens ekonomiska rekonstruktion. Detta framstår för oss icke endast som ett humanitärt utan även som ett svenskt intresse, då ju vårt land är beroende av att världens ekonomi återigen kan börja fungera. I förhållande till vissa länder inom gruppen av valutasvaga länder kommer export på kredit i den ena eller den andra formen att te sig som ett nödvändigt led i denna vår medverkan till världshandelns återuppbyggnad.

b) Vi ha redan engagerat oss för omfattande leveranser till krigshärjade länder, främst till de nordiska grannländerna, och det kan komma att framstå som en förpliktelse att ytterligare utsträcka dessa krediter.

c) Våra exportindustrier äro delvis sedan förkrigstiden inriktade på leverans till gruppen av valutasvaga länder. En omställning till andra marknader kan icke utan vidare ske eller ter sig i varje fall icke alltid lämplig, med hänsyn till våra handelspolitiska intressen på längre sikt. Av denna anledning kan exporten under den närmaste tiden ej heller nå den omfattning, som är erforderlig ur sysselsättningspolitiska synpunkter, om den icke inriktas även på denna grupp av länder.

I viss utsträckning kan det sålunda framstå som en förpliktelse respektive ett intresse för oss att inrikta vår export på länder med internationella betalningssvårigheter. Dessa länders exportkapacitet även vad gäller varor, lämpade för den svenska marknaden, kan emellertid väntas bli begränsad. I andra fall kunna inköp från dessa länder bli möjliga, men endast till abnormt höga priser. Måhända komma vi för att begränsa vår kreditgivning att i viss mån tvingas till avsteg från principen att köpa i den billigaste marknaden. Ett betydande exportöverskott på sådana länder kommer dock sannolikt att uppstå med sin motsvarighet i infrusna fordringar, antingen risken bäres av enskilda eller av staten.

Skulle en betydande del av vår exportkapacitet bli bunden för leverans till mera valutasvaga länder, kan lätt den situationen uppstå, att en tillräcklig exportkapacitet icke blir disponibel för övriga marknader, varifrån genom bilateralt eller multilateralt byte behövligen importvaror kunna erhållas, fram-

för allt då från Förenta staterna och de transoceaniska råvaruländerna. Vid fria importmöjligheter från sådana länder kan en tendens till ett betydande importöverskott visavi dessa länder bli följden. Importöverskotten kunna måhända till en tid finansieras genom anlåtande av valutareserven, i den mån denna är disponibel. Tänkbart är även, att dessa länders exportintressen, särskilt sedan den värsta varuhungern i världen stillats, kommer att föranleda dem till en viss kreditgivning.

En alltför stark utveckling av exporten på de valutasvaga länderna kan sålunda komma att snedvrída hela vår utrikeshandel. Hur långt denna utveckling kommer att gå, blir tydligen beroende av, hur långt den svenska staten respektive enskilda exportörer äro beredda att sträcka sin kreditgivning. I viss utsträckning framstår, som ovan anförts, en sådan kreditgivning som en förpliktelse till svensk medverkan i den internationella återuppbyggnaden eller som ett intresse med hänsyn till exportens utveckling på längre sikt. Kreditgivningen liksom de svenska gåvorna ha emellertid redan nu sträckts så långt, att enligt kommissionens mening fortsättningsvis en betydande återhållsamhet bör iakttagas, om icke allvarliga skador skola uppstå för svenskt näringsliv och utrikeshandel. I Kungl. Maj:ts proposition nr 139/1945 ha angivits vissa faktorer, som innebära en begränsning av utrymmet för svensk kreditgivning till utlandet. Kommissionen, som ansluter sig till de i propositionen anförda synpunkterna, vill särskilt peka på den ovan angivna snedvridning av vår utrikeshandel, som kan bli följden av en alltför långt driven och ensidigt på vissa länder inriktad kreditgivning. Denna snedvridning kan komma att innebära, att exporten hålles tillbaka på de marknader, där de största utvecklingsmöjligheterna erbjuda sig. Exporten kan därigenom på längre sikt komma att ställas inför våldsamma och svårlösta omställningsproblem. Vår utrikeshandel kan vidare komma att drivas in på bilaterala banor, och möjligheterna till en ekonomiskt inriktad, multilateralt utvecklad handel komma i samma mån att begränsas. Importen kan därigenom komma att fördyras, och ett förnyat upptagande av vår normala import kan hållas tillbaka av betalningssvårigheter. Sådana konsekvenser böra enligt kommissionens mening ägnas den största uppmärksamhet i det fortsatta handelspolitiska arbetet. Vid statlig kreditgivning föreligger risk, att exportörerna såväl som medborgarna i allmänhet underskatta sådana svårigheter och de konsekvenser de ytterst få för det svenska folkhushållet. I de fall, då kreditgivningen icke föranledes av humanitära eller liknande skäl synes böra övervägas, huruvida icke hela eller åtminstone en del av kreditrisken bör bäras av den enskilde exportören. Därigenom skulle uppnås en efter läget inom exportindustrien bättre avpassad begränsning av den svenska kreditgivningen.

De svårigheter, som följa med en sådan kreditgivning och en motsvarande inriktning av exporten, kunna emellertid sannolikt icke undvikas under tiden närmast efter kriget. I den mån och så länge sådana förutsättningar gälla, torde det bli nödvändigt att underkasta den svenska utrikeshandeln en viss grad av kontroll. Bland de synpunkter, som därvid kunna behöva hävdas

av de statliga myndigheterna i förhållande till den enskilde exportören respektive importören, må följande särskilt nämnas:

Beträffande exporten:

a) Totala exportkvantiteten på valutasvaga länder kan behöva begränsas. När exporten sker på statlig kredit och denna är begränsad till sitt totala belopp, behöver den direkta exportregleringen endast avse exportvolymens fördelning på olika varor. När den av staten burna kreditrisken icke är begränsad till sitt totala belopp, kan däremot ett behov föreligga att även begränsa den totala exportvolymen. När enskilda exportörer helt eller delvis bära kreditrisken, kan detta i och för sig verka återhållande på den totala kreditvolymen. De valutasvaga länderna kunna emellertid väntas i många fall vara beredda att betala synnerligen höga priser för särskilt begärliga varor. Även i sådana fall kan det därför bli nödvändigt att förhindra en ansvällning av exporten, särskilt om kreditgivningen till vederbörande land kan väntas ge upphov till en mycket osäker fordran.

Även i de båda sist nämnda fallen kan det bli nödvändigt att påverka exportens fördelning på olika varuslag. Den ovan angivna tendensen till handelsreglering från de betalningssvaga ländernas sida kan bland annat göra det till ett svenskt intresse att främja export av en vara i förhållande till en annan, som lättare kan avsättas på andra marknader. Viktiga bytesmedel kunna därigenom reserveras för dessa andra marknader, liksom den traditionella exporten av en vara med svagare handelspolitisk ställning kan upprätthållas.

b) Åtgärder kunna, särskilt i samband med statlig kreditgivning, i vissa fall bli påkallade för att förhindra, att en stegring av exportpriserna påverkar prisbildningen inom landet. Utan att kommissionen i detta samband tar ställning till formerna för sådana åtgärder, må erinras om, att ett problem av denna art redan har uppkommit och givit anledning till det förslag till uttagande av prisutjämningsavgifter, som framlagts i Kungl. Maj:ts proposition nr 255/1945.

Beträffande importen:

a) Det kan i vissa fall framstå såsom ett allmänt handelspolitiskt intresse att utnyttja importmöjligheterna från länder, där fordringar blivit infrusna, även om detta måste ske till högre priser än från länder, gentemot vilka annars ett betydande importöverskott skulle uppstå. En sådan handelsreglering måste emellertid utnyttjas med den största återhållsamhet. Det måste nämligen såväl ur penningpolitisk som handelspolitisk synpunkt framstå som synnerligen angeläget att i största möjliga utsträckning kunna tillämpa den för den fria importhandeln vägledande principen att köpa i den billigaste marknaden.

b) Begränsningen i våra exportmöjligheter liksom i vår valutareserv kan i ogynnsamt fall framtvinga en inskränkning av vår import från de transoceaniska länder, där tillgången på vissa varor kan bli riklig.

Med hänsyn till ovan berörda tendenser inom den internationella handeln kan man förutse, att våra exportörer och importörer under tiden när-

mast efter kriget i betydande utsträckning komma att ställas inför en monopolistiskt organiserad motpart. Detta kommer i varje fall att gälla vid handel på Sovjetunionen samt sannolikt även ett antal krigshärjade länder på Europas kontinent. Även Storbritanniens utrikeshandel kan, särskilt under ogynnsamma betingelser, befaras tendera i samma riktning. Situationer kunna då inträda, där staten icke överksam kan åse, hur olika svenska importörer och exportörer spelas ut mot varandra. Föjden därav kunde bli en försämring av vårt bytesförhållande gentemot utlandet. Sådana risker behöva ej föreligga, när på svensk sida finnas hållfasta organisationer inom export- och importnäringen. Men i vissa fall kan det bli nödvändigt att genom statliga regleringar — eller potentiella möjligheter till sådana — tillse, att ett enhetligt uppträdande kommer till stånd även från svensk sida. — Riskerna av här antytt slag ökas, ju större sektor av vår utrikeshandel, som är underkastad en långt gående bilateral reglering. Erfarenheten från förkrigstiden visar nämligen, att prisbildningen inom den fria sektorn av utrikeshandeln som ett potentiellt alternativ utövar en starkt återhållande verkan på abnorma prisbildningstendenser inom den mera bundna sektorn. Detta förhållande gör det till ett svenskt intresse, att en dominerande del av utrikeshandeln inriktas på länder med ett multilateralt och relativt fritt utformat handelssystem.

Under en första övergångstid kan vidare knappheten på tonnage för vissa ändamål, delvis beroende av åtgärderna inom den internationella sjöfartspoolen, tvinga till en prioritetsbedömning såväl av export som import.

Alla dessa motiv för en fortsatt reglering av utrikeshandeln under tiden närmast efter kriget ta främst sikte på att på kort sikt förbättra vårt läge vad gäller importmöjligheter, valutatillgångar samt penningpolitiska risker. En annan syftning få de dock, i den mån de avse att på längre sikt säkerställa exporten av vissa varor. Det kommer sannolikt under åren närmast efter kriget ofta att ligga nära till hands att ingripa i utrikeshandeln av kortsiktiga skäl. Som en allmän princip bör dock gälla, att sådana regleringar endast böra tillgripas, när mycket betydande fördelar för folkhushållet kunna uppnås. Mindre handelspolitiska vinster på kort sikt böra icke få föranleda regleringar av utrikeshandeln, som begränsa dess rörelsefrihet, särskilt vad gäller möjligheten att köpa i den billigaste respektive sälja i den mest förmånliga marknaden samt att på längre sikt bygga upp värdefulla handelsförbindelser. Reglerande ingrepp få lätt till följd motåtgärder från utlandets sida, och vinsten av de handelspolitiska åtgärderna blir därigenom åtminstone i det långa loppet illusorisk. En sådan avvägning mellan olika synpunkter bör icke endast taga sikte på det enskilda fallet utan bör också vägledas av den insikten, att vi kunna riskera att i vår mån bidra till att insnärja den internationella handeln i band, som kunna bli svåra att upplösa. Vi kunna genom ett motsatt, mera generöst förfarande stödja de tendenser till fri handel, som man måste hoppas skola göra sig alltmer gällande. Det bör vidare ihågkommas, att Sverige sedan mellankrigstiden har ett anseende som frihandelsvänligt land. Detta representerar en good will, som icke lättsinnigt bör förslösas.

Grunddrag i den nuvarande handelspolitiska organisationen.

Avsikten med den närmast följande framställningen är endast att ange vissa grunddrag i den nuvarande handelspolitiska organisationen. I en särskild bilaga har framlagts en mera fullständig översikt över de olika organen inom denna organisation och deras arbetsuppgifter.

Med en viss schematisering kan den statliga handelspolitiska organisationen sägas ha följande fyra huvuduppgifter:

- a) Planläggning i större och mindre sammanhang av den svenska handelspolitiken, särskilt som förberedelse för handelsförhandlingar.
- b) Beslut rörande riktlinjer för den svenska politiken.
- c) Handelspolitiskt förhandlingsarbete.
- d) De handelspolitiska riktlinjerna samt handelsavtalens tillämpning vad gäller statliga åtgärder.

Den närmare utformningen av handelspolitiken under kriget måste ses mot bakgrunden av vår avspärrning från en stor del av våra normala handelsförbindelser. Den dominerande synpunkten har givetvis varit kravet på att vår försörjning med olika livsmedel och råvaror måste tryggas. Uppfyllandet av detta krav har i sin tur nödvändiggjort en omfattande reglering av hela vår utrikeshandel. I princip har sålunda staten varit ansvarig för såväl omfattningen som sammansättningen av vår export och import.

Handhavandet av de handelspolitiska regleringarna har legat på särskilda organ. Staten har genom dessa på ett smidigt sätt kunnat effektivt stödja den handelspolitik, som i olika lägen ansetts påkallad. De uppgifter, som dessa organ tilldelats, ha dels varit av administrativ natur dels omfattat handelspolitiskt planlägningsarbete i olika avseenden.

Den handelspolitik, som byggts upp genom denna statliga verksamhet, har uppdragit en ram för den affärsverksamhet på export- och importområdet, som utövats av det enskilda näringslivet och dess organisationer.

Handläggningen av de handelspolitiska ärendena har under krigsåren i regel skett i en viss ordning under medverkan av ett antal statliga och enskilda organ. Hastigt uppdykande uppgifter ha dock ofta nödvändiggjort planläggning och beslut genom informellt samråd mellan ledande personer inom de olika handelspolitiska organen. Reglerna för handläggningen av de handelspolitiska frågorna under kriget ha därför helt naturligt i viss mån växlat.

Den normala proceduren har varit att handelskommissionen verkställt erforderliga utredningar och avgivit förslag till handelsavtalsförhandlingar och lejdtrafik. Såsom underlag har kommissionen härvidlag haft detaljerade förslag till svenska önskemål rörande import och export, utarbetade inom försörjningskommissionerna, där särskilda byråer handhaft själva planlägningsarbetet. Vid denna planläggning har ofta samråd förekommit med olika näringsorganisationer, importföreningar och vissa enskilda företag.

Handelskommissionen har sammanställt och i vissa fall överarbetat dessa planer, som vanligen avsett önskade varukvantiteter. I vissa fall har det

grundläggande utredningsarbetet på liknande sätt som inom försörjningskommissionerna utförts inom handelskommissionen. Dessa planer ha, innan förhandlingar kommit till stånd, underkastats en granskning i stort inom vederbörande departement. Vid överläggningar inom departementen, vanligen utrikes-, handels- eller folkhushållningsdepartementet, ha representanter för berörda kriskommissioner samt för det enskilda näringslivet i växlande utsträckning deltagit. I den mån särskilda betalnings- och valutafrågor blivit aktuella ha representanter för riksbanken deltagit i överläggningarna.

Återuppbyggnadsnämnden har verkställt en planläggning av Sveriges medverkan i det internationella återuppbyggnadsarbetet, i första rummet inom den ram som de statliga krediterna anvisat, dels allmänt, dels i förhållande till särskilda länder och dels beträffande vissa varor. Detta har skett i nära samarbete med försörjningskommissionerna, ävensom med näringsorganisationerna.

Det här antydda förfarandet har närmast tillämpats vid planläggning rörande varuutbytet med utlandet. Särskilt under de senaste åren ha emellertid frågor av detta slag ofta haft en sådan räckvidd, att de kommit att bilda ett betydelsefullt led i den ekonomiska politiken i stort. Handelspolitiska frågor ha även uppstått, som varit av direkt penningpolitisk betydelse, eller eljest av en allmän ekonomisk innebörd. Detta har exempelvis gällt större frågor rörande prisbildningen på export- och importvaror samt rörande kreditgivningen till utlandet. Sådana frågor ha påkallat medverkan särskilt av finansdepartementet ävensom av riksbanken. Ärendenas vidare beredning har brukat ankomma på statssekreterarna i finans- och folkhushållningsdepartementen, chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning samt ordföranden i handelskommissionen.

Den handelspolitiska ståndpunkten har utformats inom regeringen, och instruktioner ha utfärdats av vederbörande departementschef. Förhandlingsarbetet har sedermera omhänderhafts av utrikesdepartementets handelsavdelning, vars personal ofta förstärkts med särskilda förhandlingsdelegerade, i vissa fall hämtade från näringslivet. För de återkommande förhandlingarna med vissa länder ha funnits permanenta regeringskommissioner.

Under förhandlingarnas gång ha naturligt nog nya frågor ofta dykt upp, respektive planerna måst anpassas efter förändringar i förhandlingsläget. Därvid har alltefter ärendenas art och omfattning den ovan beskrivna proceduren upprepats med inhämtande av yttranden samt därpå följande föredragning inför vederbörande statsråd, eller, särskilt i mindre frågor, beslut fattats efter ett enklare förfarande, såsom överläggningar med vederbörande förhandlingsdelegation och särskilda sakkunniga.

Tillämpningen av de handelspolitiska besluten samt uppgjorda handelsavtal — ett under kriget omfattande arbete — och mångfalden av beslut i mindre handelspolitiska frågor ha i främsta rummet ankommit på handelskommissionen, respektive i vederbörande avseenden valutakontoret och clearingnämnden m. fl. verkställande organ. Dessa verkställande organs åtgärder ha, där så erfordrats, underställts vederbörande departementschef för prövning.

Som redan berörts har det enskilda näringslivet i viss utsträckning beretts tillfälle att på olika stadier av deras handläggning framföra sina synpunkter på de handelspolitiska frågorna. Ett sådant samråd har sålunda förekommit vid försörjnings- och handelskommissionernas förberedande planläggning, i vissa fall även vid beredningar inför handelsministern eller regeringen, genom kontakt med utrikesdepartementet och direkt deltagande i förhandlingsdelegationer samt slutligen i kontakt med handelskommissionen vid tillämpningen av den fastställda handelspolitiken. I viss utsträckning ha näringsorganisationer, sådana som importföreningar och exportföreningar, själva handhaft tillämpningen i sådana frågor som kvotfördelning mellan olika företag, givetvis i intimt samråd med handelskommissionen.

Det enskilda näringslivets deltagande i det handelspolitiska arbetet har under krigsåren skett i olika former. Genom representation i kommissioner och förhandlingsdelegationer, genom att näringsorganisationernas yttranden infordrats och genom de kontakter, som i olika sammanhang tagits av på det handelspolitiska området verksamma statliga organ. Under vissa perioder har från näringslivets sida kontakten i många fall betecknats som bristfällig, vad gäller möjligheten att i god tid erhålla informationer om uppgjorda riktlinjer och träftade beslut samt att göra gällande det enskilda näringslivets synpunkter. Detta torde främst förklaras därav, att handelspolitiken i stor utsträckning måst föras under ett politiskt tryck, som dels begränsat rörelsefriheten och dels försvarat en öppen diskussion med intresserade parter inom det enskilda näringslivet. Beslut har även i många fall måst fattas så snabbt, att kontakt med det enskilda näringslivet icke alltid kunnat medhinnas i den utsträckning som kunnat vara önskvärd. Vad gäller planläggningen, har denna under senare år i så hög grad dominerats av försörjningspolitiska synpunkter, att något större utrymme icke har kunnat beredas åt därifrån eventuellt avvikande affärsmässiga önskemål inom det enskilda näringslivet.

Den handelspolitiska organisationen efter kriget.

Allmänna synpunkter.

Såsom ovan framhållits, kommer en viss statlig reglering av utrikeshandeln under en tid efter kriget sannolikt att bli nödvändig. Den handel, som kommer till stånd, kommer troligen i viss utsträckning att förutsätta reglering av kvantiteter och i vissa fall måhända även av priser. En sådan reglering kommer väl sannolikt liksom hittills att i huvudsak ske med stöd av import- och exportförbud. Behovet av en särskild organisation för handelspolitikens tillämpning kommer under denna tid att kvarstå. Likheter beträffande de frågor, som under denna tid måste bli föremål för statlig planläggning respektive förhandling, bli sannolikt även betydande.

Så småningom böra emellertid framträda betydande olikheter i förutsättningarna för den handelspolitiska verksamheten. Ganska snart bör en ten-

dens mot friare handelsförbindelser framträda i förhållande till vissa länder, och man har anledning hoppas, att på något längre sikt förutsättningar för en friare handel skola uppstå på allt flera områden. Vidare har man anledning räkna med, att det rent politiska trycket från utlandet på vår handelspolitik skall lätta. Därigenom skapas dels ett större utrymme för ekonomiska övertväganden inom utrikeshandeln, dels större möjligheter till en mera öppen handelspolitisk diskussion. Samtidigt kunna, alltefter som varutillgången ökas, de försörjningspolitiska synpunkterna på utrikeshandeln väntas träda tillbaka till förmån för normala ekonomiska övertväganden, i främsta rummet gällande utrikeshandelns lönsamhet. Samtidigt komma penningpolitiska och andra allmänt ekonomiska synpunkter att vid handelspolitikens utformning få tillmätas en större roll, än som varit fallet under kriget. Under fredsförhållanden bör man även kunna räkna med, att det handelspolitiska läget icke skall undergå så snabba omkastningar, att tid icke skall stå till buds för ingående förberedande planläggning och överläggningar. När kriget upphör och spärren västerut häves, bör vidare uppstå en allt större rörlighet i fråga om inriktningen av vår utrikeshandel. Dämed ökas behovet av en mera allsidig planläggning av vår handelspolitik, där handeln med varje särskilt land får ses som en del av ett stort sammanhängande helt. Problemet om avvägningen mellan handelsintressen på längre sikt och omedelbara handelsresultat får även större betydelse än tidigare.

När de försörjningspolitiska och rent politiska synpunkterna successivt träda i bakgrunden till förmån för de ekonomiska, som i sista hand gälla utbytet för folkhushållet av hela vår utrikeshandel, ökas betydelsen av ett samråd från de handelspolitiska myndigheternas sida på planlägningsstadiet med representanter för näringslivet, och speciellt för import- och exporthandeln. Detta samråd blir av särskild vikt när det gäller att återknyta till gamla exportmarknader och tidigare inarbetade förbindelser.

Under åren närmast efter kriget synes sålunda komma att krävas ett bättre utvecklat organ med uppgift att ur allmänna ekonomiska synpunkter på ett förberedande stadium allsidigt planlägga utrikeshandeln. Ett förslag till utformning av ett sådant organ framlägges i det följande. Framhållas må i detta sammanhang endast den allmänna synpunkten, att ett från de beslutande statsmakterna fristående, planläggande organ erbjuder den fördelen att man i handelspolitiken inför en kontinuitet i fråga om kunskaper och erfarenheter, som särskilt vid växlingar i de politiska instansernas sammansättning kan vara av värde.

Kommissionen förutsätter, att även under de beredningar av handelspolitiska ärenden, som inom departementen föregå regeringens beslut, liksom vid olika slag av förhandlingar en fortlöpande kontakt hålles med representanter för näringslivet. Den ovan berörda förberedande planläggningen torde nämligen i regel komma att bindas vid en relativt stel, skriftlig procedur, som knappast ger utrymme åt alla de växlande synpunkter, som kunna anläggas på de handelspolitiska frågorna. Då därjämte det handelspolitiska läget ständigt kommer att förskjutas under förhandlingarnas gång, kan det enskilda

näringslivets deltagande i det handelspolitiska arbetet knappast begränsas till den förberedande planläggningen.

Slutligen må framhållas, att de uppgifter, som för närvarande ankomma på handelskommissionen och andra liknande administrativa organ, vid en utveckling mot en friare handel efter kriget successivt komma att bortfalla. En viktig uppgift blir att tillse, att de regleringar av utrikeshandeln som icke längre fylla någon funktion ur allmänna handelspolitiska synpunkter, avvecklas snarast möjligt.

Förslag till förändring av vissa handelspolitiska organ.

Enligt kommissionens mening fyller den nuvarande handelspolitiska organisationen, sådan den utvecklats under krigsåren, icke alla de krav, som måste ställas under de förhållanden, som kunna väntas bli rådande efter kriget. Kommissionen anser det dock icke möjligt att på nuvarande stadium så klart överblicka de handelspolitiska utvecklingstendenserna på längre sikt, att det vore lämpligt eller ens möjligt att nu framlägga förslag till en mera permanent organisation på det handelspolitiska området. Däremot kan man nu, såsom i det föregående närmare utvecklats, börja skönja arten av de handelspolitiska problemen under övergångsåren efter kriget. Trots att en anpassning av den handelspolitiska organisationen efter dessa övergångsförhållanden måste få karaktären av ett provisorium, har kommissionen ansett att en omläggning av organisationen nu bör företagas, särskilt som denna kan ske utan mera genomgripande förändringar. Det förslag, som kommissionen i det följande framlägger, innebär nämligen i huvudsak, att en fastare ordning skapas för vissa handelspolitiska arbetsformer och därutöver endast en viss förenkling av den nuvarande organisationen.

Den anmärkning, som med tanke på efterkrigstidens problem kan riktas mot den nuvarande organisationen, är i första hand, att planläggningen av handelspolitiken är relativt splittrad på olika organ. Sålunda fungerar i nära anslutning till utrikesdepartementets handelsavdelning dels handelskommissionen, dels återuppbyggnadsnämnden för olika slag av ärenden. Därjämte äro exempelvis försörjningskommissionerna i viss mån självständigt verksamma som planläggande organ.

En annan brist, som för alla framstått uppenbar, är, att representanter för sakkunskap och enskilda intressen inom näringslivet — i vidaste bemärkelse — icke på ett mera regelbundet sätt beretts tillfälle till kontakt med den handelspolitiska planläggningen och verksamheten i övrigt. Kommissionen anser det ur allmänna synpunkter vara synnerligen angeläget, att handelspolitiken tillföres all den sakkunskap, som finnes samlad ute i näringslivet, och att de olika intressen, som där finnas, få tillfälle att göra sig hörda vid handelspolitikens utformning. I detta syfte är det nödvändigt att representanter för näringslivet fortlöpande dels få fullständiga informationer om det handelspolitiska läget och planeringen av de statliga åtgärderna, dels få tillfälle att framlägga sin uppfattning om handelspolitiken. Kommissionens förslag avser

att med tanke på efterkrigstidens problem skapa fastare organisatoriska former för en sådan kontakt mellan de statliga myndigheterna och näringslivet.

Ifrån de angivna utgångspunkterna vill kommissionen framlägga följande förslag till utformning av ett centralt organ på det handelspolitiska området:

- a) Återuppbyggnadsnämnden sammanslås med handelskommissionen.
- b) Utöver de uppgifter, som för närvarande handläggas av handelskommissionen och de som ytterligare tillföras kommissionen genom nämnda sammanslagning, bör åt den nya handelskommissionen uppdragas att såsom det centrala handelspolitiska organet verkställa de utredningar och avgiva de förslag, som erfordras som underlag för statsmakternas beslut i handelspolitiska frågor, särskilt i vad avser förberedelser för handelsförhandlingar med främmande makter.
- c) Den nya handelskommissionen föreslås bestå av fem ledamöter. Därvid torde i första hand en representant för utrikesdepartementet (chefen för handelsavdelningen) och en representant för riksbanken komma i fråga. Valet av övriga ledamöter i kommissionen bland den sakkunskap i handelspolitiska eller allmänt ekonomiska frågor, som kan stå till förfogande, torde icke vara lika givet. Under den första övergångstiden närmast efter krigets slut kunna de svenska försörjningsfrågorna väntas komma att spela en väsentlig roll inom handelspolitiken. Det kan därför tänkas vara lämpligt att i den nya handelskommissionen ingå representanter för någon eller några av de försörjningskommissioner, som i detta sammanhang närmast komma i fråga. Försörjningsintressena synas alternativt kunna bevakas av en representant för folkhushållningsdepartementet. En annan institution, som med hänsyn till sina arbetsuppgifter åtminstone på längre sikt borde vara representerad, är kommerskollegium.

Näringslivets representation i den nya handelskommissionen behandlas i det följande.

- d) I syfte att säkerställa en intim kontakt med näringslivet bör tillsättas ett handelskommissionens råd. Inom denna institution bör kommissionen erhålla tillgång till en omfattande och specialiserad sakkunskap, ej blott inom särskilt viktiga grenar av utrikeshandeln utan även inom därav beroende inhemska näringsgrenar, såsom viktigare hemmaindustrier, jordbruk med binnärningar samt skogsbruk, liksom även inom bank- och finansväsende samt sjöfart. Rådet bör även omfatta representation för de anställda. Konsumentintressena böra likaså vara representerade.

Rådet bör med lämpliga mellanrum och i övrigt, då förhållandena så påkalla, sammanträda för att erhålla informationer och för att med kommissionen överlägga i viktiga handelspolitiska ämnen. I sådana frågor böra medlemmarna av rådet även beredas tillfälle att avge särskilda yttranden.

- e) Rådet kan antagas få ett så stort antal medlemmar, att en fortlöpande kontakt med kommissionen beträffande den handelspolitiska utvecklingen av praktiska skäl icke ständigt kan upprätthållas. Visserligen kan denna svårighet övervinnas därigenom, att kommissionen i förekommande fall till sina överläggningar som sakkunniga inkallar enskilda medlemmar av rådet.

Men därutöver föreligger ett starkt behov av en mera fortlöpande tillgång till representation för sådana delar av näringslivet, som intaga en särskild viktig plats i vår utrikeshandel eller som äro starkt beroende därav. Det torde vara praktiskt, att några av rådets ledamöter utses att fortlöpande deltaga i kommissionens arbete och där jämväl redovisa sin ställning till förekommande frågor. Antalet av dessa i kommissionen mera kontinuerligt arbetande rådsledamöter bör icke göras för stort. Skulle deras antal tillåtas svälla, kommer enligt all erfarenhet organisationen icke att visa sig hållbar, utan måhända representanterna för näringslivet skjutas åt sidan i planläggningsarbetet. Exportindustri, importhandel, hemmamarknadsindustri, jordbruk, Kooperation och anställda böra dock vara på detta sätt representerade i kommissionens arbete. I många frågor torde under den närmaste tiden behov föreligga, att kommissionen för sitt löpande arbete kan tillföras sakkunskap även från rederinäringen. Kommissionen, som dock icke velat föreslå att antalet näringsrepresentanter ökas utöver de nämnda sex, förutsätter, att en representant för rederinäringen från råds-kretsen inbjudes deltaga i alla frågor, som beröra sjöfarten.

f) Till följd av de ökade uppgifter, som skulle tillkomma den nya handelskommissionen, bör dess sekretariat i erforderlig utsträckning förstärkas och så organiseras, att det mera rutinmässiga expeditionsarbetet icke kommer att tynga de arbetskrafter, vilka avses för handelspolitiska planläggningsuppgifter.

Den parlamentariska kontrollen över handelspolitiken.

I det föregående har berörts bl. a. problemet om näringslivets förhållande till de handelspolitiska frågornas behandling. Ett annat spörsmål, som kommissionen anser sig böra, om än i största korthet, fästa uppmärksamheten på, gäller riksdagens roll i detta sammanhang, d. v. s. den parlamentariska kontrollen över handelspolitiken.

De handelspolitiska frågorna, liksom för övrigt hela utrikespolitiken, ha i vår riksdag allt sedan de nuvarande grundlagarnas tillkomst varit föremål för en tämligen skiftande behandling, delvis beroende av ändringar i själva grundlagstexten, delvis till följd av ändringar beträffande frågornas natur. Tendensen torde emellertid intill det andra världskrigets utbrott, med undantag för åren under det första världskriget, ha gått i riktning mot ett ökat riksdagsinflytande.

Det dröjde i själva verket länge, innan Kungl. Maj:t tillerkände riksdagen del i beslut om traktater. Sålunda inträffade det under de första årtiondena efter 1809 att konungen i åtskilliga fall på egen hand ingick överenskommelser med främmande makter, även då överenskommelserna berörde ämnen, som tillhörde riksdagens maktbefogenhet.

Tidigare handelsöverenskommelser, vilka ofta gällde ändringar i tulltaxan, kommo emellertid fr. o. m. 1860-talets mitt såsom bevillningsfrågor emellan-

åt att underställas riksdagens prövning, varvid vederbörande propositioner i regel hänvisades till bevillningsutskottet. 1921 års stora grundlagsreform skapade en fastare ordning i detta avseende och ökade väsentligt riksdagens traktatpolitiska rättigheter. Att riksdagens befattning med traktatfrågor, även handelstraktater, efter denna reform ökade har dock icke ansetts böra motivera den slutsatsen, att riksdagens reella inflytande över traktatpolitiken på motsvarande sätt ökade. Sedan under regeringens ledning underhandlingarna slutförts, har riksdagen i regel ställts inför ett fullbordat faktum utan egentliga möjligheter att företaga sig annat än att bekräfta det av regeringen uppnådda resultatet. Naturligen har dock den förefintliga riksdagskontrollen medfört, att hänsyn till riksdagsopinionen tagits under avtalsförberedelserna. Exempel saknas icke heller på att riksdagen begagnat sin rätt att avslå ett avtal.

Utrikesutskottets tillkomst 1937 har skapat möjligheter till en koncentration i fråga om riksdagens behandling av utrikespolitiska frågor överhuvud taget. Under det andra världskriget synes dock en viss tendens ha kunnat iakttagas till minskat riksdagsinflytande på handelspolitiken, en tendens som i vissa avseenden torde ha kunnat skönjas redan under 1930-talet. Till denna utveckling torde närmast före och under kriget ha bidragit en förskjutning av de handelspolitiska frågornas natur, de ha oftast fått en annan innebörd än att vara tullfrågor. Under krigstiden har dessutom i regel en viss brådska karakteriserat handelsfrågornas behandling, vilket torde ha medverkat till att förhindra ett mera tidsödande hänskjutande till riksdagen. Från riksdagens sida synes under kriget knappast någon större reaktion ha gjorts sig gällande mot det minskade parlamentariska inflytandet över handelspolitiken, vilket främst får antagas ha berott på att de fyra stora riksdagspartierna känt sig väl företrädade vid dessa frågors behandling genom sina i regeringen placerade partiledare.

Med hänsyn till handelspolitikens stora och växande betydelse för landets hela ekonomiska utveckling är det enligt kommissionens uppfattning av betydelse för bibehållandet av de demokratiska arbetsformerna inom statslivet, att en fast parlamentarisk kontroll över handelspolitiken kan utövas. Riksdagen borde enligt denna uppfattning beredas möjlighet att taga ställning till alla principiellt mera viktiga handelspolitiska frågor samt dessutom få tillfälle att mera kontinuerligt följa handelspolitiken i dess uppläggning och tillämpning. Därigenom skulle med säkerhet dessa frågors behandling komma att tillföras ytterligare en värdefull bedömning. Dessutom skulle handelspolitiken komma att av riksdagen kunna övervägas tillsammans med övriga ekonomiskt-politiska frågor.

Kommissionen har här tagit upp två olika problem, som icke böra sammanblandas, nämligen dels frågan om näringslivets medverkan vid de handelspolitiska frågornas behandling, dels frågan om den parlamentariska kontrollen över handelspolitiken. I förra fallet har kommissionen framfört ett direkt förslag till organisationsnormer. I senare fallet anser sig kommissio-

nen icke böra sträva efter att framlägga ett konkret förslag. Kommissionen har därför velat begränsa sig till att på detta sätt redovisa sin uppfattning angående behovet av en starkare parlamentarisk kontroll över handelspolitiken och hemställer att Eders Kungl. Maj:t ville låta frågan bli föremål för utredning.

I handläggningen av och beslutet rörande detta ärende ha, förutom under-
tecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undan-
tag av herrar Sandler och Åselius. I herr Sändlers ställe har såsom suppleant
deltagit herr Arne Lundberg.

I överläggningarna har även deltagit statssekreteraren Dag Hammarskjöld.
Under ärendets behandling ha efter förordnande av chefen för finansdeparte-
mentet följande personer såsom experter varit adjungerade kommissionen,
nämligen vice riksbankschefen K. Böök, bergsingenjören B. H. Dahlerus, Jern-
kontoret, direktören J. L. Ekman, Svenska Trävaruexportföreningen, direktö-
ren G. Fredlund, Kooperativa Förbundet, kabinettskammarherre R. von Hei-
denstam, Sveriges Allmänna Exportförening, direktören E. Kördel, Sveriges
Grossistförbund, konsuln Th. Lundgren, Svenska Cellulosaföreningen, direktö-
ren L. Lundquist, Svenska Pappersbruksföreningen, direktören R. Sachs,
kabinettssekreteraren S. Sahlin, utrikesrådet R. Sohlman, direktören A. H.
Stensgård, Sveriges Lantbruksförbund, bankdirektören J. Wallenberg, han-
delsrådet T. Vinell, Sveriges Allmänna Exportförening och direktören G. N.
Österdahl, Sveriges Grossistförbund.

Efter beslut av kommissionen ha vidare såsom observatörer vid överlägg-
ningarna närvarit direktören i statens handelskommission S. Brusewitz, herr
C. Brynolf, Inköpscentralernas Aktiebolag samt direktören G. A. Florenius,
Svenska Handelsagenters Förening.

Särskilda till detta betänkande fogade yttranden ha avgivits av *dels* herr
Bonow, *dels* herrar Gustafson och von Heland, *dels* herr Hèrnod, fru Lillie-
hök, herrar Nordenson, Sandberg, Söderlund och Wehtje, *dels* ock av herr
Liedberg.

Några av de av chefen för finansdepartementet förordnade experterna ha
önskat särskilt tillkännagiva sin uppfattning i frågan. Sålunda ha herrar
Dahlerus, von Heidenstam, Kördel, Sachs, Vinell och Österdahl uttalat, att *de*
anse det oriktigt och vända sig med bestämdhet mot tanken på att skapa en
ny handelskommission, i vilken såsom ledamöter skulle ingå allenast ämbets-
män eller eljest företrädare för statliga organ men där den praktiska erfaren-
heten om de frågor, kommissionen får att behandla, helt saknar företrädare.
Vidare ha herrar Ekman, Lundgren och Lundqvist anmält sin anslutning till
de synpunkter, som framförts i särskilt yttrande av herr Hèrnod m. fl. Herr
Fredlund har önskat anmäla sin anslutning till av herr Bonow avgivet särskilt
yttrande samt herr Stensgård sin anslutning till av herr Liedberg avgivet sär-

skilt yttrande. Herr Wallenberg har slutligen, utan att taga ställning till frågan om handelskommissionens storlek, velat ansluta sig till av herr HERNOD m. fl. i särskilt yttrande anförda synpunkter.

Stockholm den 16 maj 1945.

Underdånigst

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Ingvar Svennilson

Särskilt yttrande

av herr *Bonow* ang. den svenska handelspolitiken efter kriget.

Undertecknad får härmed anmäla avvikande mening från majoritetens förslag till sammansättning av det handelspolitiska organet. Den nya handelskommissionen föreslås bestå av fem ledamöter. Därvid torde i första hand en representant för utrikesdepartementet (chefen för handelsavdelningen) och en representant för riksbanken komma i fråga. Valet av övriga ledamöter i kommissionen, bland den sakkunskap i handelspolitiska eller allmän-ekonomiska frågor, som kan stå till förfogande, torde icke vara lika givet. Under den första övergångstiden närmast efter krigets slut kunna de svenska försörjningsfrågorna väntas komma att spela en väsentlig roll inom handelspolitiken. Dessa synas därför under ifrågavarande övergångsperiod böra bevakas av en representant för folkhushållningsdepartementet. Det är av vikt att konsumentintressena bli direkt företrädda inom kommissionen, förslagsvis genom en representant för vardera konsumentkooperationen och fackföreningsrörelsen.

Särskilt yttrande

av hrr *Gustafson* och *von Heland* ang. den svenska handelspolitiken efter kriget.

1. Kommissionen borde tydligare, än vad som skett, framhålla att utrikeshandeln ej får dirigeras på sådant sätt, att priserna på de viktigaste hemmamarknadsnäringarnas produkter oskäligt nedpressas. Utrikeshandeln måste ha till syfte att höja levnadsstandarden för hela folket, varför bl. a. även de 30 % av Sveriges folk, som äro direkt beroende av jordbruksnäringen, måste i lika hög grad som övriga samhällsgrupper få del av landets ökade produktion och välstånd. Riksdagen har vid flera tillfällen uttalat att reallönen för jordbrukets arbetskraft snarast bör bliva jämställd med reallönen för andra grovarbetare på landsbygden. Utrikeshandeln måste därför handhavas på sådan sätt, att givna löften snarast kunna infrias och att den jordbrukspolitik kan föras som statsmakterna fastställa med stöd av den pågående jordbruksutredningens förslag.

2. Handelskommissionens råd kan antagas få ett så stort antal medlemmar, att en fortlöpande kontakt med kommissionen beträffande den handelspolitiska utvecklingen av praktiska skäl icke ständigt kan upprätthållas. Visserligen kan denna svårighet övervinnas därigenom, att kommissionen i förekommande fall till sina överläggningar som sakkunniga inkallar enskilda medlemmar av rådet. Men därutöver föreligger ett starkt behov av en mera fortlöpande tillgång till representation för sådana delar av näringslivet, som

intaga en särskilt viktig plats i vår utrikeshandel eller som äro starkt beroende därav.

Till skillnad från majoriteten, anse vi att dessa representanter för näringslivet böra ha samma ställning i kommissionen som representanterna för det allmänna. Ett organ delat i två grupper, den ena med och den andra utan beslutanderätt kan löpa fara att brista i inbördes samverkan och ansvar. De goda erfarenheterna från traktatberedningen borde föranleda, att man organiserar handelskommissionen på liknande sätt. Vi föreslå därför den anordningen, att Kungl. Maj:t utser ett antal personer, som representera erfarenheten inom näringslivet samt bilda en anknytning till där föreliggande viktigare intressen, att vara ledamöter av kommissionen. Antalet av dessa representanter för näringslivet i kommissionen bör icke göras för stort. Jordbruk, industri och konsumentintresset böra dock vara på detta sätt representerade i kommissionen.

Önskvärt hade varit, att kommissionen för sitt fortlöpande arbete hade kunnat tillföras sakkunskap även från skogsbruket och rederinäringen. Dessa områden böra vara representerade i den större råds-kretsen och det är angeläget att dessa representanter i denna egenskap kunna stå i nära kontakt med kommissionens arbete. Vi ha däremot icke velat föreslå, att antalet näringsrepresentanter ökas utöver de nämnda tre.

3. Som kommissionen framhåller är det ur allmänna synpunkter synnerligen angeläget, att handelspolitiken tillföres all den sakkunskap, som finnes samlad ute i näringslivet, och att de olika intressen, som där finnas, få tillfälle att göra sig hörda vid handelspolitikens utformning. Med hänsyn till handelspolitikens stora betydelse för landets hela ekonomiska utveckling är det sålunda synnerligen viktigt, att representationens sammansättning i handelskommissionen ej kan bliva föremål för berättigad kritik. Av de sex näringsrepresentanterna, som enligt majoritetens förslag skola utses att fortlöpande delta i kommissionens arbete, skola landets största näringsgrenar jord- och skogsbruket endast erhålla en ledamot för jordbruket. Med hänsyn till skogsbrukets stora betydelse hävda vi att även de enskilda skogsägarna böra ha en representant för skogsbruket som deltagande i kommissionens arbete, därest majoritetens förslag med många representanter lägges till grund för kommissionens organisation.

Särskilt yttrande

av herr *Hèrnod*, fru *Lilliehöök*, herrar *Nordenson*, *Sandberg*, *Söderlund* och *Wehtje* ang. den svenska handelspolitiken efter kriget.

Beträffande sammansättningen av den nya handelskommissionen har planeringskommissionens majoritet tänkt sig, att antalet ledamöter skall kunna begränsas till fem. Majoriteten har också angivit vissa riktlinjer för utväljande av ledamöterna. Sålunda ifrågasättes, att såsom ledamöter i kommissionen skulle ingå representanter för utrikesdepartementet och riksbanken,

någon eller några av försörjningskommissionerna, alternativt folkhushållningsdepartementet, samt på längre sikt även kommerskollegium.

Under överläggningen om denna organisatoriska fråga har betonats angelägenheten av att i handelskommissionen komme att ingå icke endast personer med erfarenhet från statlig förvaltning utan även personer med praktisk erfarenhet från sådana områden av näringslivet, som närmast beröras av kommissionens verksamhet. Tillgång till dylik sakkunskap inom själva kommissionen skulle underlätta kommissionens uppgift samt möjliggöra en smidig och effektiv anpassning till de på export- och importmarknaderna föreliggande faktiska förhållandena i Sverige och i utlandet.

Planeringskommissionens majoritet torde icke vilja underkänna denna synpunkt men synes föreställa sig, att utrymme för dylik sakkunskap skall kunna beredas inom ett antal av fem ledamöter i handelskommissionen. Då enligt vår mening detta svårligen låter sig göra, särskilt om man vill bereda representation för två av försörjningskommissionerna, anse vi, att man, om så skulle erfordras för att ge utrymme åt den angivna praktiska sakkunskapen, bör öka antalet ledamöter i handelskommissionen till sju. En dylik anordning torde icke innebära någon otymplighet eller annan olägenhet ur administrativ synpunkt. Bland ledamöterna böra enligt vår uppfattning två representera den erfarenhet, varom nyss nämnts.

Särskilt yttrande

av herr *Liedberg* ang. den svenska handelspolitiken efter kriget.

Rådet kan antagas få ett så stort antal medlemmar att en fortlöpande kontakt med kommissionen beträffande den handelspolitiska utvecklingen av praktiska skäl icke ständigt kan upprätthållas. Visserligen kan denna svårighet överbryggas därigenom, att kommissionen i förekommande fall till sina överläggningar som sakkunniga inkallar enskilda medlemmar av rådet. Men därutöver föreligger ett starkt behov av en ständig kontakt med sakkunskapen inom näringslivet. För att tillgodose detta intresse föreslås, att Kungl. Maj:t utser ett antal personer från näringslivet att permanent deltaga i kommissionens löpande arbete. Dessa skola vid kommissionens överläggningar representera erfarenheten inom näringslivet samt bilda en anknytning till där föreliggande viktigare intressen.

Beträffande den ställning, som dessa representanter för näringslivet böra intaga inom den nya handelskommissionen, ha två olika meningar gjort sig gällande. Enligt den ena skulle de visserligen permanent deltaga i kommissionens överläggningar men skulle icke äga deltaga i kommissionens beslut; de skulle dock ha att redovisa sin inställning till kommissionens förslag. Enligt den andra borde de inom kommissionen ha samma ställning som representanterna för det allmänna.

Som skäl för den förra ståndpunkten, med beslutanderätten förbehållen

de statliga representanterna, har anförts, att den handelspolitiska planläggningen i sista hand vore en statlig angelägenhet. Representanterna för näringslivet borde informeras och höras, deras synpunkter borde klarläggas och deras sakkunskap tillföras den handelspolitiska planläggningen, men detta förutsatte icke medansvarighet i besluten.

Till stöd för den senare uppfattningen, till vilken jag anslutit mig har anförts, att endast under förutsättning, att de icke-statliga representanterna intoge ställningen av för kommissionens beslut ansvariga medlemmar, kunde deras deltagande i kommissionens arbete väntas bli av fullt värde. Utan medansvarighet jämväl i själva besluten komma de lätteligen att framstå såsom representanter för särskilda intressegrupper och sålunda i mindre grad känna sig föranledda att taga ansvar för ett ståndpunktstagande, som innebure avvägning mellan skilda intressen. Ett organ delat i två grupper, den ena med och den andra utan beslutanderätt skulle överhuvud löpa fara att brista i inbördes samverkan och ansvar. Vid en sådan anordning riske- rade man att de avgörande överläggningarna och ståndpunktstagandena komme att förläggas inom den förra gruppen och de icke beslutföra medlemmarna att sättas i efterhand och ställas inför fullbordade fakta. En sådan utveckling måste betraktas såsom synnerligen olycklig, då det här vore fråga om ett arbetsfält med ständigt växlande förhållanden och mångskiftande praktiska problem, för vilkas lösning erfordrades en fortlöpande intim samverkan med näringslivet. Självfallet vore det statsmakternas sak att träffa de slutgiltiga avgörandena, men på det stadium av den handelspolitiska verksamheten, som komme att representeras av den nya handelskommissionen, syntes inga fullgoda skäl tala för att beslutanderätten skulle uteslutande förbehållas de i kommissionen ingående ämbetsmännen.

Enighet har rått därom, att antalet näringsrepresentanter i kommissionen måste starkt begränsas, om dess funktionsduglighet skall kunna upprätthållas. Skulle deras antal tillåtas svälla, kommer enligt all erfarenhet organisationen icke att visa sig hållbar utan att som sådan i realiteten skjutas åt sidan. Det föreslås därför, att antalet näringsrepresentanter ävenledes begränsas till sex. De böra utväljas så, att de representera exportindustrien, importhandeln, hemmamarknadsindustrien och jordbruksnäringen. Vidare föreslås en representant för kooperationen, på grund av dess roll som konsumentorganisation och importör, samt en representant för de anställda.

Önskvärt hade varit, att kommissionen för sitt fortlöpande arbete hade kunnat tillföras sakkunskap även från rederinäringen. Detta område bör vara representerat i den större rådsretsen och det är angeläget att dess representanter i denna egenskap kunna stå i nära kontakt med kommissionens arbete. Kommissionen har däremot icke velat föreslå, att antalet näringsrepresentanter ökas utöver de nämnda sex.

Det kan övervägas huruvida ett antal statliga representanter i den nya handelskommissionen även borde fastställas till sex.

Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel.

Att Sverige under normala förhållanden kunnat utveckla en utrikeshandel så stor, att den per invånare räknat överträffas endast av ett fåtal länder, beror icke minst på att den i hög grad kunnat baseras på multilaterala handelsförbindelser. De svenska importörerna hade ännu under de sista fredsåren frihet att uppsöka den gynnsammaste marknaden utan hänsyn till om Sverige därigenom fick sina största leverantörer på ett håll och de största kunderna på ett annat. Såsom nedan skall visas, var det multilaterala inslaget i den svenska utrikeshandeln före kriget betydligt större än för världen i sin helhet.

Denna multilaterala tendens nådde såväl i Sverige som i världen i övrigt sin höjdpunkt under senare hälften av 1920-talet. Man kan beräkna att år 1928 mer än en tredjedel av den svenska utrikeshandeln hade formen av import- och exportöverskott. Nu ger ju, såsom nedan närmare skall visas, balansen i handeln med ett land icke alltid ett mått på storleken av det multilaterala inslaget. Handelsbalansen kan till en del vara bilateral och svara mot andra poster i bytesbalansen. Som exempel kan nämnas, att en del av det svenska importöverskottet från Tyskland är av bilateral karaktär och motsvarar avkastning på svenskt kapital, liksom svenska emigranter skänka oss en liten del av importöverskottet från Förenta Staterna. Omvänt kunna poster i bytesbalansen göra det multilaterala inslaget större än vad handelsbalansen utvisar. I regel rör det sig emellertid härvid endast om mindre justeringar, och i stort sett ge handelsbalanserna vad Sverige beträffar en verklighetstrogen bild av det multilaterala systemet. Tillfogas bör endast, att multilateralismens betydelse är åtskilligt större än vad som framgår av handelsbalansernas andel, eftersom den bilaterala handeln till icke ringa del vilar på multilateralt erhållna råvaror m. m.

Trots att multilateralismen är av så stor betydelse för den svenska utrikeshandeln, har mig veterligt aldrig något försök gjorts att undersöka dess omfattning eller belysa dess inriktning. Detta har väl berott på att möjligheten för ett land att byta export- mot importöverskott tidigare ansågs vara en så självklar sak, att den icke behövde ägnas något särskilt intresse. Bilateralismens framträngande under 1930-talet och risken för att den efter kriget vinner ytterligare terräng gör det emellertid av vikt, att man klargör för sig hur det multilaterala systemet utvecklats och vad detta system betydde, icke minst för Sverige, när det tilläts fungera någorlunda fritt.

I. Det multilaterala systemet.

Den enkla innebörden i termen multilateral handel är ju att fordringar på vissa länder få användas för att betala skulder på andra håll. Principiellt erhålles den balans, som visar graden av multilateralism, genom att man för varje handelspartner summerar upp samtliga poster i bytesbalansen. Av praktiska skäl — brist på uppgifter — får man dock vanligen nöja sig med det utslag, som handelsbalansen ger.

Denna möjlighet att utjämna skulder till ett land mot fordringar på ett annat är ju framförallt av betydelse genom att den gör det möjligt för ett land att uppsöka den fördelaktigaste marknaden utan hänsyn till i vilken utsträckning detta ger upphov till import- och exportöverskott i handeln med de olika länderna. Det behöves härvid icke endast gälla prisfrågor, utan den internationella handelsstatistiken ger många exempel på att industriländerna kunna erhålla viktiga råvaror (t. ex. gummi eller tenn) endast från vissa mycket begränsade områden, vilka icke alls i samma grad äro intresserade av de köpeintresserade ländernas exportartiklar eller vilkas export till stor del representerar förräntning och amortering till det land, som genom kapitalinvesteringar utvecklat vederbörande områdes näringsliv. Det är slående hur ofta man finner, att industriländerna kunna skaffa sig de behövliga råvarorna endast genom en ganska betydande multilateral handel. Sverige utgör härvid icke något undantag.

Multilateralismens största betydelse är sålunda att ge tillträde till den fördelaktigaste marknaden — vare sig det nu gäller import eller export. Vid sidan härav har det multilaterala systemet flera andra uppgifter, varav den viktigaste torde vara att öppna vägen för kapitalöverflyttningar. Våldiga internationella kapitalöverföringar ha ju under de senaste sjuttio åren utvecklat näringslivet, ofta i form av en industrialisering, i det ena landet efter det andra, Sverige icke undantaget. Och denna utveckling är långt ifrån avslutad. I en industrialiserande efterkrigsvärld kan man, i varje fall om någorlunda stabila förhållanden uppnås, räkna med mycket stora internationella kapitalrörelser.

Allt kapital måste emellertid överföras i form av varor (och tjänster), och när sedan räntan skall betalas måste även detta ske i form av varor. Det lånande landet mottager kapitalet i form av en serie importöverskott och återbetalar det med ränta i form av exportöverskott. Ibland kan naturligtvis denna förskjutning i handelsbalansen ordnas rent bilateralt, alltså så att det land, som lånar ut pengar, får en extra export av samma storlek till lånmottagaren (resp. minskad import från denne). Detta kan tänkas, när det utlånande landet är högt industrialiserat och kan leverera vad ett nytt land behöver av t. ex. maskiner och kommunikationsmedel för att bygga upp sitt näringsliv. Det vanliga är emellertid att det upplånande landet gör sina uppköp även hos andra än långgivaren, och denna del av kapitalöverföringen måste alltså ske multilateralt. Det största exemplet i den vägen har Kanada givit. Detta land erhöll under sin uppodlingsperiod 1900—1913 kapital från Storbritannien till det väldiga beloppet av 1 750 milj. dollars, vilket användes för inköp huvudsakligen i Förenta Staterna, så att Kanada under denna period fick ett importöverskott från sistnämnda land på 1 720 milj. doll. Till sin stora långgivare Storbritannien hade Kanada däremot under denna tid ett betydande exportöverskott.

Icke heller är det vanligt att det upplånande landet kan förränta och betala tillbaka sina lån direkt till långgivaren. Ej sällan måste dess exportöverskott söka sig fram över flera andra länder, innan det klädes i varor, som äro begärliga för det land, som skall ha amorteringarna eller räntan. Även kapitalets förräntning och återbetalning möjliggöres sålunda i stor utsträckning genom den multilaterala handeln. Det väldigaste exemplet härpå har England givit. Före kriget hade detta land en mycket stor årlig inkomst från sina betydande kapitalinvesteringar i tropiska länder, och denna inkomst tog England under 1920-talet i sin helhet hem multilateralt — gentemot länderna ifråga hade England då rentav ett exportöverskott.¹

Även i övrigt är det icke ovanligt, att betalningen för de olika formerna av »osynlig» utrikeshandel sker multilateralt. Norge hämtar sålunda en del av betalningen för sin handelsflottas tjänster icke direkt från t. ex. England utan multilateralt i form av importöverskott bl. a. över Sverige.

De strängt bilaterala avtalen återigen ha visat sig betydligt minska de ekonomiska fördelar, som utrikeshandeln har att ge. Världsmarknaden söndersplittras i en

¹ Under 1930-talet fick denna ränteöverföring en bilateral karaktär.

rad avgränsade handelsförhållanden med oenhetlig prisbildning. Brist på vissa varor medför samtidigt en oekonomisk utökning av självförsörjningen. Såsom erfarenheten visat göra sig ock de politiska faktorerna långt mera gällande vid bilateral handelspolitik.

Endast genom ett multilateralt handelssystem kan en världsmarknad bestå och de olika ländernas näringsliv bringas att anpassas till varandra. Multilateralismen ger en enhetlig prisbildning och tillgång till den fördelaktigaste marknaden, den tillför länderna varor, som annars skulle vara svåråtkomliga, den bereder vägen för internationella kapitalöverföringar och internationella betalningar i form av räntor, frakter m. m. genom transferering över ett eller flera länder.

II. Multilateralismen inom den svenska utrikeshandeln.

Om vi nu övergå till att närmare undersöka det multilaterala systemet, så måste till en början några ord sägas om det härför tillgängliga materialet. Nationernas Förbund har i sina översiktsverk *Europe's Trade* (1941) och *The Network of World Trade* (1942) ägnat ett par intressanta kapitel åt multilateralismen, varvid dock helt naturligt endast större länderområden kunnat beaktas. Svensken F. Hilgerdt, som deltagit i detta NF:s arbete, publicerade i aug. 1935 i Svenska Handelsbankens Index en artikel om »Den tilltagande bilateralismen — en förändring i världshandelsstrukturen». Frågan om det multilaterala inslaget i speciellt den svenska utrikeshandeln synes däremot icke tidigare ha varit föremål för behandling, varför endast statistiskt material och då i första hand handelsstatistiken här kan komma till användning.

Principiellt är det naturligtvis bytesbalansen, som skall ge utslag för storleken av det multilaterala inslaget i handeln länderna emellan. Nu är det emellertid i allmänhet av brist på statistiska uppgifter omöjligt att på de olika länderna dela upp andra poster i bytesbalansen än de båda stora: importen och exporten. Sverige hör till det mindretal länder, som i NF:s statistik¹ räknas som »creditor countries», men en bild av våra utländska kapitaltillgångar och dessas fördelning på olika länder erhöles vi först genom den allmänna valutadeklarationen vid utgången av 1943. Man nödgas därför hålla sig till handelsbalanserna och justera den bild, som de ge, med vad man vet om den internationella fördelningen av landets sjöfart, utländska kapitalinvesteringar, turistväsen, emigrantremissor m. m.

Till en början har man då den vanliga handelsstatistiken. Den ger för Sverige liksom för de allra flesta länderna »frontier values». Det betyder alltså att importvärdet räknas cif och inbegriper icke blott vad varan kostar hos säljaren utan även tilläggskostnader i form av frakt, försäkringar m. m., som uppstå för att föra varan till köparen. Exporten däremot räknas fob, alltså utan kostnader för transporten till köparen.²

Detta betyder emellertid, att de ur handelsstatistiken hämtade balanserna ge en skev bild av fördelningen mellan import- och exportöverskott i handeln med olika länder. Importöverskotten bli större än de i verkligheten äro, under det exportöverskotten bli undervärderade. Summerar man på detta sätt beräknade handelsbalanser för världens alla länder, kommer man till det onekligen förbluffande resultatet, att världen som helhet har ett icke obetydligt importöverskott ehuru importen och exporten äro identiska.³ Skillnaden mellan värdet av världens export och import motsvarar transportkostnaderna för världens utrikeshandel. Den uppgick 1928 till 9 proc. och 1938 till 12 proc. av exportens värde.

Trots att sålunda »frontier values» ge för små export- och för stora importbalanser

¹ Balances of Payments (olika årgångar).

² Viktigare undantag härifrån utgöra Förenta Staterna, Kanada och Sydafrikanska Unionen, som räkna såväl import- som exportvärde fob.

³ Dylka »statistiska» importöverskott lära i mer än ett land ha föranlett oro för den »ogynnsamma» handelsbalansen.

komma de ganska allmänt till användning. Sålunda brukas de genomgående i NF:s förutnämnda publikationer. Därmed uppstår alltså en betydande differens mellan ett lands exportöverskott och mottagarens importöverskott. Intet hindrar att de båda räkna importöverskott från varandra.

En riktigare uppfattning av handelsbalanserna måste man få genom att mot varandra ställa efter likartade grunder beräknade värden och närmast då cif-import mot cif-export. För Sveriges vidkommande erhåller man ju dylika balanser genom att mot den svenska importstatistikens värden ställa de värden för importen från Sverige, som var och en av våra många handelspartners noterar i sin handelsstatistik. För det fåtal länder, som räkna importvärdet fob, måste därutöver en höjning göras för den beräknade transportkostnaden. Genom att på detta sätt kombinera svensk och utländsk importstatistik erhålles alltså en bild av den verkliga balansen mellan import och export i handeln med ett visst land.

Naturligtvis är det ingenting som hindrar, att man på samma sätt mot varandra ställer de fob-beräknade exportvärdena. Man hämtar sålunda ur den svenska statistiken siffrorna för vår fob-export till olika länder och ställer mot dessa fob-exporten från våra olika handelspartners sådan den återfinnes i vederbörande lands handelsstatistik. En dylik fob-beräkning ger i stort sett samma utslag som den ovannämnda cif-beräkningen, dock med vissa karakteristiska avvikelser, som vi återkomma till här nedan. Rent allmänt kan dock sägas, att man vid arbete med importvärden i regel befinner sig på säkrare grund än fallet är med exportvärden. På grund av tullar och andra restriktioner ha länderna i allmänhet mycket stort intresse av att för importen få fram så riktiga värdesiffror som möjligt, vilket icke i samma utsträckning är fallet med exporten. Uppfattningen att importvärdena äro mest tillförlitliga delas också av dem, som bearbeta denna statistik, men någon närmare undersökning av frågan har icke gjorts. I den mån exportvärdena icke äro särskilt ägnade att belysa någon viss sida av multilateralismen kommer därför i fortsättningen den cif-beräknade importen att användas.

Nästa problem, som uppenbarar sig, gäller vad som skall räknas som import-resp. exportland. Den svenska handelsstatistiken har för närvarande som bekant som huvudgruppering ursprungs- och förbrukningsländer. Vid sidan härav publiceras dock ett par översiktstabeller med inköps- och försäljningsländer, och detta var den enda gruppering, som användes under åren 1905—35.

En undersökning av multilateralismen i den svenska utrikeshandeln för ett år som 1928, då detta system kulminerade, måste i fråga om den svenska handelsstatistiken alltså utgå från inköps- och försäljningsländer. Detta behöver i och för sig ej vara något fel, eftersom multilateralismen närmast är frågan om de fordringar och skulder, som utrikeshandeln ger upphov till gent emot varje land. Å andra sidan har den under 1930-talet framträngande bilateralismen förskjutit intresset mot ursprungs- och förbrukningsländer. Som exempel behöver endast den svensk-tyska clearingen nämnas. Enligt denna fingo från Tyskland i transithandel inköpta produkter icke belasta denna clearing utan måste betalas till ursprungslandet. Vidare förhåller det sig ju så, att den svenska utrikeshandeln utvecklats mot en allt mera direkt kontakt med tillverkarna av de förnödenheter vi importera och med förbrukarna av svenska exportprodukter. Med hänsyn till dessa faktorer och till det förhållandet, att en dylik utveckling kan väntas få särskild betydelse för efterkrigstiden, hade det för vår undersökning varit mest önskligt med en svensk ursprungs- och förbrukningsstatistik, men för Sveriges vidkommande finnes som nämnts dylik först fr. o. m. 1936. Därav följer att när här en jämförelse skall göras mellan åren 1928 och 1938 — för att belysa utvecklingen under 1930-talet — så måste för överensstämmelsens skull även för sistnämnda år inköps- och försäljningsländer användas.

Därmed inställer sig emellertid ett nytt problem. I motsats till Sverige hade flertalet av våra handelspartners redan 1928 i sin handelsstatistik infört en redovisning efter ursprungsländer för sin import. Man kommer alltså därmed att mot svensk cif-import fördelad på inköpsländer ställa våra handelspartners cif-import från

Sverige såsom ursprungsland. Nu förhåller det sig emellertid så, att i motsats till importen den svenska exporten icke är föremål för någon nämnvärd transithandel. Undertecknad behandlade denna fråga i en artikel i Svensk Utrikeshandel nr 18 1941 och kunde därvid konstatera, att medan år 1939 10,5 procent av Sveriges import infördes i transithandel (alltså från annat land än där varan framställdes), var det endast 2 procent av den svenska exporten, som icke gick direkt till förbrukaren. Nu ha liknande siffror uträknats för år 1938, och dessa ge ungefär samma resultat, nämligen att 13,1 procent av vårt lands import erhöles genom transithandel, under det 1,8 procent av exporten gick i transit. Sveriges export går med andra ord till minst 98 procent direkt till förbrukaren. Emellertid måste denna siffra anses för hög.¹ Det är nämligen betydligt svårare att utforska huruvida de svenska exportprodukterna skola förbrukas i annat land än dit de sålts än att i fråga om importerade varor få uppgift om huruvida de äro tillverkade i det land, varifrån de sålts. Transithandeln med den svenska exporten blir med andra ord ej till fullo statistiskt redovisad. Då emellertid den redovisade transithandeln understiger 2 procent av totalexporten, kan det här endast röra sig om en obetydlig felkälla.

Detta förhållande att den svenska exporten på några få procent när går direkt till förbrukaren betyder, att i stort sett försäljnings-, destinations- och förbrukningsland sammanfaller. Man kan därmed utan större fel ställa den svenska importen från inköpsland mot samma lands import från Sverige som ursprungs- eller avsändningsland. De uppkomna balanserna visa alltså med endast obetydlig avvikelse det multilateralala inslaget i vår utrikeshandel räknat efter inköps- och försäljningsländer.

Att en dylik överensstämmelse mellan den svenska statistikens försäljningsland och motpartens import från Sverige räknad efter ursprung eller »consignment» verkligen föreligger kan man för övrigt pröva genom att jämföra den svenska exportens fördelning på olika områden med motsvarande fördelning i världens import från Sverige. Detta har skett i nedanstående tabell.

Den svenska exportens uppdelning på världsdelar enligt dels svensk, dels internationell statistik.

Världsdelar	Svensk stat.		Int. stat.	
	milj. kr.	%	milj. doll.	%
<i>A. 1928</i>				
Europa	1 228·0	78·0	346	76·4
Afrika	33·2	2·1	12	2·6
Asien	59·3	3·7	18	4·0
Amerika	232·6	14·8	68	15·0
Australien.....	21·6	1·4	9	2·0
S:a	1 574·7	100·0	453	100·0
<i>B. 1938</i>				
Europa	1 472·2	79·9	423	78·3
Afrika	34·5	1·9	12	2·2
Asien	61·5	3·3	20	3·7
Amerika	254·6	13·8	76	14·1
Australien.....	20·5	1·1	9	1·7
S:a	1 843·3	100·0	540	100·0

¹ Ehuru det icke har någon betydelse i detta sammanhang kan det nämnas, att även siffran för transitimporten är för låg, huvudsakligen på grund av att i samma mån som länder, som driva transitförsäljning till oss, låta en del av de produkter de själva tillverkat gå till Sverige genom något transitland, erhålles en för låg siffra för resp. länders transithandel med oss. Det är framförallt fallet med Förenta Staterna. Under de sista fredsåren var enligt en undersökning av fil. dr Sven K. Stockman (Bulletin bimestriel juni 1939 utgiven av Société Belge d'Études & d'Expansion) omkring 16—17 procent av vår import av transitkaraktär.

Siffrorna i kronor bygga på ett fullständigt annat material än dollarvärdena. De förstnämnda beloppen äro hämtade ur den svenska exportstatistiken och gälla fob, under det dollarvärdena erhållits genom att summera den cif-räknade importen från Sverige för samtliga länder inom resp. världsdel.¹ Som synes är överensstämmelsen mycket god.

För såväl 1928 som 1938 gäller dock, att i den utländska handelsstatistiken Europa får en mindre andel än i den svenska. Skillnaden är densamma under båda åren och uppgår till 1,6 procent. De övriga världsdelarna ha en i motsvarande grad större andel. Denna differens har till en del sin naturliga förklaring i att kostnaderna för att transportera den svenska exporten till europeiska länder är betydligt mindre än till övriga världsdelar. Vår export till utomeuropeiska länder blir procentuellt räknat mer fördyrad än exporten till Europa. Därmed följer ju att i den cif-räknade utländska importstatistiken marknaderna utanför Europa få relativt högre siffror än i den fobräknade svenska exporten.

Även om skillnaden i transportkostnader ger en viktig del av förklaringen till Europas lägre andel i den utländska statistiken, så får man icke förbise, att här samtidigt är att återfinna den felkälla, som den visserligen obetydliga transithandeln inom vår export likväl utgör. Denna transithandel betydde nämligen år 1938 till icke mindre än 85 procent att europeiska länder tjänade som mellanhand för export avsedd för transoceanala länder. Tabellen visar emellertid, att det råder en mycket god överensstämmelse mellan den svenska exporten på försäljningsländer och utlandets import räknad efter ursprung eller »consignment». På dylikt sätt beräknade balanser ge alltså ett fullt användbart material för den undersökning, som det här är fråga om.

Sedan man genom på detta sätt beräknade balanser fått fram en bild av det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel, kan det vara av intresse att för jämförelsens skull undersöka vart man kommer med de balanser, som erhållas ur enbart svensk handelsstatistik. Dessa senare balanser komma ju genom att de bygga på cif-import och fob-export att överskatta importöverskotten och underskatta exportöverskotten. En någorlunda riktig totalbild av den multilaterala andelen böra de däremot kunna ge. En jämförelse visar också att överensstämmelsen mellan de »riktiga» cif-balansernas och de »oriktiga» cif-fob-balansernas totalbilder är förvånansvärt stor. Sålunda utvisa de förstnämnda att år 1928 multilateralismen omfattade 28,4 procent av Sveriges utrikeshandel, under det de sistnämnda balanserna ge siffran 29,7 procent. För 1938 ger kombinationen svensk och utländsk handelsstatistik en multilateral andel på 20,8 procent mot 22,4 procent enligt enbart svensk statistik. I båda fallen visar sålunda den svenska cif-fob-balansen en något större multilateralism. Detta beror emellertid till en del på att den utländska statistiken sådan den publicerats av NF ej noterar lägre värden än en miljon gulddollar.

Denna goda överensstämmelse mellan den multilaterala andelen enligt de båda beräkningarna visar att svenska cif-fob-balanser äro väl användbara när det gäller att mäta det totala multilaterala inslaget i vår utrikeshandel. Däremot ger beräkningen självfallet felaktiga utslag vid behandlingen av enskilda länder och områden. När denna metod dock trots allt användes i NF:s utredningar, så måste man röra sig med två värden, nämligen en balans ur vardera landets handelsstatistik, vilka avvika högst avsevärt från varandra eller rent av gå i motsatt riktning.

Slutligen skall i detta sammanhang pekats på att de parallelluppgifter, som sedan 1936 finnas tillgängliga i svensk handelsstatistik med gruppering både efter inköps- och försäljningsland och efter ursprungs- och förbrukningsland, ge möjlighet att belysa hur multilateralismen varierar beroende på vilket statistiskt system, som användes. En dylik jämförelse ger vid handen ett betydligt större multilateralt inslag vid gruppering efter ursprungs- och förbrukningsländer. År 1936 var denna multi-

¹ Korrigering har skett för USA:s fob-räknade import.

lateralism 15 procent större än för inköps- och försäljningsländer, och för 1938 var differensen 16 procent.

Det nämndes ovan, att vid kombination av svensk och utländsk handelsstatistik det uppstår en viss differens, om man använder balanser byggda på de cif-räknade importvärdena eller de fob-räknade exportvärdena. Såsom redan omnämnts kommer den förstnämnda beräkningen att i huvudsak motsvara inköps- och försäljningsländer. Räknar man däremot med exportvärdena kommer man att å ena sidan ha utlandets export efter »consignment» och å andra sidan Sveriges export räknad efter försäljningsland. Eftersom hos oss försäljningslandet nära sammanfaller med förbrukningslandet, kommer en dylik balans på fob-värdena att i någon mån närma sig den bild ursprungs- och förbrukningsländer skulle ge, om dylik statistik funnes tillgänglig för de båda år, som här avses. Man kan därför vänta sig att, liksom vi funnit fallet vara i den svenska statistiken, dylika fob-balanser skola visa en större multilateralism än cif-balanserna. Detta är också fallet. För 1928 utvisa cif-balanserna från kombinerad svensk och utländsk statistik ett dylikt inslag i den svenska utrikeshandeln på 28,4 procent, under det motsvarande fob-balanser ge siffran 33,6 procent. För 1938 ge cif-balanserna 20,8 procent mot 24,2 procent för fob-balanserna. Relationen mellan de båda värdena är de båda åren ungefär densamma eller 18 resp. 16 procent.

I det följande skola för att belysa multilateralismen i första hand användas balanser beräknade på grundval av kombinerad svensk och utländsk handelsstatistik. Därvid komma närmast i fråga de cif-räknade importvärdena. För att närmare belysa olika drag i den svenska multilateralismen komma emellertid därtill också de cif-fob-räknade balanserna ur svensk handelsstatistik att användas, dock med aktgivande av deras underskattning av exportöverskotten och överskattning av importöverskotten. Från NF:s översiktsverk över utrikeshandeln komma vi därtill att hämta liknande balanser belysande multilateralismen för olika världsdelar och större länderområden.

Som redan nu påpekats äro emellertid handelsbalanserna, hur de nu än beräknas, icke alltid i sin helhet utslag för multilateralism utan kunna utjämnas bilateralt av andra poster i bytesbalansen. Viktigast är härvid för Sveriges vidkommande inkomsten av vår utländska sjöfart. Även fördelningen av våra utländska investeringar har en viss betydelse. I det följande skall därför uppmärksamhet ägnas åt de modifieringar av det multilaterala inslaget, som dessa former av »osynlig» utrikeshandel innebära, i den mån uppgifter finnas tillgängliga. Vad fraktinkomsterna beträffar är ju detta i ganska hög grad fallet, under det uppgifterna om fördelningen av våra utländska investeringar liksom av utlandets investeringar i Sverige äro mera ofullständiga. Först genom valutadeklarationen av den 31 dec. 1943 erhöles ju en någorlunda fullständig bild av våra utländska investeringar, under det våra skulder till utlandet ännu icke äro på samma sätt klarlagda.

III. Multilateralismen i världshandeln.

Den svenska utrikeshandeln utgör som nämnts ett led i den multilateralism, som sedan 1870-talet utvecklats i världshandeln. Ett visst multilateralt drag har naturligtvis den internationella handeln alltid haft. En lustig triangelhandel etablerades sålunda under 1700-talet det svenska Ostindiska kompaniet. Kina och Indien sålde gärna sitt te, siden och porslin men icke i utbyte mot svenska exportvaror utan endast mot klingande mynt. Det silverproducerande Spanien å andra sidan tog gärna emot svensk metallmanufaktur. Och så kunde svenska ostindiefarare gå ut med last av svenska produkter, som levererades i Cadiz. Som betalning erhöles den i Kina gångbara valutan spanska silverpiastrar, vilken fördes till Kanton och där byttes mot Österns beundrade lyx, som därefter kunde föras hem till Sverige.

Det var emellertid först så sent som på 1870-talet, parallellt med kommunikationernas utveckling till lands och sjöss, som ett multilateralt system började växa fram och en serie handelsbalanser knöt samman de olika ländernas utrikeshandel till det världsomspännande nät, som den moderna världshandeln utgör.

Föregångare på området var England. I detta land tog ju den industriella revolutionen sin början, och England blev därför tidigt beroende av en stor råvaruimport. En vitt utgrenad utrikeshandel arbetades upp, samtidigt som betydande kapitalinvesteringar gjordes framförallt i transoceana råvaruländer. Till en början var också detta varuutbyte av bilateral karaktär, så att Englands växande inkomster från dessa kapitalinvesteringar gävo upphov till motsvarande importöverskott i handeln med resp. länder.

Det var i denna handel, som efter 1870 en förändring inträdde. England blev då en allt större kund hos en del europeiska länder, bl. a. Sverige, och fick från dem ett hastigt stigande importöverskott trots att England icke hade några stora investeringar där. Med Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike, Spanien samt Sverige, Norge och Danmark hade England under 1860-talet haft en fullt utjämnad handelsbalans. Under 1870-talet uppstod nu i Englands handel med dessa länder ett årligt importöverskott på 10 milj. pund, vilket steg till 60 milj. per år under 1890-talet och 74 milj. under 1900-talets första decennium. En liknande utveckling skedde i Englands handel med Förenta Staterna. Importöverskottet därifrån steg sålunda från 13 milj. pund per år under 1860-talet till 68 milj. under 1890-talet och 85 milj. under 1900—1909 trots att Englands inkomster av kapitalinvesteringar i detta land ej väsentligt ändrades under denna tid. Från övriga länder däremot minskade England sitt årliga importöverskott från 55 milj. pund under 1860-talet till endast 5 milj. 1900—09.¹

Denna utveckling betydde alltså, att England ej längre tog hem sina inkomster från de transoceana investeringarna bilateralt utan i form av hastigt stigande importöverskott från en rad västeuropeiska länder samt Förenta Staterna (ökning från 13 milj. pund per år under 1860—69 till 159 milj. 1900—09). Samtidigt fingo dessa länder möjlighet att med sina exportöverskott till England finansiera en stigande import från de råvaruländer, som hade räntor o. d. att erlägga till England.

Under 1800-talets sista år utvecklades den multilaterala handeln vidare genom att nya länder drogs in i kretsen. Förenta Staterna blev nämligen då (1898) nettoexportör av industriprodukter med stora leveranser av särskilt järn och stål, metallprodukter och maskiner till en rad länder inom den tempererade zonen, som då höllo på att utveckla och industrialisera sitt näringsliv. Från 1881—85 till 1926—30 steg sålunda USA:s årliga exportöverskott till Kanada från 1 till 350 milj. dollar, till Australien och Nya Zeeland från 1 till 124 milj., varjämte handeln med Argentina vändes från ett importöverskott på 1 milj. till ett exportöverskott på 70 milj. dollar.

Dessa »nya» länder finansierade sina stigande inköp i USA med ökade leveranser till Europa. Kanada blev ju därmed för vår världsdelen den store veteleverantören, under det de övriga länderna förutom spannmål kunde leverera mindre hållbara livsmedel som t. ex. kött, sedan förbättrade kylningsanordningar gjort det möjligt att sända dylika livsmedel genom det tropiska bältet till Europa. Dessa länder kommo därmed att i det multilaterala systemet intaga en plats mellan USA och Europa. Samtidigt utvidgade Förenta Staterna sitt exportöverskott till Europa till att gälla även andra länder än England. Handeln med Tyskland svängde sålunda om från ett importöverskott på 15 milj. dollar 1890 till ett exportöverskott på 87 milj. år 1900, och USA:s exportöverskott till Holland steg under samma tid från 5 till 73 milj. dollar.

¹ The Network of World Trade, tabell sid. 84. Även flertalet övriga siffror i detta avsnitt äro hämtade ur denna skrift eller ur Europe's Trade.

Även inom vår egen världsdel utvecklades multilateralismen åtskilligt. Europa kom därvid att alltmer befästa sin ställning som nettoimportör från de övriga världsdelarna. Detta importöverskott finansierade Europa i första hand med avkastningen av sina allt större utländska investeringar och i andra hand med de tjänster, som dess flotta, bank- och försäkringsväsen m. m. gjorde åt de utomeuropeiska länderna, liksom till en mindre del med de belopp, som sändes hem av europeiska emigranter eller här spenderades av turister från andra världsdelar (framförallt amerikanare). För år 1928 har avkastningen av de utomeuropeiska investeringarna beräknats till 2,1 miljarder gulddollar och nettointkomsterna av olika tjänster till 2 miljarder.

Men under det praktiskt taget samtliga europeiska länder taga del av detta importöverskott från övriga världsdelar, var det före det nu pågående kriget endast några få länder och då i första hand England, för vilka detta europeiska importöverskott i sista hand var avsett. Grundmönstret i multilateralismen hade sålunda blivit, att de europeiska länderna över lag hade importöverskott från övriga världsdelar och betalade dessa med exportöverskott till de få länder, som voro de slutliga mottagarna av de utomeuropeiska fordringarna.

I denna utveckling har Tyskland intagit en viktig plats. Den snabba industrialiseringen där krävde hastigt stigande importöverskott från utomeuropeiska råvaruleverantörer och från Förenta Staterna. Tysklands importöverskott från dessa länder mer än femtondubblades från 65 milj. mark 1890 till 1 100 milj. 1900 och nådde 1912 2 100 milj. mark. Detta väldiga importöverskott finansierade Tyskland med hastigt stigande exportöverskott till de flesta europeiska länder. De slutliga mottagarna av dessa transoceaniska överskott, framförallt England och Holland, mottogo emellertid endast en mindre del direkt från Tyskland utan större delen via ett eller flera europeiska mellanled, framförallt industriländerna men också agrarländer som Spanien, Danmark, Finland och Baltikum. Dessa länder — sammanlagt 14 till antalet — hade sålunda 1928 en överskottsimport från Tyskland på 787 milj. dollar men ett exportöverskott till England på 855 milj. Sistnämnda siffra är säkerligen för låg, eftersom England samma år noterade ett importöverskott från dessa 14 länder på icke mindre än 1 338 milj. dollar.

I viss utsträckning gingo icke heller dessa länders exportöverskott direkt till England utan via ytterligare något led. Ett närliggande exempel lämna en del av de svenska exportöverskotten, som nå England via de nordiska grannarna.

Redan i början av innevarande århundrade hade den multilaterala världshandeln antagit de huvuddrag, som den sedan bibehållit. Den snabba utvecklingen fram till 1914 betydde ej några större förändringar. Efter ett fyraårigt avbrott under förra världskriget kom handeln ganska snabbt åter i gång och utvecklades kraftigt under 1920-talet för att mot dess slut kulminera. Den karakteriserades då av en världsomspännande serie import- och exportöverskott.

Såsom framgått av det föregående voro för det multilaterala systemet fram till 1920-talets slut två faktorer av dominerande betydelse. Den ena berörde icke minst vårt land och var Englands ställning som mottagare av utländska betalningar till mycket stora belopp. Sina största investeringar hade England i en rad tropiska länder (Sydostasien, Indien, de tropiska jordbruksländerna och mineralproducenterna i Latinamerika samt Centralafrika). Dessa inkomster hemtog emellertid England multilateralt — till områdena i fråga hade landet i själva verket ett visst exportöverskott — som importöverskott från den europeiska kontinenten, från Förenta Staterna och slutligen från en rad »nya» länder. Dessa områden kunde alltså med exportöverskotten till England finansiera stora inköp i de tropiska länderna, vilka senare därmed sattes i tillfälle att betala sina skulder till England.

Den andra utmärkande faktorn i det multilaterala systemet under 1920-talet var en stor amerikansk kapitalexport, som medförde exportöverskott för Förenta Staterna åt olika håll. En betydande del av dessa lån gingo till Tyskland, som därmed

finansierade importöverskott från framförallt de »nya» länderna. Dessa sistnämnda kunde i motsvarande grad öka sina inköp i USA — ännu ett exempel på multilateral kapitlexport.

Det multilaterala systemet fick sin största utbredning mot slutet av 1920-talet. Till omkring 70 procent utjämnades då för de olika länderna importen mot exporten gentemot varje enskild handelspartner. Av de återstående 30 procenten var en liten del också bilateral och gällde framförallt en del fall, då importöverskott representerade en kapitalavkastning från vederbörande land. Omkring 25 procent av världshandeln byggde emellertid direkt på den multilaterala handeln, och därutöver är att märka att en betydande del av den bilaterala handeln var beroende av multilateralt erhållna råvaror m. m.

Detta multilaterala system trängdes under 1930-talet tillbaka av de gamla och nya handelspolitiska vapen, som länderna i ökad utsträckning tillgrepo. De mest effektiva nyheterna på detta område, och särskilt då clearingen, hade en direkt bilateral karaktär. När därigenom framförallt import- och exportöverskotten kapades reducerades världshandeln och därvid i ännu högre grad dess multilaterala del. Den ekonomiska fördelen av den återstående handeln blev mindre i samma mån som inköp och försäljningar kommo att dirigeras av den bilaterala principen i stället för av strävan efter den gynnsammaste marknaden. Till den förändring i världsmultilateralismens mönster, som denna utveckling medförde, återkomma vi i fortsättningen i samband med behandlingen av multilateralismen i den svenska utrikeshandeln under 1930-talet.

IV. Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel 1928.

Det multilaterala systemet fick som nämnts sin största utbredning mot slutet av 1920-talet, då goda tider och relativt stor handelspolitisk frihet rådde. För Sveriges vidkommande kan härvid 1928 anses som ett typiskt år — redan 1929 befann sig den multilaterala andelen av vår utrikeshandel i sjunkande. Vi skola därför här närmast taga 1928 till utgångspunkt för att belysa multilateralismen i Sveriges utrikeshandel mot slutet av 1920-talet.

Tabell 1, som återfinnes efter texten, ger till att börja med en bild av storleken av det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel. Om balanserna beräknas på så sätt, att man för var och en av våra handelspartner ställer den cif-räknade importen, hämtad ur den svenska handelsstatistiken, mot resp. lands cif-import från Sverige enligt vederbörandes egen handelsstatistik, så erhålles ju, som tidigare nämnts, en bild av multilateralismens storlek räknad efter inköps- och försäljningsländer. En dylik beräkning ger, såsom tabellen utvisar, till resultat, att år 1928 den multilaterala andelen av Sveriges utrikeshandel var 28,4 procent. Använder man däremot för balansernas uträknande enbart svensk statistik och ställer för varje handelspartner vår cif-import mot vår fob-export, blir den multilaterala andelen något större eller i det närmaste 30 procent. Till en del beror denna differens på att vid angivandet av balanserna i milj. dollar en mängd små balanser bortfalla.

Nu ger emellertid, såsom vi tidigare funnit, grupperingen efter ursprungs- och förbrukningsländer en bättre bild av multilateralismen. Tyvärr föreligger ju för 1928 ej dylik svensk statistik, men genom en kombination av fob-exporten enligt svensk statistik med fob-exporten till Sverige ur motpartens handelsstatistik erhållas balanser, som i varje fall närma sig en gruppering efter ursprung och förbrukning. Denna beräkning ger en multilateral andel på närmare 34 procent. Slutligen kunna vi göra ett försök att beräkna hur stor andelen skulle ha varit, om material för ursprungs- och förbrukningsländer verkligen funnits tillgängligt. Vi antaga att den relation mellan de båda siffrorna, som fanns 1938 och som är beräknad på grundval av det parallellmaterial, som då fanns, även gällde för 1928. Man kommer då fram

till att år 1928 i runt tal 35 procent av Sveriges utrikeshandel var multilateral räknat efter handelsbalanserna med ursprungs- och förbrukningsländerna.

En av Nationernas förbund efter samma grunder gjord beräkning av multilateralismens andel av världshandeln under 1928 ger siffran 30 procent. Man kan sålunda konstatera, att det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel mot 1920-talets slut var betydligt större än för världen i övrigt. Denna differens är i själva verket ännu större. En icke obetydlig del av världsmultilateralismen hänförde sig nämligen 1928 till Englands väldiga utländska kapitalavkastning och Förenta Staternas kapitalexport. För världen i övrigt var alltså det multilaterala inslaget i motsvarande grad mindre.

Hur denna stora multilateralism i Sveriges utrikeshandel var inriktad belyses i tabellerna 2 och 3. I den förstnämnda lämnas dels cif-balanserna, dels fob-balanserna för 1928 med kombinerad svensk och utländsk statistik, under det tabell 3 för samma år ger den svenska handelsstatistikens cif-fob-balanser beräknade efter inköps- och försäljningsländer.

Vilken beräkning man nu än följer, finner man att de viktigaste multilaterala inslagen i Sveriges utrikeshandel under 1928 voro å ena sidan mycket betydande importöverskott från dels Tyskland, dels USA och övriga amerikanska stater och å andra sidan ungefär lika stora exportöverskott till dels det övriga Europa, dels Afrika, Asien och Australien. Följer man cifberäkningen, uppgick importöverskottet från Tyskland och Amerika till 119 milj. gulddollars (gamla), under det exportöverskottet till den övriga världen var 114 milj. doll. I sistnämnda fall kom England på första plats med 32 milj., därefter följde våra nordiska grannländer med 23 milj. och det övriga Europa med 22 milj. doll. Exportöverskottet till Afrika uppgick till 11 milj., till Asien till 15 milj. och till Australien till 7 milj. doll. Den på svensk statistik grundade tabell 3 ger i stort sett samma bild, endast att samtliga exportöverskott utgöra blott 420 milj. mot importöverskottens 550 milj. kr.

Denna på inköps- och försäljningsländer grundade statistik döljer emellertid några väsentliga drag i den svenska multilateralismen. Uppgifter om ursprungs- och förbrukningsländer saknas som nämnts för 1928, men fob-balanserna i tabell 2 ge i alla fall siffror, som gå i denna riktning.

Om vi därvid först hålla oss till handeln med de europeiska länderna, så är att märka, att England, Danmark och Tyskland äro de stora förmedlarna av den svenska transitimporten. År 1938 gick genom dessa tre länder drygt 80 procent av allt vad Sverige köpte i transit. Man kan utgå ifrån att även år 1928 det måste ha varit en icke obetydlig del av vår import från ifrågavarande länder, som icke kommer i betraktande, om man räknar med ursprungs- i stället för inköpsländer. Detta betyder alltså, att i verkligheten importöverskottet från Tyskland var åtskilligt mindre än cif-balansen har visat, under det tvärtom exportöverskottet till England var betydligt större. Utslag i denna riktning ger också en jämförelse med fob-balanserna i tabell 2. Exportöverskottet till England stiger nämligen från cif-räkningens 32 milj. doll. till fob-räkningens 59 milj., under det importöverskottet från Tyskland reduceras från 82 till 50 milj. doll. För Danmarks vidkommande betyder en räkning efter ursprungsland att importöverskottet vändes i exportöverskott, alltså samma balans som kännetecknar vår handel i övrigt med de nordiska länderna och Baltikum.

Även det multilaterala inslaget i vår handel med de transoceana länderna blir ganska annorlunda, om man övergår till att räkna med ursprungsländer. Detta framgår dock icke så tydligt av fob-balanserna i tabell 2. Enligt dessa reduceras visserligen vårt exportöverskott till Asien från cif-balansernas 15 milj. doll. till fob-tabellens 9 milj., men i verkligheten kan denna balans vid en fullt genomförd gruppering efter ursprungsländer beräknas bli värd i ett icke obetydligt svenskt importöverskott. Ej heller visar tabellen den kraftiga ökning av det importöverskott från Latinamerika, som uppstår, när ursprungsländerna tagas till utgångspunkt för balansen. Däremot ger reduktionen av Sveriges exportöverskott till Afrika och Australien från

18 (cif) till 12 (fob) milj. doll. ett riktigt uttryck för den förskjutning, som kan väntas vid beräkning efter ursprungsländer.

Vi ha alltså kunnat konstatera, att år 1928 den svenska utrikeshandeln till omkring 35 procent var av multilateral karaktär, om man räknar med handelsbalanserna fotade på ursprungs- och förbrukningsländer. Såsom förut framhållits är det emellertid icke handelsbalansen utan bytesbalansen gent emot varje särskilt land, som visar hur stort det multilaterala inslaget är. De justeringar av handelsbalanserna det här blir fråga om äro emellertid icke stora och taga därtill i viss utsträckning ut varandra. År 1938 utgjorde importen och exporten av varor sålunda närmare 90 procent av de i bytesbalansen ingående posterna.¹ De viktigaste posterna vid sidan av varuhandeln äro den utländska sjöfarten och de internationella räntebetalingarna. Övriga poster representerade 1938 endast 4 procent av bytesbalansen.

Vad först den utrikes sjöfarten beträffar, så räknar ju den svenska handelsstatistiken importen cif och exporten fob. Det betyder att i bytesbalansen fraktinkomsterna från den svenska handelsflottans utrikesfart i sin helhet räknas som inkomst, endast med avdrag för de svenska rederiernas utgifter i utlandet. Däremot uppstår ej någon motsvarande utgift för utländska fartygs deltagande i befraktningen av de i den svenska utrikeshandeln ingående varorna. Genom att cif-räkna importen ha vi ju redan debiterat oss alla transportkostnader för att få varorna hit och samtidigt i det fob-räknade exportvärdet ej tillgodoräknat oss någon kostnad för transporten. En korrigerigering av de svenska cif-fob-balanserna på denna punkt sker alltså genom att i fall av importöverskott detta reduceras med nettoinkomsten av vår utrikes sjöfart på resp. land och i fall av exportöverskott detta ökas med samma siffra. Detta låter ju ganska enkelt, men stora svårigheter tillkomma vid utförandet av denna korrigerigering. Sålunda är den svenska handelsflottan sysselsatt ej blott med att frakta varor ingående i den svenska utrikeshandeln utan också i betydande grad med fart mellan olika utländska hamnar. De inkomster denna fart ge upphov till skola naturligtvis inräknas i bytesbalansen med de länder, som erlægga frakterna. Ännu mycket viktigare är emellertid, att denna korrigerigering av cif-fob-balanserna bygger på förutsättningen, att vår handel med varje land i huvudsak ombesörjes av fartyg ur Sveriges och ifrågavarande lands handelsflotta. Detta håller i praktiken icke streck. Som ett ytterlighetsfall kan Australien nämnas. År 1928 ombesörjdes vår handel med denna världsdel till 78 procent av fartyg, som icke voro hemmahörande vare sig i Sverige eller i Australien. För Asiens vidkommande var motsvarande siffra 60 procent, för USA 24 och för Holland 44 procent för att endast nämna några mera anmärkningsvärda exempel. Här skulle alltså cif-importen reduceras med de belopp, som höra andra länder till. Av brist på material är dock en dylik beräkning svår att utföra.

Något annorlunda ligger saken till, om vi i stället utgå ifrån de handelsbalanser, som erhållits genom att kombinera den svenska handelsstatistiken med våra handelspartners statistik. Som vi sett kunna därvid användas balanser beräknade antingen på exportens fob-värden eller importens cif-värden. I båda fallen bygga balansernas användbarhet på att de båda länderna i ungefär lika utsträckning taga del i transportarbetet. I den mån så ej är fallet, måste en justering av balanserna ske. Även för en dylik justering är det svårt att få användbart material, men en allmän uppfattning kan erhållas av det i vår statistik publicerade materialet över det i sjöfart på olika länder använda tonnageets fördelning efter nationalitet.

Man kommer därvid till den slutsatsen, att ett beaktande även av utrikessjöfarten vid balansernas beräkning snarast stärker det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel. Visserligen visa sig i några fall importöverskotten vara av bilateral karaktär och utgöra betalning för den svenska handelsflottans tjänster. Detta var

¹ Bytesbalansen beräknad enligt Bertil Ohlin i Utrikeshandel och handelspolitik, sid. 71 (2:a uppl.).

framförallt fallet med vår sjöfart på USA, som till 66 procent utfördes av svenska men endast till 10 procent av amerikanska fartyg. Även importöverskottet från övriga amerikanska stater samt från Holland och Polen utgjorde till en del betalning för de svenska fartygens större andel av sjöfrakterna och var sålunda av bilateral karaktär. Å andra sidan få vi emellertid talrika fall, då svenska exportöverskott förenas med en övervikt för den svenska sjöfarten på vederbörande områden. Detta är fallet med hela Afrika och Australien samt också Asien, om man räknar efter inköpsländer. Andra mera närliggande exempel erbjuda England, Frankrike och Finland. Av multilateral karaktär bli ju också de fall, då vi ha importöverskott från ett land trots att dettas andel av transportererna är större än vår egen. Ett dylikt förhållande ökar högst väsentligt de multilaterala dragen i vår handel med t. ex. Tyskland och Danmark. De anförda exemplen visa hur beaktandet även av sjöfarten något förändrar den bild av det multilaterala systemet, som handelsbalanserna ge, men som nämnts rör det sig ej om någon större korrigerings, och den allmänna slutsatsen blir närmast, att den multilaterala andelen något höjes.

Vad återigen beträffar kapitalavkastningens roll, så kan den avfärdas på några få rader. Det rör sig alltså här om avkastningen på svenskt kapital i utlandet efter avdrag för avkastningen på utländskt kapital i Sverige. För förkrignsnivån äro uppgifterna på detta område mycket bristfälliga, men man kan nog våga det uttalandet, att vår nettointkomst från utländska investeringar är av i hög grad bilateral karaktär. Den aldeles övervägande delen kommer nämligen från Tyskland och Förenta Staterna och motsvarar en del av vårt importöverskott från dessa länder. Dock bör det multilaterala inslaget ej förbises. Det representeras av länder, som erlagga räntor till oss men likväl mottaga ett svenskt exportöverskott. Exempel utgöra våra nordiska grannar liksom också England och Frankrike. Av multilateral karaktär är också vår egen räntebetaling till länder från vilka vi hämta importöverskott, t. ex. Schweiz.

När vi nu här gjort ett försök att förutom varuhandeln även beakta sjöfart och kapitalavkastning, vilka poster sammanlagt omfatta 95 procent av vår bytesbalans, så inträda därmed ej några större förskjutningar i den bild, som handelsbalanserna ge. Däremot är det troligt, att det multilaterala inslaget i sin helhet något försvagas. Visserligen ger sjöfarten upphov till betalningsposter av både bi- och multilateral karaktär med kanske övervikt för det senare, men kapitalavkastningen är till aldeles övervägande delen bilateral, och detsamma torde gälla även några icke beaktade poster, t. ex. remissorna från emigranter. Det bör emellertid än en gång understrykas, att i detta avsnitt vi rört oss med ett mycket bristfälligt material och att därför de slutsatser, som dragits, äro mycket vaga.

Det är för det svenska näringslivet synnerligen viktiga råvaror, bränslen och livsmedel, som erhållas genom denna multilaterala handel. Här behöver endast i korthet erinras om att Asien ger oss importöverskott av t. ex. gummi, jute, te och sojabönor, under det vi i form av stora importöverskott från Latinamerika hämta sådana viktiga varor som koppar, salpeter, hudar, kaffe, majs och linfrö. Nordamerika ger också koppar och tobak samt därutöver bl. a. mineralolja, bomull, bilar, maskiner, frukt och vete. I importöverskottet från Tyskland slutligen få vi kol och koks, kemiska produkter, järn i olika former, maskiner och instrument, textilier m. m.

Redan denna korta exemplifiering visar i huru hög grad svenskt näringsliv under normala förhållanden i form av importöverskott erhåller råvaror och maskiner för industri och jordbruk, flytande och fasta bränslen, för folkförsörjningen viktiga livsmedel o. s. v. Att år 1928 omkring 35 procent av Sveriges utrikeshandel var multilateral säger sålunda endast en del av sanningen om detta systems betydelse. Dessa importöverskott betalas med exportöverskott på andra håll, där man har stort behov av de produkter, som Sverige är särskilt lämpat att framställa genom sin rikedom på skog, malm och vattenkraft eller på grund av arbetskraftens skicklighet på

t. ex. det tekniska området. Mot en mångsidig svensk import står en relativt ensidig export. Som exempel behöver kanske endast pekats på att Sveriges största kund och mottagare av vårt största exportöverskott, alltså England, från Sverige brukar erhålla en import, som till 60 procent består av skogsprodukter.

När mot 1920-talets slut det multilaterala systemet var som mest utvecklat i Sveriges utrikeshandel, betydde det emellertid ej blott ett utjämnande av importöverskott mot exportöverskott, utan det utgjorde samtidigt ett icke oviktigt led i den världsmultilateralism, med vars hjälp stora internationella betalningar möjliggjordes. Den dominerande faktorn i denna världsmultilateralism var, som tidigare nämnts, Englands stora utländska fordringar, vilka hämtades hem multilateralt över en hel rad länder. I denna betalningskrets blev Sverige ganska tidigt inlemmat. Dels kommo vi att i likhet med de flesta europeiska länder taga emot en del av Europas importöverskott från övriga världsdelar, vilket vi hade att i form av exportöverskott vidarebefordra till de slutliga mottagarna, dels fingo vi en plats i den kedja exportöverskott, varmed Tyskland kring sekelskiftet började finansiera sin hastigt stigande råvaruimport, och vilka exportöverskott även de hade huvudsakligen England men även Holland som slutliga mottagare.

Mot 1920-talets slut hämtade sålunda Sverige en del av sina importöverskott direkt från länder, som på grund av investerat brittiskt kapital hade räntor o. d. att erlægga till England. Detta gällde framförallt våra importöverskott från Sydostasien, Indien och en rad länder i Latinamerika. Vårt importöverskott från USA kan också betraktas som ett led i denna betalningskedja, men därvid var även USA att betrakta som ett genomgångsland. Av Englands utländska investeringar beräknades 1930 endast 5 procent (200 milj. pund) vara placerade i Förenta Staterna. Det stora importöverskott, som England erhöll från USA dels direkt, dels via bl. a. Sverige, berodde därför mindre på fordringar hos detta land utan mera på att USA hade en stor nettoimport från de tropiska länder, där England var den stora fordringsägaren.¹

Vad slutligen beträffar Sveriges importöverskott från Tyskland, så utgjorde även detta ett led i de betalningar, som hade huvudsakligen England till slutmål. Tyskland hade nämligen både direkt och indirekt blivit mottagare av importöverskott, som inneburo betalningar till England.² Men Tysklands eget exportöverskott till England var relativt litet. Det mesta gick över ännu ett led, nämligen en rad västeuropeiska länder och däribland Sverige.

Under det sålunda mot 1920-talets slut de svenska importöverskotten till största delen representerade betalningar, som över flera eller färre led voro på väg mot England, så utgjorde Sveriges exportöverskott till detta land, trots att det var mycket betydande, dock långt ifrån ett motsvarande belopp. Detta berodde på att icke heller från Sverige dessa överskott alltid gingo direkt utan över ännu ett led. Detta sista led utgjorde framförallt våra nordiska grannländer, som betalade betydande importöverskott från Sverige med överskottsexport på England.

När man på detta sätt försöker placera in den svenska multilateralismen mot 1920-talets slut i sitt internationella sammanhang, finner man alltså, att de över hela världen gående betalningarna till England spelade en dominerande roll. Enligt fob-beräkningen i tabell 2 uppgick vårt exportöverskott direkt till England och indirekt över Danmark, Finland och Norge till icke mindre än 83 milj. dollar. Även en del av exportöverskottet till det övriga Europa på 31 milj. gick vidare till England, bl. a. över Baltikum. I jämförelse härmed te sig de återstående exportöverskotten på 12 milj. (till Afrika och Australien) ganska obetydliga.

¹ År 1928 var Förenta Staternas importöverskott från de tropiska länderna 950 milj. doll., under det Englands importöverskott från USA stannade vid 680 milj. doll.

² Det kan dock erinras om att en betydande del av Tysklands överskottsimport från bl. a. de »nya» länderna byggde på en kapitalimport från USA, som i sin tur var dessa länders store leverantör (alltså en multilateral kapitalexport).

Den andra stora faktorn i världsmultilateralismen under 1920-talet, nämligen Förenta Staternas kapitalexport, spelade däremot icke någon nämnvärd roll för det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel.

Slutligen skall här endast tillfogas, att multilateralismen i Sveriges utrikeshandel mot slutet av 1920-talet även till en del var härare av den kapitalexport från Sverige, som då ägde rum.

V. Utvecklingen under 1930-talet.

Världsmultilateralismen nådde sin höjdpunkt mot slutet av 1920-talet, samtidigt som ju också världshandeln kulminerade. Därefter följde en period, då under trycket av massarbetslöshet och andra följder av depressionen handelsrestriktioner och monetära åtgärder i stigande fart tillgrepos för att så långt möjligt förbehålla hemmamarknaden för den egna produktionen. Ett uttryck för denna självförsörjningstendens var, att framförallt livsmedlen hejdades av de nya importhindren — en utvidgad jordbruksproduktion blev i de livsmedelsimporterande länderna ett relativt lätt förverkligat program. Betydligt svårare är ju att ersätta bristen på metaller och andra mera speciella naturtillgångar. Livsmedlens andel av världshandeln sjönk från 26 procent 1928 till 22 procent 1937, under det råvarorna fingo sin andel höjd från 35 till 40 procent och blevo den största varugruppen. De distanserade därmed industriprodukterna, som under 1928 hade utgjort 39 procent av världshandeln men 1937 gått något tillbaka, nämligen till 38 procent. Samtidigt med och delvis till följd av denna förskjutning i sammansättningen gick världshandeln volym snabbt tillbaka och återfick icke under de goda tider, som rådde under senare hälften av 1930-talet, samma storlek som den haft under 1929.

En jämförelse mellan 1928 och 1938 visar emellertid icke blott en nedgång i världshandeln utan i ännu högre grad en reduktion av världsmultilateralismen. De nya, effektiva handelspolitiska vapnen hade på allt flera håll kommit att brukas i medvetet bilateralt syfte. Den förändring av världshandeln i detta hänseende, som ägde rum efter 1928 och som till större delen blev bestående fram till krigsutbrottet, kan kortast karakteriseras med att förbindelserna länderna emellan blevo mera direkta, något som ju ligger i bilateralismens natur. Som vi sett hade tidigare exportöverskott i ständigt nya varors skepnad vandrat från land till land, innan de nått den slutliga mottagaren. Att bryta en sådan kedja måste ju få kännbara verkningar, eftersom därmed också de föregående och efterföljande leden mer eller mindre falla bort. Men detta var just vad som skedde, när i enlighet med den bilaterala principen i första hand importöverskotten kapades (t. ex. genom clearing). De drabbade länderna hade på dessa förlorade exportöverskott i sin tur baserat importöverskott från andra håll, vilka nu ej kunde upprätthållas. Ingreppen mot de multilaterala delarna av världshandeln kommo på detta sätt att snabbt sprida sina verkningar.

Denna tendens till direkta, bilaterala förbindelser kom att få en alldeles särskild betydelse för handeln mellan stormakterna i Europa och deras utomeuropeiska besittningar. Under det moderländerna tidigare till stor del hämtat hem kapitalavkastningen och andra inkomster multilateralt, kom här under början av 1930-talet i stor utsträckning en bilateral utjämning att ske. Av utomordentlig betydelse för världshandeln var, att denna utveckling framförallt kom att beröra England, det land som tidigare mer än något annat utgjort centrum för världsmultilateralismen. År 1928 hade England i handeln med imperiet haft ett exportöverskott på 184 milj. dollars. Tio år senare var det ersatt med ett importöverskott på 483 milj. — alltså en förskjutning i passiv riktning med icke mindre än 667 milj. dollar. Under samma tid reducerades Englands importöverskott från den övriga världen med 488 milj.

— huvudsakligen beroende på minskad införsel från Europa. En liknande utveckling, fastän naturligtvis i mindre skala, ägde rum i Frankrike och Holland.¹

Vilken oerhörd inverkan på världshandelns multilaterala system en dylik utveckling måste få säger sig självt. En rad länder, framförallt i Europa, hade ju som vi sett tidigare varit inlänkade i dessa handelskedjor och genom exportöverskott, som i sista hand varit avsedda huvudsakligen för England och Holland, finansierat sina råvaruinköp i transoceaniska länder. Dessa länder ställdes nu utanför.

Denna tendens att bilateralt utjämna de internationella betalningarna gällde emellertid ej blott handeln inom »imperierna» utan också mellan länderna i övrigt. Även här spelade England en icke obetydlig roll, och de båda tendenserna till bilateralism gripa så in i varandra, att de äro svåra att särskilja. Här skall endast deras sammanlagda verkan illustreras med några siffror. Kontinentaleuropas exportöverskott till England (och Irland) sjönk från 670 milj. dollar 1928 till 390 milj. 1938. Samtidigt sjönk de tropiska ländernas exportöverskott till Kontinentaleuropa från 340 till 90 milj. dollar och de »nya» ländernas från 710 till 120 milj. dollar.

Denna utveckling fick helt naturligt en rad återverkningar i de drabbade länderna och särskilt då i Förenta Staterna och Tyskland, som varit de största »förmedlarna» av de europeiska importöverskotten. För oss är därvid utvecklingen i Tyskland av särskilt intresse. Trots att Tyskland hade betydande räntor att erlægga till USA, hade det 1928 stått som mottagare av ett större transoceaniskt importöverskott än något annat land i Europa, nämligen 1 500 milj. dollar. Detta hade Tyskland till mer än hälften eller 800 milj. dollar finansierat med exportöverskott till en rad europeiska länder, överskott som i sista hand voro avsedda för huvudsakligen England. Utvecklingen efter 1928 slog nu sönder detta tyska system av handelsbalanser, och landet kom därefter att i stigande utsträckning dirigera sin export direkt till de viktigare råvaruleverantörerna, främst Sydosteuropa och Latinamerika. Samtidigt ökades inköpen i de länder till vilka Tyskland trots denna nyorientering erhöll exportöverskott. Resultatet blev att Tyskland från 1928 till 1938 reducerade sitt exportöverskott till de europeiska industriländerna, Skandinavien och Baltikum från 730 till 258 milj. dollar samtidigt som landets importöverskott från brittiska dominions, Indien och de europeiska besittningarna sjönk i ungefär samma takt eller från 721 till 191 milj. dollar.

Det multilaterala hemtagandet, särskilt för Englands vidkommande, av internationella betalningar blev sålunda ersatt av en bilateral utjämning, och därmed försvagades i hög grad den viktigaste av de krafter, som hållit världsmultilateralismen i gång. Vid sidan härav hade som nämnts USA:s kapitlexport under 1920-talet spelat stor roll för de multilaterala balanserna. Även denna faktor förlorade snart sin betydelse, i det att en kraftig reduktion av USA:s utländska utlåning gjorde sig märkbar redan under senare hälften av 1928. Förenta Staternas kapitlexport sjönk från rekordsiffran 1 050 milj. dollar under första halvåret nämnda år till 439 milj. under det andra halvåret. Därmed berövades en rad länder den dollarvaluta, varmed de finansierat importöverskott antingen direkt från USA eller vanligen indirekt över något tredje land.

Den nedgång i världsmultilateralismen, som ägde rum efter 1928 och som fortsatte under hela den följande depressionen, kom naturligtvis att i hög grad beröra den svenska utrikeshandeln med dess stora inslag av multilateralism och dess starka engagemang i det världsomspännande system av handelsbalanser, som i sista hand syftade till hemtagandet av Englands stora utländska fordringar.

När det gäller att belysa denna tillbakagång i det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel efter 1928, synes 1938 erbjuda ett lämpligt jämförelseår. De båda

¹ Frankrike hade 1928 ett exportöverskott till sina utomeuropeiska besittningar på 94 milj. doll., vilket 1938 var vänt i ett importöverskott på 119 milj. Under samma tid vändes Hollands balans med kolonierna från + 13 till — 8 milj. doll.

åren intaga i konjunkturhänseende en ganska likartad ställning. Sedan den multilaterala andelen av vår utrikeshandel under 1930-talets första år nått ett bottenläge, började den att återigen stiga under decenniets senare hälft. En jämförelse mellan 1928 och 1938 ger därför en bild av den nedgång, som blivit bestående trots att det ekonomiska läget åter blivit gott.¹ Och trots att den svenska utrikeshandeln i sin helhet under denna tid hade en relativt gynnsam utveckling och ökade sin andel av världshandeln från 1,3 till 2,1 procent.

Återvända vi nu till tabell 1 (återfinnes efter texten), finna vi, att trots uppgången under senare hälften av 1930-talet multilateralismen inom Sveriges utrikeshandel 1938 var betydligt mindre än vad den varit tio år tidigare. Sista kolumnen av tabellen visar, att beräknad enligt svenska cif-fob-balanserna den multilaterala andelen av Sveriges utrikeshandel från 1928 till 1938 reducerades med 25 procent.

De på kombinerad svensk och utländsk statistik beräknade balanserna ge för cifvärdena en nedgång på 27 procent och för fobvärdena 28 procent. Utslagen äro alltså ganska lika och visa, att under denna tid minst en fjärdedel av den svenska multilateralismen gick förlorad. Dess andel av den svenska utrikeshandeln reducerades från bortåt 35 procent 1928 till endast 25 procent 1938. Denna nedgång har i lika mån drabbat import- och exportöverskotten.

I tabellerna 2 och 3 är det nu möjligt att i stora drag följa hur denna nedskärning av den multilaterala handeln drabbat systemet av år 1928. Det mest framträdande draget är som väntat, att importöverskottet från Tyskland och exportöverskottet till England reducerats. Detta var ju, som vi sett, det viktigaste momentet i den internationella utvecklingen och måste få stor återverkan på Sveriges utrikeshandel.

Vad först importöverskottet från Tyskland beträffar, visar tabell 2 att enligt cif-balanserna det reducerades från 82 milj. dollar 1928 till 15 milj. 1938, under det fob-räkningen ger en nedgång från 50 till 25 milj. dollar. I tabell 3 visar den svenska statistiken, att detta vårt importöverskott från Tyskland reducerades från i runt tal 330 milj. kr. 1928 till 160 milj. kr. 1938.² I de båda sistnämnda fallen rör det sig alltså om en nedgång till hälften. Exportöverskottet till England återigen sjönk enligt cif-balanserna från 32 till 23 milj. dollar och enligt svensk handelsstatistik från 115 till 70 milj. kr. Därmed hade alltså det mest markanta draget i den svenska multilateralismen kraftigt försvagats. År 1928 hade handelsbalanserna (cif) med England och Tyskland motsvarat 12,5 proc. av hela vår utrikeshandel. Tio år senare var siffran endast 3,6 procent.³

Det var emellertid ej blott vårt exportöverskott till England utan också nästan samtliga övriga exportöverskott, som drabbades av den ökade bilateralismen. Till en början kan handeln med Frankrike nämnas. Såsom ovan antytts var Frankrike ett av de länder, som under 1930-talet dirigerade om sin utrikeshandel i »imperieriktning». Handeln med de utomeuropeiska besittningarna vändes från ett exportöverskott på 94 milj. dollar 1928 till ett importöverskott på 119 milj. 1938, samtidigt som koloniernas andel av moderlandets utrikeshandel nästan fördubblades och sistnämnda år uppgick till 27 procent. Frankrike övergick med andra ord till att taga hem avkastningen från sina koloniala investeringar bilateralt. Samtidigt skar landet helt bort det importöverskott, som det 1928 haft med Europas små industriländer, till vilka ju Sverige räknas. Sveriges export till Frankrike sjönk från 25 milj. dollar 1928 till 19 milj. 1938, och med lika många miljoner reducerades vårt ex-

¹ Skillnaden mellan 1937 och 1938 är i detta hänseende mycket liten, i det den multilaterala andelen i Sveriges utrikeshandel är en aning större det sistnämnda året. Däremot är 1939 oavvärbart som jämförelseår, eftersom kriget då redan satt stora spår i form av väldiga importöverskott av upplagingskaraktär från olika håll.

² Trots att de svenska cif-fob-balanserna ge en skev bild genom att visa för stora import- och för små exportöverskott, låta de naturligtvis sig mycket väl användas för att belysa utvecklingen mellan två tidpunkter, då balansen går i samma riktning.

³ Räknar man enligt svensk handelsstatistik (cif-fob-balanser) blir resultatet ett liknande, nämligen en nedgång från 13,6 proc. 1928 till 5,9 proc. 1938.

portöverskott dit, nämligen från 9 till 3 milj. dollar, alltså till endast en tredjedel. En ännu större nedgång i vårt exportöverskott till Frankrike visar fobräkningen eller från 13 till 1 milj. dollar. Enligt den svenska handelsstatistiken slutligen vändes vår handel med Frankrike från ett exportöverskott på 31 milj. kr. 1928 i ett importöverskott på 1 milj.

Även exportöverskottet till de europeiska länder, som i vår tabell betecknats som »övriga», föll helt bort och vändes i ett mindre importöverskott. Det rör sig här om Baltikum, Polen, agrarländerna i Sydosteuropa, Spanien och Portugal. Vår export till dessa länder minskades, samtidigt som importen ökades — i sistnämnda fall spelade de polska kolen den viktigaste rollen. Följden blev att vårt tidigare exportöverskott till dessa länder på 22 milj. dollar (cif) försvann nästan helt.

Gå vi så utanför Europa, kan samma utveckling konstateras där. Sveriges exportöverskott till Afrika, Asien och Australien uppgick 1928 till 33 milj. dollar (cif) räknat efter inköps- och försäljningsländer. Tio år senare hade det reducerats till 27 milj. Enligt fobräkningen var nedgången större eller från 21 till 13 milj. dollar. Den svenska statistiken slutligen visar en minskning av vårt exportöverskott till dessa världsdelar från 80 milj. kr. 1928 till 60 milj. 1938.

Så långt den nedskärning, som under 1930-talet drabbade de svenska exportöverskotten. Vända vi så blicken mot importöverskotten, har det redan nämnts, att det största, alltså det i handeln med Tyskland, under 1930-talet reducerades till mindre än hälften. Det andra stora importöverskottet hämtade vi 1928 från Amerika. Här intager genom sin storlek vår handel med Förenta Staterna en särställning. Vare sig man nu räknar cif, FOB eller använder svensk handelsstatistik, får man det oväntade resultatet, att från 1928 till 1938 vårt importöverskott från detta land fördubblades, vilket ju betyder en kraftig förstärkning av det multilaterala inslaget i vår handel. En närmare granskning visar emellertid, att det här rör sig om en av det väntade kriget i hög grad påverkad företeelse. Hålla vi oss för enkelhetens skull till den svenska handelsstatistiken, hade Sverige 1928 ett importöverskott från Förenta Staterna, som uppgick till 86 milj. kr. Denna siffra sjönk kraftigt redan påföljande år och låg ända fram till 1937 betydligt under 1928 års importöverskott. Därefter skedde emellertid en oerhört snabb uppgång. År 1936 hade Sverige från USA ett importöverskott på 35 milj. kr., påföljande år var det 97 milj., 1938 173 milj. och 1939 icke mindre än 240 milj. kr. — alltså en sjudubbling på tre år. Denna fantastiska utveckling sammanhängde med stora svenska beredskapsköp av viktiga förnödenheter. Som exempel kan nämnas, att vår import från USA av mineraloljor fördubblades från 19 milj. kr. 1936 till 76 milj. 1939. Samtidigt fördubblades våra inköp av bildelar från 18 till 37 milj. kr. Även i fråga om en mångfald andra varor skedde under dessa sista fredsår en forcering av den svenska importen från USA, som i samband med ett endast obetydligt höjt exportvärde gav ett hastigt stigande importöverskott. Att utvecklingen av vår handelsbalans med USA avviker från bilden i övrigt är alltså ganska naturligt. Om man icke sträcker jämförelsen från 1928 längre än till 1936, fås emellertid även här en reduktion av det multilaterala inslaget i form av ett från 86 till endast 35 milj. kr. reducerat svenskt importöverskott.

Från de övriga länderna i Amerika hämtade Sverige 1928 likaledes ett betydande importöverskott. Även detta multilaterala inslag försvann under 1930-talet. Enligt cifbalanserna hade denna överskottsimport, som 1928 uppgick till 20 milj. dollar, tio år senare helt försvunnit och ersatts med ett exportöverskott på 3 milj. dollar. En liknande utveckling visar den svenska handelsstatistiken, enligt vilken vi från Amerika, USA frånräknat, år 1928 hade ett importöverskott på 73 milj. kr., som 1938 vänts i ett litet exportöverskott på 1 milj. kr.

Om man bortser från den av speciella förhållanden föranledda utvecklingen av vår handel med USA, ger alltså en granskning av Sveriges utrikeshandel under 1930-

talet till resultat, att de multilaterala inslagen minskats eller helt försvunnit. De tidigare stora svenska exportöverskotten till England, Frankrike och en rad andra europeiska länder liksom till Afrika, Asien och Australien ha skurits ned. Samma öde har drabbat våra stora importöverskott från framförallt Tyskland och de amerikanska länderna. Mellan 1928 och 1938 var det drygt en fjärdedel av den svenska multilateralismen som föll bort.

Det är emellertid två ländergrupper i Europa, som ännu icke berörts, nämligen våra nordiska grannar samt »övrige industriländer». Här har utvecklingen varit en helt annan. Under 1930-talet var det nämligen ett genomgående drag, att Europas små industriländer hos varandra sökte ersättning för en del av den handel, som de förlorat genom att stormakterna orienterat om sitt varuutbyte i riktning mot utomeuropeiska besittningar eller viktiga råvaruleverantörer. Till denna ländergrupp hörde Sverige, Belgien, Holland, Schweiz, Österrike och Tjeckoslovakien. En liknande utveckling skedde i Italien. Sveriges import från dessa länder steg från 48 milj. dollar 1928 till 85 milj. 1938, samtidigt som deras import från Sverige ökades från 43 till 62 milj. dollar. Enligt svensk statistik ökades vår handelsomsättning med dessa länder från 330 till 530 milj. kr. med ett ökat svenskt importöverskott som följd.

Även med våra närmaste nordiska grannar Danmark, Norge och Finland skedde under dessa år en utvidgning av handelsförbindelserna. Omsättningen ökades enligt den svenska statistiken från 415 till 500 milj. kr., samtidigt som vårt exportöverskott till dessa länder steg från 75 till 93 milj. kr.

Man kan sålunda konstatera, att under 1930-talet vår handel icke obetydligt ökades med de europeiska små länder, som ha ett väl utvecklat näringsliv. Och därvid blev också det multilaterala inslaget förstärkt, nämligen i form av ett ökat svenskt importöverskott från industriländerna och ett ökat exportöverskott till de agrar- och skogsländer, som utgöra våra närmaste grannar. Denna utveckling kontrasterar skarpt mot den bild, som handeln med övriga områden givit oss.

Som vi sett gick under 1930-talet drygt en fjärdedel av den svenska multilateralismen förlorad i samband med en internationell utveckling i samma riktning, vars viktigaste drag var att England tog hem en god del av sina utländska fordringar direkt i stället för multilateralt och att USA:s kapitalexport upphörde. En viktig roll spelade även Tysklands jämte andra kontinentaleuropeiska länders systematiska arbete på att i bilateral anda dirigera sin export mot de viktigaste leverantörerna.

Tyvär måste man räkna med att efter kriget Englands icke minst för den svenska multilateralismen så betydelsefulla ställning som slutmål för stora utländska betalningar blivit i grund förändrad. Å andra sidan voro ännu under de sista fredsåren svensk utrikeshandel och svenskt näringsliv i så hög grad baserade på det multilaterala systemet, att det synes vara ett stort svenskt intresse att efter kriget så långt möjligt i handelspolitiken göra sig till tolk för detta system. Resultatet av våra ansträngningar i sådan riktning blir emellertid beroende av den framgång, som västmakterna och särskilt då Förenta Staterna kunna uppnå i att med valutafonder och internationell långivning även på längre sikt överbrygga de akuta hindren för en återgång till multilateral handel. Göras återigen icke några särskilda ansträngningar för att i världshandeln återinföra den multilaterala principen, riskerar man att även den vid krigsutbrottet kvarstående långt ifrån obetydliga multilateralismen till större delen går förlorad.

Stockholm den 16 maj 1945.

Ingemar Gerhard

Tab. 1. Det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel 1928 och 1938.

(Procentuell andel av utrikeshandelns hela omsättning.)

B e r ä k n i n g	1928	1938	Nedgång (%)
I Svensk cifimport mot utlandets cifimport (komb. svensk och utländsk statistik)	28·4	20·8	27
II Svensk cifimport mot svensk fobexport (sv. stat.); inköps- o. försäljningsländer.....	29·7	22·4	25
III Svensk fobexport mot utlandets fobexport (komb. svensk och utländsk statistik)	33·6	24·2	28
IV Svensk cifimport mot svensk fobexport (sv. stat.); ursprungs- och förbrukningsländer	34·4 ¹	25·9	1

¹ Siffran beräknad under antagande av samma relation mellan II och IV under 1928 som under 1938. I detta antagande ligger ju samtidigt att nedgången 1928—38 blir 25 proc., varför denna siffra ej satts ut i tabellen.

Tab. 2. Balanserna i den svenska utrikeshandeln 1928 och 1938.

(I milj. gamla gulddollars 1928 och nya 1938.)¹

Område	1 9 2 8			1 9 3 8		
	Sv:s imp.	Imp. fr. Sv.	Balans	Sv:s imp.	Imp. fr. Sv.	Balans
<i>A. Cif.</i>						
Europa:						
England	74	106	+32	96	119	+23
Tyskland	142	60	-82	121	106	-15
Frankrike	16	25	+ 9	16	19	+ 3
Övr. industriländer ²	48	43	- 5	85	62	-23
Nord. länder ³	45	68	+23	50	82	+32
Övr. Europa.....	22	44	+22	34	35	+ 1
Amerika:						
USA	67	50	-17	85	51	-34
Övriga.....	38	18	-20	22	25	+ 3
Afrika.....	1	12	+11	3	12	+ 9
Asien.....	3	18	+15	9	20	+11
Australien.....	2	9	+ 7	2	9	+ 7
Summa	458	453	- 5	523	540	+17
	1 9 2 8			1 9 3 8		
	Exp. t. Sv.	Sv:s exp.	Balans	Exp. t. Sv.	Sv:s exp.	Balans
<i>B. Fob.</i>						
Europa:						
England	47	106	+59	57	113	+56
Tyskland	103	53	-50	107	82	-25
Frankrike	11	24	+13	14	15	+ 1
Övr. industriländer ²	41	43	+ 2	69	55	-14
Nord. länder ³	42	66	+24	44	75	+31
Övr. Europa.....	22	28	+16	28	30	+ 2
Amerika:						
USA	57	45	-12	64	42	-22
Övriga	39	18	-21	35	22	-13
Afrika.....	1	9	+ 8	2	9	+ 7
Asien.....	5	14	+ 9	12	15	+ 3
Australien.....	2	6	+ 4	2	5	+ 3
Summa	370	422	+52	434	463	+29
¹ Värdeangivelse har skett i vid resp. tidpunkt gällande valuta. Detta motsvarar också bäst utvecklingen av den svenska kronan. År 1928 var nämligen 1 svensk krona lika med 0,2680 (gamla) gulddollars och motsvarade 1938 0,2514 (nya) gulddollars. Uppgifterna äro sammanställda ur den av NF publicerade handelsstatistiken i The Network of World Trade, annex III World Trade by Countries of Provenance and Destination. — ² Belgien, Holland, Schweiz, Italien, Österrike och Tjeckoslovakien. — ³ Danmark, Finland och Norge.						

Tab. 3. Balanserna i Sveriges utrikeshandel enligt svensk handelsstatistik.
(Cif-import mot fob-export; milj. kr.)

Områden	Inköps- och försäljningsländer						Ursprungs- och förbrukningsländer		
	1928			1938			1938		
	Im- port	Ex- port	Balans	Im- port	Ex- port	Balans	Im- port	Ex- port	Balans
Europa:									
England	275	390	+ 115	379	449	+ 70	252	428	+ 176
Tyskland	531	198	- 333	499	335	- 164	454	335	- 119
Frankrike	59	90	+ 31	62	61	- 1	63	60	- 3
Övr. industriländer ¹	176	158	- 18	318	211	- 107	280	206	- 74
Nord. länder ²	171	246	+ 75	204	297	+ 93	162	294	+ 132
Övr. Europa	80	155	+ 75	138	119	- 19	153	122	- 31
Amerika:									
USA	252	166	- 86	339	166	- 173	337	165	- 172
Övriga	140	67	- 73	88	89	+ 1	215	92	- 123
Afrika	5	33	+ 28	12	34	+ 22	25	44	+ 19
Asien	10	50	+ 40	37	61	+ 24	122	74	- 48
Australien	9	22	+ 13	6	21	+ 15	19	23	+ 4
Summa	1 708	1 575	- 133	2 082	1 843	- 239	2 082	1 843	- 239

¹ Belgien, Holland, Schweiz, Italien, Österrike och Tjeckoslovakien. — ² Danmark, Finland och Norge.

PM

ang. vissa detaljer i den handelspolitiska organisationen.

Den i första rummet av försörjningsskäl betingade regleringen av den svenska utrikeshandeln under det andra världskriget har omhänderhaft av en rad olika organ, varvid en samverkan i regel skett mellan på området verksamma statliga och enskilda organ. Denna samverkan har i fråga om de statliga organen underlättats, därigenom att samma personer ofta varit verksamma inom flera organ. Utan anspråk på fullständighet komma i det följande vissa uppgifter rörande den handelspolitiska organisationen att lämnas.

I utrikeshandelsfrågornas handläggning medverkande statliga organ äro nu främst följande: utrikes-, finans-, handels- och folkhushållningsdepartementen, vidare riksbanken, handelskommissionen, återuppbyggnadsnämnden, försörjningskommissionerna, priskontrollnämnden, clearingnämnden, valutakontoret, trafikkommissionen, svenska kommittén för internationell hjälpverksamhet samt medicinalstyrelsens materialnämnd.

1. Grunddrag i de handelspolitiska frågornas handläggning.

Fråga om handelsavtal föredrages i regeringen av chefen för handelsdepartementet. Chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning tjänstgör såsom särskild föredragande i handelsdepartementet och torde i verkligheten kunna betraktas såsom handelsministerns statssekreterare för utrikeshandelsärenden.

I denna egenskap har han, då fråga angående ingående av nytt handelsavtal eller förlängning av tidigare slutet avtal aktualiserats, på uppdrag av handelsministern begärt yttrande i ärendet av handelskommissionen. Därvid ha remisshandlingarna även direkt brukat delgivas vederbörande försörjningskommissioner med anmodan till dessa att avgiva sina yttranden till handelskommissionen, där t. f. generaldirektören för kommerskollegium sedan 1941 varit ordförande. Handelskommissionen har därefter på grundval av försörjningskommissionernas utredningar samt efter egna överväganden, varvid de handelspolitiska synpunkterna särskilt beaktats, avgivit yttrande till chefen för handelsdepartementet. Med hänsyn till försörjningsfrågornas betydelse ha sådana yttranden i regel också delgivits chefen för folkhushållningsdepartementet.

För utredning av frågor, vilka aktualiserats av stundande avtalsförhandlingar, har handelskommissionen i regel haft anledning att inhämta yttranden även från priskontrollnämnden, medicinalstyrelsens materiellnämnd samt andra organ och myndigheter. Vidare har samarbete ägt rum med vederbörande näringsorganisationer, såsom Sveriges allmänna exportförening samt olika branschorganisationer, främst trävaruexportföreningen, cellulosaaföreningen, pappersbruksföreningen och jernkontoret.

Innan regeringen lämnat direktiv för handelsförhandlingarna, har utredningsmaterialet behandlats i gemensam beredning med handels- och folkhushållningsmi-

nistrarna. Därvid har ofta finansministern och i enstaka fall även utrikesministern deltagit.

Beträffande importen genom lejdtrafiken har handelskommissionen brukat kvartalsvis uppgöra importplaner. Detta har skett på grundval av yttranden från försörjningskommissionerna, d. v. s. i regel industri- och livsmedelskommissionerna, vilka äro utrustade med personalstarka utrikeshandelsbyråer. Dessa ha i sin tur härvidlag samarbetat med representanter för importhandeln. Importplanerna ha sedermera överlämnats till folkhushållningsministern för granskning, varefter handelskommissionens definitiva disposition av tillgängligt fartygsutrymme företagits.

Frågor om leveranser av varor från Sverige till främmande länder för återuppbyggnadsändamål eller såsom led i en humanitär hjälpaktion ha i regel aktualiserats genom framställningar till utrikesdepartementet från vederbörande främmande beskickningar i Stockholm om hjälpkrediter och/eller tillstånd att i Sverige inköpa varor.

Chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning har som regel för yttrande remitterat dessa framställningar till statens återuppbyggnadsnämnd, vilken så gott som utan undantag i sin tur däröver inhämtat yttranden från vederbörande försörjningskommissioner. Beträffande vissa varuleveranser, t. ex. medicinalier och övrig sjukvårdsutrustning, har yttrande inhämtats även från svenska kommittén för internationell hjälpverksamhet. I de fall större leveranser ifrågasatts, varvid det kunnat förutses, att de svenska tillgångarna icke skulle räcka för att helt tillfredsställa efterfrågan från utlandet, har återuppbyggnadsnämnden utarbetat planer för en lämplig fördelning av leveranskapaciteten på skilda länder. I åtskilliga fall har återuppbyggnadsnämnden ansett sig böra höra representanter för näringsorganisationerna. Återuppbyggnadsnämndens bedömning av frågorna på grundval av inhämtade yttranden har alltid skett i nära samråd med handelskommissionen, vilket varit desto lättare som nämndens och handelskommissionens ordförande har varit samma person och nämndens kansli varit förlagt till handelskommissionen. Handelskommissionens direktör har dessutom i egenskap av sakkunnig plägat deltaga i nämndens sammanträden. Nämndens yttranden ha föredragits i gemensam beredning med handels- och folkhushållningsministrarna, varefter regeringens beslut genom utrikesdepartementet delgivits vederbörande främmande länders representanter.

Vid de föredragningar inom vederbörande departement, varom ovan talas, ha självfallet också finansdepartementet och riksbanken varit representerade, i den mån betalnings- och valutafrågor aktualiserats eller de handelspolitiska frågorna haft en penningpolitisk innebörd och måst bedömas ur mera allmänna ekonomiska synpunkter.

Tilläggas bör att i vissa fall även trafikkommissionen, clearingnämnden och valutakontoret medverkat vid handläggningen av utrikeshandelsärenden. Vid bedömande av vissa speciella frågor har stundom även generaltullstyrelsen anlitats.

Traktatberedningen har visserligen icke formellt avskaffats men har icke varit i funktion under kriget. Kommerskollegium, som har en handels- och administrativ byrå, har under kriget endast i ringa utsträckning anlitats vid bedömningen av utrikeshandelsärenden. Däremot har den expertis, som är tillfinnandes inom ämbetsverket, utnyttjats, särskilt inom handels-, industri- och trafikkommissionerna samt återuppbyggnadsnämnden ävensom inom andra av de här nämnda organen, varjämte kollegium haft att verkställa utredningar av olika slag i hithörande ämnen.

2. Utrikesdepartementets handelsavdelning och utrikesrepresentationens befattning med handelspolitiska och kommersiella ärenden.

Utrikeshandelns alltmer dominerande roll för Sveriges ekonomiska liv sedan förra världskriget har medfört, att utrikesförvaltningen fått en inriktning, som i högre grad än tidigare varit orienterad mot kommersiella och handelspolitiska mål. Denna inriktning kom till uttryck redan år 1921 i en sammanslagning av de diplomatiska och konsulära kårerna, i ändrade principer för rekryteringen samt i inrättandet på försök av en speciell handelsavdelning inom utrikesdepartementet. Ett ytterligare steg och ett avgörande sådant togs år 1928 i och med handelsavdelningens införlivande med den ordinarie staten för utrikesdepartementet och de handelspolitiska ärendenas överförande till denna avdelning. Handelsavdelningen organiserades enligt beslut av 1928 års riksdag på två byråer, en traktatbyrå och en kommersiell informationsbyrå. Avdelningen hade till en början endast en byråchef till sitt förhållande, när den ena av byråerna var direkt underställd avdelningschefen. Avdelningens växande arbetsbörda nödvändiggjorde emellertid 1934 inrättandet av ytterligare en extra byråchefsbefattning, vilken genom beslut av 1937 års riksdag uppfördes på departementets ordinarie avlöningsstat.

Utvecklingen på utrikeshandelns område under 1920-talet medförde en utvidgning även av utrikesrepresentationens kommersiella uppgifter. Det gällde nu icke blott att skapa nya marknader för svensk export utan även intensifierad strävan för att åt Sverige bevara redan inarbetade försäljningsområden. Detta föranledde bland annat viss ändring i principerna för tillsättandet av handelsattachéer. Före det första världskriget rekryterades handelsattachéposterna huvudsakligen med personer ur näringslivet, vilka ägde speciell kännedom om avlägsna, för dåtida svensk export ännu obearbetade marknader och därför ansågos särskilt lämpade för dylika befattningar. Efter kriget anställdes emellertid handelsattachéer ofta även vid större beskickningar i länder, där den svenska exporten var väl inarbetad, bland annat i Berlin, Paris, Madrid och Washington. De kommersiella uppgifterna blevo nämligen på grund av de statliga ingripandena mera handelspolitiskt betonade, vilket medförde behov av särskild sakkunskap för frågor i samband med tillämpning av handelsavtalen. En följd av denna förändring av handelsattachéernas verksamhet blev, att dessa i allt större utsträckning började rekryteras bland för sådana uppgifter lämpade tjänstemän inom statsförvaltningen, främst utrikesrepresentationen.

Men även i övrigt försiggick under perioden mellan de båda världskrigen en utbyggnad av representationen i utlandet. Den betingades, förutom av ökade avsättningsvårigheter på flertalet marknader och därmed följande behov att söka nya avsättningsområden, av en allmän tendens att söka knyta direkta handelsförbindelser med mera avlägsna belägna länder. Utvecklingen av de svenska handelsförbindelserna på dessa marknader i vad avser såväl export som import befrämjades också av de under de senaste årtiondena tillkomna svenska transoceaniska sjöfartslinjerna.

Bland de utvidgningar av utrikesrepresentationen, som förekommo under 1930-talet och vilka huvudsakligen torde ha tillkommit av kommersiella och handelspolitiska hänsyn, må nämnas följande befattningar: sändebud i Lima samt legationsråd med chargé d'affaires' ställning i Bogotå 1931, sändebud i Teheran samt legationssekreterare i Kairo 1936, sändebud i Kairo, generalkonsul i Reykjavik samt chargé d'affaires i Santiago 1937, sistnämnda post i stället för det tidigare vicekonsulatet i Valparaiso, chargé d'affaires i Athén, chargé d'affaires i Belgrad, legationssekreterare med chargé d'affaires' ställning i Lissabon och chargé d'affaires i Caracas 1938 samt slutligen legationsråd i Havana och en lönad vicekonsul vid det olönade konsulatet i Wellington 1939. Den geografiska fördelningen av de nya befattningarna var ett uttryck för den ökade betydelse, de fjärran belägna markna-

derna, särskilt Sydamerika, tillmättes såsom avsättningsområden för svensk produktion.

Såsom ovan antytts organiserades utrikesdepartementets handelsavdelning 1928 på två byråer, av vilka den första byrån närmast hade att handlägga traktatärenden, under det att den andra byrån hade till uppgift att behandla frågor rörande kommersiell information. Den handelspolitiska utvecklingen under 1930-talet medförde emellertid en utomordentlig ökning av handelsavdelningens arbetsbörda på det traktatpolitiska området. Under det att tidigare handelstraktater som regel avslötos för längre tidsperioder och till alldeles övervägande del voro av tämligen ensartad karaktär — avtal innehållande allmänna bestämmelser på basis av mestgynnad nationsklausulen — kommo under 1930-talets lopp avtalsförhandlingar att föras med ett stort antal stater årligen eller i många fall t. o. m. halvårs- eller kvartalsvis, samtidigt som även själva avtalen blevo väsentligt mera komplicerade. Vidare gävo de allt oftare förekommande clearing-, betalnings- och kontingentavtalen anledning till ständigt återkommande smärre förhandlingar. Härtill kom att ofta en eller flera av handelsavdelningens tjänstemän måste avdelas för att leda eller deltaga i dessa olika förhandlingar, varigenom arbetsförhållandena inom avdelningen förrycktes. Under sådana förhållanden visade det sig redan några år efter handelsavdelningens reorganisering 1928 nödvändigt att fördela det traktatpolitiska arbetet på handelsavdelningens båda byråer, vilket hade till följd, att även den byrå, vilken enligt den ursprungliga organisationsplanen skulle ägnat sig åt kommersiell information, i huvudsak blev sysselsatt med traktatpolitiska uppgifter. Även med denna fördelning av de traktatpolitiska uppgifterna på båda byråerna visade det sig emellertid, att handelsavdelningens arbetsbörda blev för stor för den inom den dåvarande organisationsplanen tillgängliga personalen.

Vid det andra världskrigets utbrott kom ovan antydda behov av förstärkning av personalen vid utrikesdepartementets handelsavdelning att ytterligare accentueras. De åtgärder för reglering och kontroll av utrikeshandeln, som vid krigets början måste vidtagas, föllo i stor utsträckning inom utrikesdepartementets verksamhetsområde. Särskilt i samband med tillkomsten av de olika handelsavtalen med krigförande och neutrala makter samt vid tillämpningen av dessa avtal fingo utrikesdepartementets handelsavdelning samt utlandsrepresentationen nya viktiga uppgifter att fylla. Sålunda ägde som nämnt förarbetena till respektive förhandlingar rum i samverkan mellan handelskommissionen, de olika försörjningskommissionerna och näringsorganisationerna m. fl. samt utrikesdepartementet. Själva förhandlingarna fördes i regel av tjänstemän inom utrikesdepartementets handelsavdelning samt, vid förhandlingar utomlands i åtskilliga fall av högre tjänstemän vid vederbörande beskickningar. Till förhandlingsdelegationerna voro dessutom ofta knutna såväl tjänstemän ur utrikesrepresentationen som experter och sakkunniga från försörjningsmyndigheter och näringsliv.

Samtidigt som en del av utrikesdepartementets tidigare arbetsuppgifter inom handelspolitiken under kriget krympt samman, ha vissa nya tillkommit till följd av utrikeshandelns efterkrigsplanering för återuppbyggnadsleveranser, vilket givit anledning till omfattande förhandlingar med främmande makter. I samband härmed må nämnas, att chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning är ledamot i statens återuppbyggnadsnämnd.

Vid sidan av förhandlingsarbetet kommo de rent rutinmässiga handelsärendena att mångfaldigas och växa i betydelse. Detta gällde framför allt frågor i samband med tillämpningen av handelsavtalen samt valutaärenden m. m.

För att tillgodose de ökade kraven på det handelspolitiska och kommersiella området genomfördes 1939 inom utrikesdepartementet vissa organisatoriska förändringar. I stället för att som dittills vara organiserad på en traktatbyrå och en kommersiell informationsbyrå indelades handelsavdelningen efter geografiska grunder. Tre byråer inrättades:

Första byrån: handläggning av handelsärenden rörande Tyskland, Norge, Danmark, Holland, Belgien, Ungern, Slovakien och Schweiz.

Andra byrån: handläggning av ärenden huvudsakligen rörande Brittiska imperiet samt Förenta staterna. Dessutom sorterar tills vidare även under denna byrå de mellan- och sydamerikanska ärendena.

Tredje byrån: handläggning av ärenden avseende Frankrike, Spanien, Portugal, Italien, Turkiet, Sovjetunionen, Finland, Polen och Balkanländerna.

Därtill skapades i början av kriget — oktober 1939 — inom departementet ett särskilt organ för handläggning av genom kriget uppkomna blockad- och sjöfartsfrågor — *sjöfartsbyrån*. Efter Skagerackspärrens tillkomst i april 1940 har en av byråns huvuduppgifter stått i samband med lejdhandeln västerut. Men även andra transportproblem ha handhåfts av byrån, exempelvis Petsamotrafiken 1940—41 samt transiteringshandeln via Sovjetunionen samma tid.

Slutligen har chefen för handelsavdelningen sedan 1940 en biträdande avdelningschef vid sin sida. Tidvis ha två biträdande avdelningschefer samtidigt tjänstgjort.

Till jämförelse må nämnas, att i början av 1939 i medeltal åtta karriärtjänstemän voro tilldelade handelsavdelningen, medan antalet under de senaste åren uppgått till i medeltal 18.

När varuutbytet med Tyskland i år upphörde, blev arbetsfördelningen på handelsavdelningen i avvaktan på en mera definitiv reglering något skild från den ovan anförda länderfördelningen mellan byråerna.

Även de kommersiella arbetsuppgifterna vid ett flertal av våra beskickningar ha under kriget undergått en stark stegring. För representationen i många länder har detta medfört, att arbetet i främsta rummet ägnats löpande ärenden i samband med det direkta handelsutbytet mellan Sverige och vederbörande land. Detta arbete har varit särskilt omfattande och haft en speciell inriktning vid de beskickningar, vilkas anställningsländer berörts av lejdtrafiken. I Förenta staterna har sålunda för ärenden av handels- och transportteknisk natur under beskickningen i Washington skapats en särskild organisation med säte i New York — den s. k. *lastkommittén* — under ledning av handelsrådet vid beskickningen och med en talrik tjänstemannastab. Även beskickningens i London handelsavdelning har under kriget i övervägande grad varit sysselsatt med löpande frågor rörande sjöfarten och lejdhandeln. En i sjöfartsfrågor sakkunnig person har under hela kriget varit knuten till beskickningen i egenskap av sjöfartsattaché. Beskickningen i Berlin slutligen har haft en särskild handelsavdelning under handelsråds ledning med en efter förhållandena anpassad personal till sitt förfogande. Vid alla övriga beskickningar ha handelsärendena handlagts av de ordinarie beskickningstjänstemännen.

I den s. k. Amerikautredningens betänkande den 14 april 1943 framhölls den utomordentligt stora betydelse, som framför allt de kommersiella men även de kulturella förbindelserna med de nord- och sydamerikanska staterna med all sannolikhet komme att få efter krigets slut. Med hänsyn härtill och då relationerna till andra transocena länder då syntes betydligt svårare att överblicka, hade de sakkunniga tills vidare begränsat utredningen till att avse endast staterna på de amerikanska kontinenterna. Beträffande de inom uppdragets ram fallande spörsmål, vilka ej behandlats i betänkanudet, skulle de sakkunniga i sinom tid återkomma med utredning. De åtgärder, vilka de sakkunniga inom det sålunda geografiskt begränsade ämnesområdet föreslogo, avsågo bland annat en förstärkning och effektivisering av Sveriges officiella representation i såväl Nord- som Syd- och Mellanamerika, även innebärande genomförandet av en viss förbättring av tjänstemännens dåvarande löneförmåner. Såsom skäl för en förstärkning och effektivisering av representationen på de amerikanska kontinenterna anfördes bland annat, att man ej kunde förutse, att den under kriget införda, så gott som fullständiga statliga regleringen av handeln annåt än gradvis kunde avvecklas och med all sannolikhet under viss tid komme att till stor del vidmakthållas. Dessutom komme denna avveckling av statliga regle-

ringsåtgärder i stor utsträckning att bli beroende av mellanstatliga förhandlingar, för vilka utrikesrepresentationens medverkan torde vara oundgänglig. Redan under kriget hade behovet av en stärkt officiell utlandsrepresentation på ett flertal platser gjort sig alltmera gällande och, ehuru det till en del varit möjligt att tillgodose de ökade kraven i berörda hänseende genom omflyttning av personal, som på grund av krigshändelserna kunnat frigöras från sina ordinarie poster, måste de svenska representationerna i flertalet fall anses vara i personalhänseende på ett otillfredsställande sätt rustade att på ett effektivt sätt tillvarata de svenska intressen av framför allt kommersiell natur, som under kommande fredsförhållanden komme att erfordra deras stöd.

Med anledning av Amerikautredningens förslag ha vissa för Sveriges utrikeshandel betydelsefulla personalförstärkningar företagits.

3. Traktatberedningen.

Traktatberedningen, som tillkom 1932, är som nämnt formellt alltjämt icke uppöst, ehuru den i realiteten icke har fungerat efter världskrigets utbrott. Detta organ kom under sin verksamhetstid att bli »interdepartementalt», stående mellan utrikesdepartementet och handelsdepartementet, med ledningen förlagd till det senare. Beredningen var direkt underställd chefen för handelsdepartementet, vilken ägde att, liksom utrikesministern personligen, deltaga i överläggningarna. Beredningens ordförande och ledamöter utsågos av Kungl. Maj:t. Ordföranden var regelmässigt chefen för kommerskollegium. Handelsdepartementet representerades av statssekreteraren i departementet, utrikesdepartementet av chefen för dess handelsavdelning. Beredningens tre övriga ledamöter representerade exportintressena, industrien och jordbruket; exportens och industriens representanter utgjordes av verkställande direktörerna i Sveriges allmänna exportförening samt Sveriges industriförbund.

Vid traktatberedningens överläggningar voro i regel även chefen för kommerskollegii handels- och administrativa byrå, ofta även chefen för kollegii industribyrå närvarande. Vid behandlingen av tullfrågor adjungerades regelbundet en tjänsteman i generaltullstyrelsen, och vid behandling av frågor rörande clearingavtal eller valutaförhållanden tillkallades alltid en tjänsteman i riksbanken. I förekommande fall kallades även representanter för andra myndigheter än de ovan nämnda, såsom lantbruksstyrelsen, och för olika näringsorganisationer, såsom jernkontoret, cellulosaföreningen, pappersbruksföreningen, trävaruexportföreningen m. fl., varjämte rådplägning under hand i stor utsträckning skedde med representanter för dessa och andra myndigheter och näringsorganisationer samt med enskilda företagare. Traktatberedningen hade eget kansli under ledning av beredningens sekreterare, tillika föredragande, som vid sin sida hade en amanuens och erforderligt antal kanslibiträden.

Ett handelstraktatärendes behandling rent tekniskt sett var i regel följande: Då en viss fråga blev aktuell, anhöll chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning genom skrivelse till statssekreteraren i handelsdepartementet om ett uttalande i ämnet från handelsdepartementets sida. Ärendet anmäldes för handelsministern, som genom remiss anmodade traktatberedningen att yttra sig, varpå beredningen omedelbart eller efter att hava berett berörda organisationer och/eller enskilda tillfälle att yttra sig avgav utlåtande till chefen för handelsdepartementet. Från handelsdepartementet överlämnades beredningens utlåtande med eget uttalande (oftast blott i form av hänvisning till beredningens utlåtande) till utrikesdepartementet, varifrån det med eller utan särskild instruktion vidarebefordrades till vederbörande förhandlare för att tjäna till ledning vid underhandlingarna med främmande makters representanter. Den sålunda skisserade gången av handelstraktatärendenas beredning var

den normala. Traktatberedningens arbetsätt anpassade sig emellertid smidigt efter förekommande behov. Det inträffade att beredningen efter muntlig remiss sammanträdde med endast någon timmes varsel, t. ex. för att taga ställning till någon under pågående förhandlingar uppkommen fråga; i brådskande fall förekom det understundom också att beredningens mening genom departementets representanter bringades till vederbörande departementschefers kännedom.

Härav framgår att traktatberedningen ehuru till formen en sakkunnigberedning inom handelsdepartementet, i realiteten blev ett självständigt arbetande administrativt organ, vars uppgifter i mycket voro likställda med dem, som åvila de centrala verken.

4. Statens handelskommission.

När den världspolitiska krisen skärptes hösten 1939, utfärdades genom kungörelse den 26 augusti samma år export- och importförbud för ett antal varor. Samtidigt tillsattes *statens handelslicensnämnd*, vilken fick till uppgift att handlägga ärenden angående meddelande av undantag från nämnda förbud. Utvecklingen visade emellertid snart, att de i augusti 1939 vidtagna åtgärderna icke voro till fyllest. Ytterligare exportförbud blevo erforderliga och nya arbetsuppgifter tillkommo, vilket allt fordrade en utbyggnad av statens handelslicensnämnd till en central organisation för handhavande av alla de frågor, som ägde samband med Sveriges varuutbyte med utlandet under rådande extraordinära förhållanden.

Den 10 november 1939 förordnade sålunda Kungl. Maj:t om inrättande av statens handelskommission, för vilken instruktion samtidigt utfärdades. I anslutning här till förordnades, att vad i allmän författning eller genom särskilda Kungl. Maj:ts beslut finnes stadgat rörande statens handelslicensnämnd skulle från och med den 20 november 1939 i tillämpliga delar ha avseende på handelskommissionen.

Handelskommissionen åvilar enligt instruktionen huvudsakligen följande arbetsuppgifter.

Kommissionen har att verkställa erforderliga utredningar och avgiva förslag beträffande varuutbytet med utlandet i enlighet med gällande handelsöverenskommelser, i den mån dylika uppgifter icke ankomma på annan myndighet. Det åligger vidare handelskommissionen att handlägga ärenden rörande beviljande av undantag från stadgade export- och importförbud. I arbetsuppgifterna ingår att meddela föreskrifter och lämna råd och upplysningar i fråga om tillämpningen av de för kommissionens verksamhet givna bestämmelserna samt att handha tillsynen över att sagda föreskrifter och bestämmelser efterlevas. Slutligen skall kommissionen förvalta och redovisa medel, som inbetalats eller på annat sätt ställts till kommissionens förfogande. För att fylla dessa arbetsuppgifter äger kommissionen att av verk och inrättningar erhålla de upplysningar och det biträde som äro erforderliga, varjämte samarbete bör upprätthållas med sådana näringslivets organisationer, som beröras av kommissionens verksamhet.

Handelskommissionen består av åtta av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter, Kungl. Maj:t utser bland ledamöterna en ordförande och en vice ordförande. Ordförande har de senaste åren varit t. f. chefen för kommerskollegium. Övriga ledamöter äro nu förre direktören i Sveriges industriförbund, vice riksbankschefen, direktörerna i Sveriges allmänna exportförening, Sveriges grossistförbund och Sveriges lantbruksförbund, organisationschefen i Kooperativa förbundet samt en riksdagsman, som tidigare varit jordbruksnäringens företrädare i traktatberedningen.

Hos handelskommissionen finnes anställd en direktör, vilken, efter anmälan av kommissionens ordförande, förordnas av Kungl. Maj:t. Annan erforderlig personal antages av kommissionen, som äger att i mån av behov anlita särskilda sakkunniga. Det åligger ordföranden att planlägga och leda arbetet inom ramen för de före-

skrifter, som i ämnet meddelas av kommissionen. Direktören utövar den närmaste ledningen av kommissionens kansli, som är indelat i följande avdelningar:

1. Sekretariat med statistisk avdelning.
2. Exportlicensavdelning, uppdelad på fyra grupper samt en grupp för kompensationsärenden.
3. Importlicensavdelning med grupp för valutaärenden.
4. Transportavdelning.
5. Kontorsavdelning, under vilken sorterar en avdelning för s. k. gåvolicenser.

Beträffande de olika avdelningarnas arbetsuppgifter må återges följande utdrag ur en av direktören i handelskommissionen S. Brusewitz i »Från departement och nämnder», nr 9/1944 lämnad redogörelse.

Sekretariatet.

Sekretariatet skall upprätta viktigare skrivelser i organisatoriska och administrativa frågor rörande handelskommissionen, verkställa förberedelser till avtalsförhandlingar beträffande utrikeshandeln och andra likartade utredningar, utarbeta sammanställningar rörande handelsavtalens innehåll och tillämpning samt avlämna redogörelser för handelskommissionens verksamhet m. m.

Under sekretariatet lyder den statistiska avdelningen, vars främsta uppgift är att sammanställa och tillhandahålla statistiskt material avseende kommissionens licensgivning beträffande varuslag, kvantiteter, länder, utnyttjade licenser m. m.

Exportlicensavdelningen.

Handelskommissionens viktigaste uppgift är att handha exportlicensgivningen. De första exportförbuden utfärdades i augusti 1939. De omfattade bl. a. flertalet livsmedel, fodermedel, fettråvaror, kemiska ämnen och produkter, mineraloljor, råkautschuk, spånadsämnen samt flertalet metaller och hade till syfte att trygga den inhemska försörjningen samt att förhindra att landet genom planlös utförsel berövades för sin produktion och förbrukning viktiga förnödenheter. Under de följande månaderna tillkommo exportförbud för ytterligare ett antal ur försörjningssynpunkt betydelsefulla varor. Samtidigt infördes emellertid exportförbud för ett flertal typiska svenska exportartiklar, såsom järnmalm, trävaror, pappersmassa, tidningspapper, verktygsstål samt varmvalsat och kallvalsat järn. Avsikten med de nu nämnda förbudna var i första hand att möjliggöra en ur handelspolitisk synpunkt önskvärd kontroll över den svenska exporten. Sedermera ha flera omfattande utvidgningar av exportförbudna skett genom kungörelser den 8 december 1939 och den 26 april 1940. Vid sistnämnda tidpunkt infördes exportförbud för bl. a. ämnen och halvfabrikat samt åtskilliga helfabrikat av järn och stål. En betydande del av den svenska exporten var sålunda belagd med exportförbud, då de på grund av avspärningen alltmer ökade svårigheterna för varuförsörjningen föranledde utfärdandet av allmänt exportförbud den 21 mars 1941 med giltighet från och med den 1 april samma år. Från exportförbud undantagna äro numera blott vissa på särskild s. k. frilista upptagna varuslag.

Statens handelskommission handhar för närvarande exportlicensgivningen för samtliga exportförbudna varor med ett undantag nämligen förnödenhetsartiklar för fartyg eller för fartygs utrustning erforderligt gods, där statens trafikkommission är licensgivande myndighet.

Vid exportlicensgivningen har handelskommissionen att ta hänsyn till exportens önskvärdhet ur försörjningssynpunkt, varvid samråd sker med de statliga myndigheter, som övervaka tillgången av skilda varuslag. Sålunda äger ett nära samarbete rum med industrikommissionen, livsmedelskommissionen och bränslekommissionen. I prisspörsmål sker samråd med priskontrollnämnden. I åtskilliga fall höras även

näringsorganisationerna, vilkas hjälp ofta anlitas i sådana fall, där fråga uppkommer om fördelning olika exportörer emellan av begränsade exportkontingenter eller eljest en mera direkt kontakt med exportörerna befinnes önskvärd. Vid exportlicensgivning har vidare övervakandet av de olika handelsavtalens fullföljande blivit en alltmer arbetsfylld uppgift, i den mån avtalen blivit allt flera och deras bestämmelser rörande varuutbytets utformning och omfattning blivit mera ingående och preciserade.

Som regel äger Sveriges varuutbyte med utlandet rum på grundval av med respektive länder avslutade handelsöverenskommelser. På vissa marknader, med vilka varuutbytet ej reglerats genom handelsavtal förekomma dock s. k. privata kompensationsaffärer, där det i princip överlåtes åt köparen och säljaren att träffa avtal och för respektive myndigheter framlägga förslag om ett direkt utbyte av vissa varor. Dessa affärer kontrolleras av handelskommissionen ur såväl export- som importsynpunkt. För den ifrågasatta svenska exporten fordras nämligen som regel alltid exportlicens. Exportlicensfrågan underkastas i dessa affärer noggrann prövning, varvid bedömes huruvida varan bör avstås mot den erbjudna kompensationsvaran, huruvida dess pris är att anse som tillfredsställande m. m.

Importlicensavdelningen.

I samband med den första exportförbudskungörelsen utfärdades också importförbud på vissa varor såsom kaffe, te, kakaoböner, kakaopulver samt vissa kryddor. Avsikten med dessa importförbud var icke att försvåra eller minska tillförseln av berörda varor utan att genom ett licenssystem möjliggöra en viss reglering av varornas fördelning i fråga om såväl direkt förtullade varor som från frihamnar och tullnederlag uttagna partier. För handläggning av hithörande importlicensärenden inrättades inom den dåvarande handelslicensnämnden en särskild avdelning, vilken från den 1 december 1939 överflyttades till livsmedelskommissionen, som sedermera handlagt dessa ärenden. Senare infördes med giltighet från och med den 27 mars 1940 importförbud på ett antal såsom umbärliga betraktade varor, i fråga om vilka licensgivningen handhaves av handelskommissionens importlicensavdelning. Dessa importförbud omfatta omkring 200 varuslag, motsvarande c:a 6 % av värdet av den totala importen under åren närmast före krigsutbrottet. Avsikten med dessa importförbud var att begränsa införseln av lyxbetonade eller umbärliga varor och därigenom spara landets valutaförråd.

För att möjliggöra en lämplig fördelning av inkommande varor samt annan kontroll över importen har dessutom vid sidan av de vid krigsutbrottet gällande importförbuden på de viktigaste livsmedelsvarorna införts importförbud för vissa ur försörjningssynpunkt viktiga importvaror. Härvid har dock i allmänhet vederbörande försörjningskommission förordnats till licensgivande myndighet. Sålunda handläggas de importförbud, som utfärdats för bl. a. sill, jordnötter, kopra, sojaböner, fett och oljor av animaliskt och vegetabiliskt ursprung, tvätt- och rengöringsmedel samt fisk av *livsmedelskommissionen* medan importförbuden för bl. a. smörjmedel, fisknät och konsthartser administreras av *industrikommissionen*.

En arbetsuppgift, som äger nära samband med importlicensgivningen, är kommissionens samarbete med valutakontoret och clearingnämnden. Under rådande förhållanden har det nämligen visat sig nödvändigt att bedöma varuutbytes- och betalningsspörsmål i ett sammanhang, vilket medfört ett nära samarbete mellan handelskommissionen och nyssnämnda myndigheter.

Transportavdelningen.

De svårigheter, som den i april 1940 inträffade avspärningen medförde för den svenska utrikeshandeln föranledde handelskommissionen att upprätta en särskild transportavdelning. Denna avdelning är organiserad på två underavdelningar en för

importärenden och en för exportärenden och har till uppgift att handlägga samtliga frågor beträffande lejdåbåtrafik och transportförhållanden i samband med den svenska handeln med Spanien och Portugal. Beträffande importen från transoceaniska länder uppgöres i vederbörlig ordning importplaner, vilka följas av avdelningen vid behandlingen av spörsmål rörande sammansättningen av importlaster. Vid exporten har i den mån lastutrymmet varit otillräckligt företräde som regel lämnats högvärdiga varor framför lågvärdiga och skrymmande dylika.

För importen respektive exporten erfordras av handelskommissionen utfärdad s. k. transporttillstånd. Det åligger transportavdelningen att i samråd med försörjningsmyndigheterna granska och gradera inkommande ansökningar om dylikt tillstånd. Transporttillståndet för till skeppning godkända varupartier kunna i avseende å importen eventuellt vara förknippade med villkor rörande varornas fördelning mellan skilda importörer etc. På grundval av föreliggande material sammanställer avdelningen vidare skeppningslistor på gods, som kan komma i fråga för skeppning inom ramen för det tonnage, som står till buds, samt fördelar i samråd med försörjningsmyndigheterna godset på förefintliga fartygslägenheter, varvid s. k. lastplaner upprättas för varje lägenhet.

5. Statens återuppbyggnadsnämnd.

Den 10 mars 1944 beslöt Kungl. Maj:t att tillsätta en *Statens återuppbyggnadsnämnd* med uppgift att handha ärenden rörande svensk statlig medverkan i det internationella återuppbyggnadsarbetet. Till ledamöter i nämnden utsågos ordförandena i handels-, industri- och livsmedelskommissionerna, vice riksbankschefen samt chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning. Dessutom inrättades ett sekretariat med erforderlig kanslipersonal.

Den statliga medverkan i återuppbyggnadsarbetet, som därmed avsågs, skulle i första hand grundas på leveranser av varor och tjänster från Sverige. Nämnden skulle sålunda särskilt handlägga ärenden rörande export för återuppbyggnadsändamål. Bland andra prestationer, som kunde ifrågakomma, må nämnas utförande av transporter för andra länders räkning.

Beträffande arbetsfördelningen mellan återuppbyggnadsnämnden och handelskommissionen må följande omnämnas:

Helt naturligt har utvecklingen medfört, att de förfrågningar, som ingå från olika svenska företag om offerttillstånd och möjligheterna att erhålla exportlicens för efterkrigsleveranser, på senare tid starkt ökat i antal. Mellan återuppbyggnadsnämnden och handelskommissionen tillämpas den arbetsfördelningen, att återuppbyggnadsnämnden handlägger sådana ärenden, som falla inom ramen för de överenskommelser om återuppbyggnadskrediter som slutits samt vidare sådana ärenden som eljest ha karaktären av återuppbyggnads- eller hjälpleveranser, såsom export till Finland, i den mån den icke är reglerad genom gällande handelsavtal och överhuvud leveranser av denna karaktär till de krigshärjade länderna i Europa.

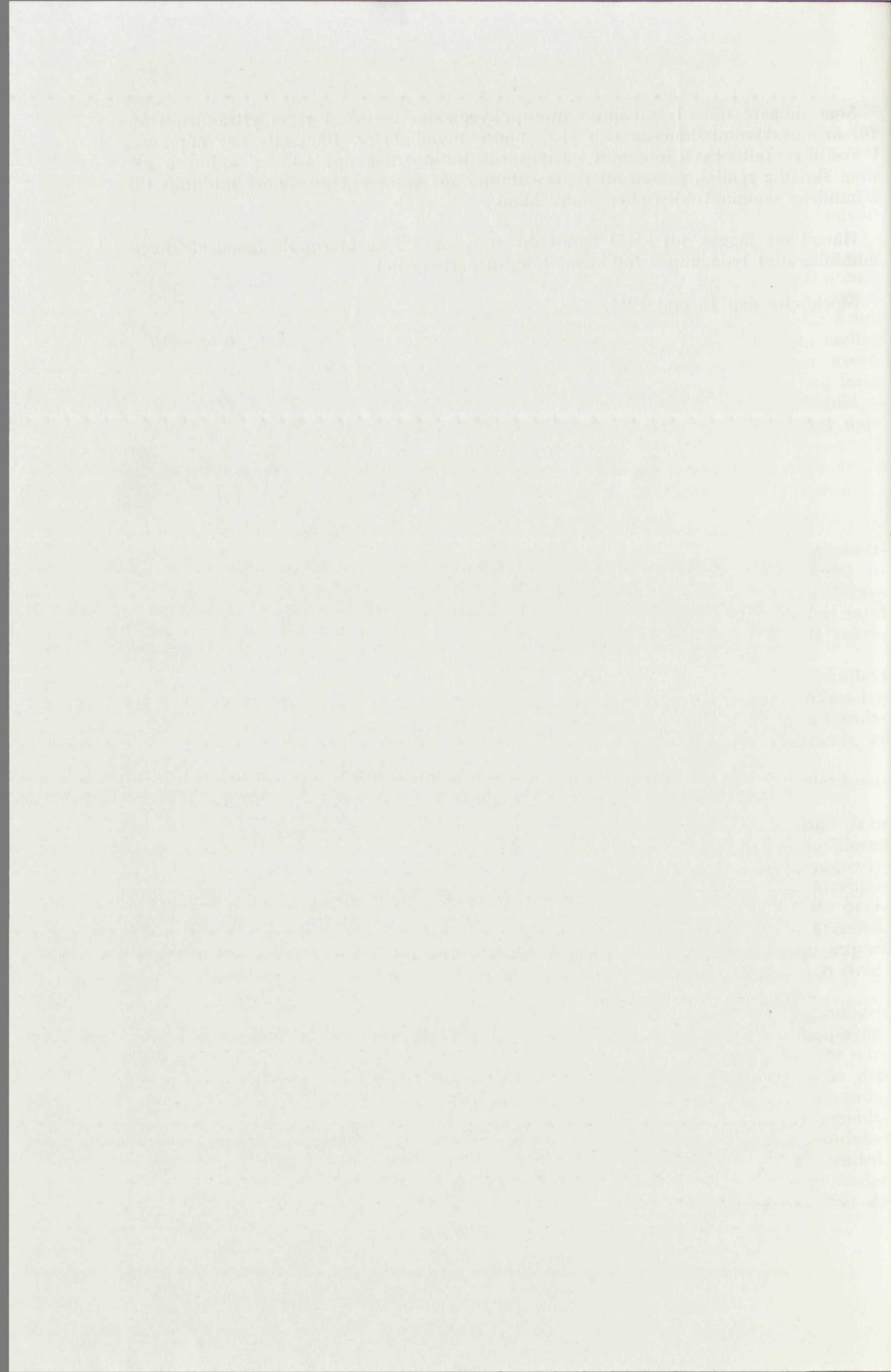
Den väsentliga delen av nämndens arbete har i övrigt utgjorts av planläggningen och förberedandet i olika avseenden av den svenska medverkan till återuppbyggnadsarbetet, dels allmänt och dels i förhållande till särskilda länder, såsom för närvarande är fallet beträffande Finland. Däremot handläggas ärenden rörande den reguljära svenska efterkrigsexporten, särskilt på andra länder än de nu nämnda, allt fortfarande av handelskommissionen. Därvid höres emellertid återuppbyggnadsnämnden i ärenden av principiell natur samt då fråga är om objekt av den storleksordning att förfogandet däröver kan inverka på dispositionerna i andra avseenden. Därigenom att återuppbyggnadsnämnden och handelskommissionen arbeta under samma tak med delvis samma personuppsättning, har man sökt sörja för att de olika synpunkterna bli beaktade och att onödigt omgång undvikas.

Som tidigare nämnts inhämtar återuppbyggnadsnämnden i regel yttranden från försörjningskommissionerna och vissa andra myndigheter. Därjämte har nämnden i åtskilliga fall också inhämtat näringsorganisationernas uppfattning, antingen genom skriftlig remiss, genom att representanter för dessa organisationer inbjudits till nämndens sammanträden eller under hand.

Härtill må läggas, att såväl handelskommissionen som återuppbyggnadsnämnden administrativt lyda under folkhushållningsdepartementet.

Stockholm den 15 maj 1945.

Arne Björnberg

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

Under arbetet med sysselsättningspolitiken fann kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering även anledning att ägna uppmärksamhet åt frågan om den ekonomiska statistiken. Kommissionen uppdrog i detta sammanhang åt professor Erik Lundberg samt docent Ingvar Svenilsson att utarbeta förslag till en förbättrad ekonomisk-statistisk information. De synpunkter och förslag som framläggas i denna skrivelse grunda sig på en av dem framlagd promemoria. Avsnittet rörande arbetsmarknadsstatistiken har utarbetats under medverkan av fil. dr Richard Sterner. Framställningen har begränsats till den ekonomiska statistik, som är av mera omedelbar betydelse för sysselsättningspolitiken. Det statistiska material, som erfordras för mera djupgående analyser av förändringar i näringslivets struktur eller för belysning av en sådan fråga som pris- och kostnadsutvecklingen har icke behandlats i detta sammanhang.

I sin skrivelse rörande investeringspolitiken av den 4 oktober 1944 med därtill fogad bilaga har kommissionen framhållit, att en snabb och ingående ekonomisk-statistisk information är nödvändig för att sysselsättningspolitiken skall kunna genomföras på en gång smidigt och effektivt. De sysselsättningspolitiska åtgärderna måste ständigt anpassas efter det speciella konjunkturläget med beaktande av dess inslag av strukturella förskjutningar. För att detta skall bli möjligt och för att lämpliga åtgärder i god tid skola hinna förberedas och vidtagas, kräves icke endast en registrering av redan inträffade förändringar i näringslivet utan även om möjligt en konjunkturprognos baserad på en analys av utvecklingstendenserna i näringslivet samt kännedom om planerna för statens och näringslivets åtgärder.

Den statistiska information, som är nödvändig för ett framgångsrikt fullföljande av sysselsättningspolitiken, kan i huvudsak sägas vara av två slag:

1. För den praktiska administrationen av sysselsättningspolitiken krävas snabba informationer och förhandsomdömen om förändringar i sysselsättningen inom olika näringsgrenar och på olika orter.

2. För den mera allmänna konjunkturbedömningen krävas utöver sådana direkta uppgifter om sysselsättningen mera allmänna uppgifter om förändringar i olika delar av det ekonomiska systemet.

I denna promemoria skall frågan om snabbinformation för de arbetsmarknadspolitiska organen icke upptagas till närmare diskussion. Det är kommissionen bekant att statens arbetsmarknadskommission ägnar dessa frågor en fortlöpande uppmärksamhet, och att med tanke på omställningssvårigheterna i samband med krigets avslutning organiserats ett nytt rapportsystem, avseende planerade avskedanden eller permitteringar, i vilket utom de uppgiftslämnande företagen medverka socialstyrelsen, industriens omställningskommitté samt länsarbetsnämnderna. Kommissionen har därför ingen anledning att närmare ingå på denna sida av problemet utan vill här inskränka sig till att framhäva den stora betydelsen av ett effektivt rapportsystem av detta slag. Uppmärksamheten skall i stället ägnas åt sådana statistiska uppgifter, som kunna tjäna en mera allmän överblick av utvecklingen på olika områden av näringslivet.

Då frågan om jordbruksstatistikens framtida utformning enligt uppgifter är under utredning inom 1942 års jordbrukskommitté, skall den ej beröras i detta sammanhang.

För att den statistik som insamlas icke endast skall bli av historiskt intresse utan även av verklig betydelse för den aktuella sysselsättningspolitiken, är det nödvändigt att insamlingen och bearbetningen försiggår så snabbt som möjligt. De förslag till omläggningar av statistiken, som i det följande framläggas, ha utarbetats just med sikte på att uppnå en sådan ökad snabbhet såväl i fråga om redan nu insamlad som ny statistik.

Kommissionen har endast i viss utsträckning ingått på statistiskt-tekniska frågor och förutsätter, att dessa bli lösta i samråd med vederbörande uppgiftslämnare och deras organisationer samt på området sakkunniga organ.

I. Statistik, belysande läget på arbetsmarknaden.

A. Snabbstatistik.

Den månatliga statistiken angående arbetskraftens sysselsättning och förekomsten av arbetslöshet är för närvarande icke enhetligt organiserad. En splittring framträder sålunda redan i fråga om materialets gruppering, vilket begränsar möjligheterna till en allmän överblick. Sålunda avviker socialstyrelsens sysselsättningsstatistik samt arbetslöshetsstatistiken inbördes i fråga om uppdelningen på olika branscher. Socialstyrelsens branschindelning ansluter sig i fråga om industrien närmast till industristatistikens men har icke anpassats efter den omläggning av branschindelningen, som år 1940 verkställdes för industristatistikens del. Det vållar därför mycket stora svårigheter att inbördes jämföra förändringarna i produktion, sysselsättning och arbetslöshet inom olika branscher. Ett angeläget önskemål är att i detta avseende en standardisering sker, lämpligen i anslutning till industristatistikens nya gruppering. Detta skulle innebära, att den efter fackförbund grupperade arbetslöshetsstatistiken uppdelades på olika branscher i enlighet med industri-

statistiken. Denna omläggning skulle gälla såväl uppgifterna om industriell arbetslöshet i olika fackförbund som uppgifterna om arbetslöshet och understödsverksamhet i de enskilda arbetslöshetskassorna. På motsvarande sätt borde uppgifterna rörande andra näringsgrenar grupperas i enlighet med yrkesgrupperingen i 1940 års folkräkning. Denna överensstämmer, vad gäller industrien, med industristatistiken.

Den nu föreliggande statistiken möjliggör icke en tillförlitlig uppskattning av arbetslöshetens totala omfattning och dess fördelning på branscher och orter. Det går icke att utan dubbelräkning kombinera de serier, som utarbetas på grundval av uppgifter från arbetslöshetskassorna, fackföreningarna, arbetsförmedlingarna och arbetslöshetsnämnderna. Om en allmän obligatorisk arbetslöshetsförsäkring införes, kommer sannolikt denna svårighet att avlägsnas. Det blir då möjligt, att med utgångspunkt från ett enda källmaterial bilda sig en väsentligt mera fullständig bild av arbetslöshetens omfattning. Då det emellertid kommer att dröja flera år, innan en sådan allmän arbetslöshetsförsäkring träder i funktion, vore det angeläget att redan under den kritiska mellantid som förestår få till stånd en mera enhetlig och alltomfattande arbetslöshetsstatistik. En säkrare överblick än som för närvarande är möjlig borde kunna vinnas, om de olika uppgifterna angående arbetslösheten i själva bearbetningen kombinerades med varandra, så långt detta är tekniskt möjligt.

Ett angeläget önskemål är även, att uppgifterna om arbetslöshet såväl enligt fackföreningarna som arbetslöshetskassorna i större utsträckning kunde grupperas på olika orter. I vårt land saknas praktiskt taget varje lokal analys av arbetslösheten, bortsett från de sporadiska uppgifter, som erhållas genom olika specialundersökningar, vid vilka de ordinarie uppgifterna om arbetslösheten knappast utnyttjas med tillräcklig effektivitet. Det är även av vikt att de från fackföreningarna härstammande uppgifterna underkastas en mera ingående kontroll än vad som för närvarande är fallet.

Ett annat önskemål är, att uppgifterna om arbetslösheten publiceras tidigare, än vad nu är fallet. Statistiken publiceras först under andra månaden efter den som uppgifterna avse. Det borde icke vara otänkbart att minska denna eftersläpning till högst en månad.

Arbetsförmedlingsstatistiken kan i viss utsträckning tjäna som ett index på utvecklingen av arbetslösheten och sysselsättningen. Den innehåller emellertid felkällor och oegentligheter av många olika slag, som aldrig blivit ordentligt bortrensade. Det göres sålunda i de löpande uppgifterna ingen skillnad mellan kortvariga »jobb» på några timmar eller dagar, t. ex. snöskottning, och verkliga anställningar. Man har visserligen kommit ifrån att redovisa enbart ansökningar om arbete och har en särskild serie, som återger antalet arbetssökande personer per månad. En del av dessa kunna ha arbete på annat håll men lägga in ansökan om arbete för att byta plats. Dessa bli icke särredovisade, och arbetsförmedlingsstatistiken kommer därför vid sin nuvarande uppläggning icke att ge en bild av förhållandet mellan lediga platser och arbetslösa.

Socialstyrelsens statistik rörande sysselsättningen har numera erhållit en relativt tillfredsställande utformning. Vissa mindre omläggningar äro dock önskvärda. Ovan har berörts frågan om branschgrupperingen. De olika industribranscherna torde numera i huvudsak vara relativt väl representerade i denna statistik. Detsamma gäller däremot knappast övriga i statistiken ingående näringsgrenar. Uppgifterna om sysselsättningen inom byggnadsverksamheten synas sålunda vara baserade på ett alltför litet material för att kunna tillmätas något större värde. Önskvärt vore att antalet uppgiftslämnare på detta område kunde kraftigt utvidgas. Uppgifterna om sysselsättningen vid statliga och kommunala verk samt byggnadsarbeten synas i sitt nuvarande skick vara relativt värdelösa. Av uppgifterna framgår nämligen icke vilka arbetsområden uppgifterna avse. På denna punkt borde en utbyggnad och specialisering äga rum; om det icke är möjligt, synas uppgifterna saklöst kunna utgå. I fråga om handel, varulager och samfärdsel är representativiteten alltför låg. Det kan överhuvud ifrågasättas, om det är möjligt eller ens av praktiska skäl nödvändigt att insamla en så omfattande statistik, som skulle behövas för att erhålla en representativ bild av sysselsättningen inom dessa näringsgrenar.

Uppgifterna om sysselsättningen omfatta numera endast antalet sysselsatta arbetare under det att sysselsättningen i arbetstimmar slopats. Uppgift om arbetstid per vecka och förekomsten av korttidsarbete insamlas en gång om året och avse endast en vecka i november. Då under en kommande kris arbetstiden per vecka kan undergå snabba förskjutningar och det dessutom kan förekomma säsongvariationer i fråga om korttidsarbete o. d., är det ett angeläget önskemål, att denna specialundersökning utföres åtminstone två gånger per år. Däremot synes poängbedömningen av tillgången på arbete och arbetskraft saklöst kunna utgå. Den torde icke vara av något större värde vare sig för arbetslöshetspolitiken eller för en mera inträngande konjunkturanalys. Såsom i ett senare sammanhang skall beröras, synes det vara lämpligare att genom uppgifter om order och dylikt söka skapa ett underlag för en prognos rörande konjunkturutvecklingen.

Det har i detta sammanhang icke varit möjligt att mera i detalj utforma ett förslag till omorganisation av arbetsmarknadsstatistiken. För att få en enhetlig uppläggning av denna statistik och dessutom få till stånd en fortlöpande, mera ingående analys av det ofta svårtolkade materialet, synes det kommissionen vara nödvändigt att förstärka den statistiska organisationen. Vare sig detta skall ske inom socialstyrelsen eller arbetsmarknadskommissionen, bör hela detta arbete ställas under enhetlig ledning av en väl skolad ekonom och statistiker. Av värde skulle vara, om inom en sådan statistikcentral för arbetsmarknaden regelbundet kunde utarbetas analyser och översikter av läget på arbetsmarknaden. Eventuellt skulle sådana undersökningar — på samma sätt som för andra områden — kunna sammanfattas i en årsbok rörande utvecklingen på arbetsmarknaden.

B. Arbetsmarknadsbalanser.

Den ovan behandlade snabbstatistiken kan emellertid endast väntas ge en uppfattning om utvecklingstendenserna på arbetsmarknaden. Däremot blir det knappast möjligt att med ledning av denna statistik bilda sig en helhetsbild av arbetskraftens sysselsättning på olika områden. Vissa »vita fläckar» komma säkerligen att bestå, där någon fortlöpande kartläggning av sysselsättningen icke alls kommer till stånd. Detta kommer framför allt att gälla sådana områden av näringslivet, där produktionen är uppdelad på ett stort antal mindre enheter.

För utformningen av den ekonomiska politiken är det emellertid av största betydelse att med icke alltför långa mellanrum få till stånd en mera fullständig kartläggning av arbetskraftens sysselsättning i kombination med uppgifter om förekomsten av arbetslöshet. En sådan statistik torde bli alltför omfattande för att kunna göras fortlöpande. Man torde i stället få tänka sig att uppgöra en fullständig balans för tillgången på och sysselsättningen av arbetskraft i samband med folkräkningar, som då icke böra företagas med större tidsavstånd än fem år.

Kommissionen vill förorda att den planerade folkräkningen för år 1945 upplägges på ett sådant sätt, att det blir möjligt att uppgöra en fullständig balans för hela landets tillgång på och användning av arbetskraft. För att detta skall bli möjligt, bör i folkräkningen icke endast ingå uppgifter om yrke utan även om arbetskraftens sysselsättning respektive förekomsten av arbetslöshet. I samband härmed bör även registreras, hur stor del av befolkningen i arbetsför ålder, som av olika anledningar — sjukdom, studier, hemarbete etc. — icke tillhör arbetsmarknaden. Uppgifterna om sysselsättningen böra fördelas på näringsgrenar och branscher samt på olika stora företag inom dessa och böra kombineras med arbetskraftens åldersfördelning. Därigenom skulle även skapas ett underlag för mera ingående prognoser rörande åldersfördelningen inom olika branscher samt behovet av nyrekrytering av arbetskraft.

För den händelse det icke skulle visa sig vara ur praktisk synpunkt lämpligt att tillgodose alla dessa önskemål inom ramen för en allmän folkräkning, bör i varje fall övervägas att inhämta sådana uppgifter för ett representativt urval av befolkningen. Genom en sådan representativ undersökning borde även förekomsten av invaliditet och partiell arbetsförhet kunna kartläggas.

II. Statistik för en analys av förändringarna i näringslivet.

Det är framför allt i tre avseenden som den ekonomisk-statistiska informationen synes böra förbättras för att vara till nytta vid sysselsättningspolitikens planläggning. Först och främst erfordras sådana data, som kunna läggas till grund för en bedömning av framtidsutsikterna för export och investeringsverksamhet. Hit höra bland annat uppgifter om exportindustriernas or-

derbeläggning och planerna för investeringsverksamheten inom landet. Vidare kräves snabbstatistik över industriproduktion, handelsomsättning samt lagerställning. I och med att den ekonomiska analysen vidgas till att omfatta hela samhällsekonomin erfordras slutligen en, om också blott preliminär, beräkning av den aktuella nationalinkomsten, vilket kräver en sammanfattande statistisk överblick av hela det ekonomiska livet.

A. Utrikeshandel.

Den faktiska exporten och importen torde få anses vara nöjaktigt känd genom den under kriget utvidgade månadsstatistiken över handeln. Önskvärt är emellertid, att rubriceringen i handelsstatistiken — i stället för att som nu följa den för tulltaxeringen uppgjorda statistiska varuförteckningen — anpassas efter industristatistiken.

För att bedöma exportens framtidsutsikter är det av vikt att känna orderstock och lagerställning inom exportindustrien.

B. Investeringsverksamhet.

Socialstyrelsen publicerar årligen uppgifter om byggnadsverksamheten i de städer och tätorter, för vilka byggnadsstadga gäller. Därutöver publicerar styrelsen varje kvartal uppgifter om fullbordade, beviljade och under arbete varande byggen i ett hundratal av de största orterna. Beträffande bostadsbyggandet finnes en likartad, till sin datering mera exakt månadsstatistik hos statens byggnadslånebyrå. Nu nämnda statistik omfattar emellertid endast en del av den totala byggnads- och anläggningsverksamheten. Allt bostadsbyggande inom områden, där byggnadsstadgan ej gäller, och en stor del av anläggningsverksamheten inom industri och transportväsende faller sålunda utanför.

I och med att arbetsmarknadskommissionen nu påbörjat en statistisk bearbetning av de utförliga uppgifter, som innehållas i ansökningarna om byggnadstillstånd, synas möjligheter föreligga att få en mera differentierad och fullständig bild av byggnads- och anläggningsverksamheten. Detta material har karaktär av förhandsuppgifter och omfattar byggnads- och anläggningsföretag med mer än tre arbetare. Den faktiska byggnadsverksamheten kan visserligen få en något annorlunda utformning och fördelning i tiden, men materialet har den fördelen, att det kan bearbetas snabbt samt ger en hittills saknad överblick av de aktuella investeringsplanerna på detta område.

Om den nuvarande byggnadsregleringen enligt kommissionens förslag upphäves, torde det vara behövt att ha kvar en anmälningsplikt till ett statligt organ i en eller annan form för alla större byggnadsföretag. I samband därmed kan då inhämtas de data, som erfordras för en fortlöpande statistisk överblick av byggnadsverksamheten. Därest denna statistik kommer till stånd, förefaller det naturligt, att den hopsmältes med socialstyrelsens och byggnads-

lånebyråns byggnadsstatistik till en enhetlig och i möjlig mån fullständig statistik över byggnads- och anläggningsverksamheten.

Som ett komplement till den nu behandlade allmänna byggnadsstatistiken är det i hög grad önskvärt att erhålla en årlig produktionsstatistik av industristatistikens typ över byggnads- och anläggningsverksamheten. Planer på en sådan statistik, byggd på årsuppgifter från samtliga företag med mer än fem arbetare, förelågo redan före kriget inom kommerskollegium, men kommo ej till utförande. Enligt kommissionens mening böra dessa planer nu fullföljas.

Industriens investeringar i maskiner och apparater torde nöjaktigt framgå av de av kommerskollegium årligen verkställda undersökningarna av industriens investeringar och investeringsplaner. Vid dessa undersökningar efterfrågas jämväl värdet av investeringar i byggnader och anläggningar, vilket delvis innebär en dubbling av den tidigare behandlade byggnadsstatistiken. Något skäl att för den skull inskränka kommerskollegii investeringsenquête föreligger ej.

I fråga om affärsbanksstatistiken kunna vissa önskemål framställas med hänsyn till behovet av bättre material för bedömande såväl av penningmarknadens läge som av investeringsutvecklingen och dess karaktär. Det är ur sistnämnda synpunkt som kommissionen vill föreslå vissa kompletteringar av bankstatistiken, i vad den rör bankernas inhemska utlåning till allmänheten.

För närvarande redovisas i bankinspektionens rapporter beviljade lån och krediter i räkning, fördelade efter säkerheternas art i fyra grupper: mot in-teckning i fast egendom, aktier, obligationer m. m. samt namnsäkerhet. Denna fördelning är ur de synpunkter, som här ha betydelse för den ekonomiska politiken, huvudsakligen av formell art. Bankstatistiken ger sålunda ingen upplysning om till vilka områden av näringslivet, som de av bankerna utlå-nade medlen gått, vilket det ur många synpunkter skulle vara värdefullt att äga kännedom om. Vidare skulle det vara önskvärt att erhålla material till belysning av kreditgivningens fördelning på mindre respektive större företag, vilket skulle kunna ske genom en uppdelning på vissa storleksgrupper av de lån och krediter, som lämnas till näringslivet. För detta ändamål bör en specialredovisning lämnas för utlåningen, vilken redovisning skulle ge uppgifter om lån, beviljade och utestående krediter samt inrikes växlar, var för sig (ef-ter fränskiljande av sådana inrikes växlar, lån och beviljade respektive ute-stående krediter som avse andra utländska kunder än banker och bankirer), med fördelning dels på storleksskisser dels på olika grupper av låntagare. Den sistnämnda fördelningen skulle avse lån till jordbruk, industri och hantverk, handel, bostadsbyggande och övriga näringsgrenar, andra aktielån än som in-gå under någon av ovanstående rubriker samt övriga lån. Dessa uppgifter be-höva ej redovisas för varje bank utan endast i sammandrag för samtliga ban-ker. Det är en teknisk-statistisk fråga, i vad mån denna statistik kan bygga på representativa uppgifter och uppskattningar respektive bör vara grundad på fullständigt material.

C. Industriell produktion m. m.

a. Årsstatistik.

Årliga uppgifter angående industriproduktionen och sysselsättningen inom industrien insamlas av kommerskollegium. Denna statistik har från och med år 1941 utvidgats med uppgifter rörande kostnader för råvaror och löner. Värdet av kommerskollegii statistik för en analys av de aktuella förskjutningarna i produktionen begränsas i hög grad därigenom, att resultaten kunna färdigställas först med en betydande eftersläpning. Visserligen bruka preliminära sammanställningar göras, men den definitiva publikationen, innehållande industristatistiken, har under senare år utkommit först ett à två år efter det år, som uppgifterna gälla. Ett synnerligen angeläget önskemål är, att denna eftersläpning minskas.

Angeläget är emellertid att ett sådant påskyndande av industristatistikens bearbetning icke medför en försämring av dess tillförlitlighet därigenom, att man gör avkall på det synnerligen noggranna granskningsarbete, som brukat föregå den slutliga sammanställningen. Ett sådant granskningsarbete måste alltid bli tidskrävande, och arbetsfördelningen vid granskningen kan sannolikt icke drivas alltför långt, utan att effektiviteten minskas. För att likväl kunna påskynda industristatistikens publicering, synes man böra överväga möjligheten att på ett tidigt stadium framlägga uppgifter, baserade på ett mindre men likväl tillräckligt representativt urval av företag. För att belysa den tidsbesparing, som vid en sådan begränsning bör vara möjlig, må nämnas, att, om man utesluter företag med mindre än 11 arbetare, antalet uppgiftslämnande företag enligt 1940 års industristatistik minskas med 63 %, medan arbetarantalet minskas med endast 9 %. Representativiteten i fråga om produktionen, om man utesluter de mindre företagen, är större än vad som anges av arbetarantalet. En sådan bearbetning av ett representativt urval av företag kan ske enligt flera olika alternativ. Sålunda kan man tänka sig, att ett material av samma omfattning som det nuvarande insamlas årligen, men att en preliminär industriberättelse framlägges, baserad på ett mindre urval av detta större material. Ett annat alternativ vore att de mindre företagen uteslötes ur den årliga industristatistiken och att uppgifter för dessa endast insamlades exempelvis vart femte år. En sådan utförligare industriberättelse skulle eventuellt kunna utsträckas i riktning mot en fullständig industriell företagsräkning.

b. Snabbstatistik.

För en analys av utvecklingstendenserna inom industrien är det i första hand av betydelse att kunna följa förändringarna i produktionen och dess inriktning. Som underlag för en prognos rörande produktionens utvecklingstendenser kunna vidare tjäna uppgifter om lager av inom landet tillverkade industrivaror samt vidare, när produktionen sker på order, uppgifter om ordergång och orderställning.

Månatliga uppgifter angående industriproduktionen insamlas sedan år 1932 av Sveriges industriförbund och ligga till grund för dess månatligen publicerade produktionsindex. Delvis baseras denna index på uppgifter, som insamlas av respektive branschorganisationer, delvis bygger den på från företagen direkt insamlat material. Jämte produktionsstatistik insamla branschorganisationerna i växlande utsträckning uppgifter om råvaruanskaffning, lager, försäljning och leveranser. Under kriget har därjämte inom statens industrikommission organiserats en statistik rörande industriproduktionen, som delvis innebär en dubblering av industriförbundets och branschorganisationernas statistik, men som delvis också omfattar andra uppgifter. Tyngdpunkten av industrikommissionens statistik har naturligt nog förlagts till uppgifter rörande lager och förbrukning av importerade och andra knappa råvaror.

De uppgifter om produktion, lager och orderställning, som insamlas av branschorganisationerna inom industrien respektive av industriförbundet för dess produktionsindex, äro inom många branscher redan nu fullt tillräckliga som ett underlag för den ekonomiska analysen. Inom andra branscher behöva de kompletteras i vissa avseenden. Därvid böra erfarenheter kunna överföras från den inom de statliga kommissionerna under kriget organiserade statistiken.

Ett detaljerat förslag till utvidgning av branschorganisationernas statistik har uppställts i bilagan. Utöver de i bilagan berörda branscherna insamlar industriförbundet för sin produktionsindex även uppgifter från glas- och porslins-, snickeri- samt livsmedelsindustrien. Sveriges industriförbund har efter anmodan från kommissionen hänvänt sig till respektive branschföreningar med en förfrågan, huruvida de vore villiga att dels utvidga sin statistik enligt det uppgjorda programmet, dels ställa erforderliga uppgifter till förfogande för det allmännas organ. På denna hänvändelse har i samtliga fall positiva svar lämnats. Man torde sålunda kunna utgå ifrån, att industriens branschorganisationer inom den närmaste tiden komma att organisera sin statistik i huvudsaklig överensstämmelse med det framlagda preliminära förslaget och att dessa uppgifter skola ställas till förfogande för det allmänna.

På basis av dessa utvidgade uppgifter från industriföretagen och deras branschorganisationer kommer industriförbundets produktionsindex sannolikt att kunna förbättras. Bland annat blir en mera ingående specifikation av olika industrigrupper möjlig. Avsikten vore även att Industriens utredningsinstitut på basis av branschorganisationernas uppgifter skulle kunna för det allmännas räkning på särskild begäran eller regelbundet utföra erforderliga sammanställningar och översikter. På utredningsinstitutet skulle även ankomma att i mån av behov biträda branschföreningarna vid insamlandet och bearbetningen av det statistiska materialet.

Så länge brist på bränsle råder, torde man liksom hittills under kriget kunna följa förändringarna inom skogsbruket med ledning av de uppgifter, som sammanställas av bränslekommissionen. Vid återgång till mera normala

förhållanden blir avverkningen av brännved av mindre betydelse ur sysselsättnings- och konjunktursynpunkt. Huvudintresset får då koncentreras till industriens råvaruanskaffning från skogsbruket. Erforderliga uppgifter där- om torde kunna inhämtas i samband med den ovan behandlade industriella månadsstatistiken. Man bör sålunda kunna räkna med att från respektive branschorganisationer erhålla uppgifter angående den beräknade virkesfångsten för sågverk och massafabriker. Detta torde lämpligen kunna ske vid varje årsskifte, då även uppgifter om inneliggande virkeslager böra kunna inhämtas. Motsvarande uppgifter angående kolningen för järnbrukens räkning torde även kunna inhämtas genom Svenska järnbrukens träkolsförening.

Medan kommissionen ännu är inne på frågan om industristatistikens bearbetning, vill den icke försumma att framföra ett önskemål angående vissa detaljer i industristatistikens innehåll, vilket har aktualiserats under kommissionens arbete.

Denna statistik redovisar fullständiga uppgifter rörande försäljningsvärde för samtliga medtagna varugrupper, medan däremot kvantitetssiffror saknas för ett stort antal varugrupper. Kommissionen har särskilt kunnat konstatera brister i fråga om kvantitetsuppgifterna för viktigare varaktiga konsumtionsvaror. Försäljningsvärdena ge visserligen en viss vägledning för ett bedömande av produktionens omfattning under olika år. En fullständigare redovisning av kvantiteterna skulle emellertid i hög grad underlätta en bedömning av konjunkturernas inverkan på denna produktion och vara av värde för sysselsättningspolitiken. I vissa fall torde svårigheter föreligga att kvantitativt uppskatta tillverkningen, om nämligen i varugruppen ingår ett flertal skiljaktiga artiklar under gemensam varubeteckning. Men för andra grupper är så icke fallet. Kvantitetsuppgifter för sådana varugrupper som symaskiner, dammsugare, vissa elektriska apparater m. m. borde kunna erhållas i samband med värdesiffrorna. Liknande bristfällig redovisning torde föreligga även på andra områden än konsumtionsvaruområdet, och en översyn härav vore önskvärd. I andra länder är statistiken på detta område betydligt mera tillfredsställande än i Sverige, och det förefaller rimligt att antaga, att en ändring i ovan angiven riktning med relativt enkla medel skulle kunna komma till stånd även här.

D. Handel inom landet.

Den officiella statistiken rörande varudistributionen är knapphändig. Före kriget var den enda officiella källan till kunskap om den samlade omfattningen av handeln 1931 års företagsräkning. Under kriget har den allmänna omsättningsskatten givit möjlighet att snabbt uppskatta den totala omsättningen av omsättningsskattebelagda varor. För Stockholms del ha även omsättningsskattedeklarationernas uppgifter om den totala omsättningen bearbetats månadsvis för olika branscher.

Efter kriget är det ovisst, om den allmänna omsättningsskatten kommer att bibehållas. Skulle så ej bli fallet, torde man för en snabb information om omsättningens variationer inom handeln vara hänvisad till statistik av stickprovskaraktär. För vissa branscher finnes sådan på enskilt initiativ tillkommen statistik. Affärsekonomiska forskningsinstitutet vid handelshögskolan i Stockholm insamlar sålunda varje kvartal uppgifter från ett relativt begränsat antal företag inom fyra olika branscher, nämligen textil-, sko-, järn- och färghandel. Vidare har detaljhandelns utredningsinstitut påbörjat insamlandet av en tills vidare intern kvartalsstatistik över speceri- och livsmedelshandelns omsättning. Genom medverkan av Kooperativa förbundet, I.C.A.-gruppen, enhetsprisaffärerna och andra fristående detaljhandelsföretag borde den nuvarande privata omsättningsstatistiken för detaljhandeln kunna kompletteras. En liknande statistik för grosshandeln, där den på grund av det betydligt mindre antalet företag lättare kan göras representativ, vore även av värde.

Om de företag, som deltaga eller komma att deltaga i statistiken över handelsomsättningen, tillämpa bruttoredovisning av lagret, bör det vara möjligt att komplettera denna statistik med uppgifter om lagrens förändringar. Sådana uppgifter i förening med lämplig prisstatistik äro av stor betydelse vid analysen av konjunktursammanhangen.

Kravet på lagerstatistik kan även motiveras ur beredskapssynpunkt. Enligt uppgift är denna fråga föremål för uppmärksamhet inom ekonomiska försvarsberedskapsutredningen. Vad som härvidlag främst borde komma i fråga är löpande uppgifter om lagren av bränsle, viktiga råvaror och konsumtionsvaror.

Det torde få ankomma på konjunkturinstitutet att i samarbete med enskilda institut och branschorganisationer få till stånd den ovan antydda utvidgningen av statistiken rörande varudistributionen.

III. Inkomstutveckling.

För den ekonomiska politiken, speciellt för riksstatens utformning, är en snabb information angående nationalinkomstens förändringar och fördelning påkallad. Den produktionsstatistiska vägen för nationalinkomstens beräkning är ej framkomlig i detta sammanhang enär det statistiska materialet ej kan sammanställas i tid. Nationalinkomsten måste därför uppskattas från inkomstsidan. En sådan uppskattning måste för närvarande bli både ofullständig och grov. Konjunkturinstitutet och riksräkenskapsverket ha var för sig sökt uppskatta betydelsefulla delar av nationalinkomsten, främst löneinkomsterna, på grundval av snabbt framkommande löne- och sysselsättningsstatistik m. m. Enligt förslag av 1940 års finansstatistiksakkunniga verkställes vidare från och med 1944 en utvidgad bearbetning av taxeringsresultaten för i A-längden redovisade fysiska personer. Den sammanlagda nettinkomsten uppdelas härvid bland annat på åtta olika verksamhetsgrenar samt på

företagare, anställda och icke yrkesverksamma. Däremot sker ej någon uppdelning efter förvärvskällans art. Detta i och för sig värdefulla statistiska material möjliggör emellertid ej någon uppskattning av nationalinkomstens olika komponenter. En sådan skulle däremot en bearbetning av rörelsebilagorna till företags och företagares deklARATIONER möjliggöra.

En fullständigare, mot en nationalinkomstberäkning syftande bearbetning av deklarationsmaterialet skulle bli möjlig, om på de nuvarande deklarationsblanketterna för rörelse av olika slag även redovisades totala omsättningen och vissa kostnadsposter, i främsta rummet utbetalda lönesumman och värdet av inköpta varor och driftsförnödenheter samt avskrivningar och nettovinst. Även antalet anställda bör kunna redovisas.

Genom en omläggning av blanketterna i sådan riktning skulle dessa även bli lättare att överblicka för deklaranterna och erbjuda ökade möjligheter till kontroll vid taxeringsarbetet.

Sedan flera år tillbaka har ett stort antal jordbrukares deklARATIONER specialbearbetats med gott resultat. En fullständigare bearbetning av deklarationsmaterialet borde emellertid kunna genomföras genom en rationalisering. Redan på sommaren skulle sålunda hos länsstyrelserna, där alla deklARATIONER ändå genomgås, kunna ske en hålkortsstansning av de betydelsefullaste posterna. Kostnaderna härför kunna knappast bli betungande. De stansade hålkorten skulle sedan skickas till en maskinstatistisk central för vidare bearbetning. Kommissionen förutsätter att de föreslagna åtgärderna icke komma att onödigtvis betunga taxeringsmyndigheternas arbete.

De nya uppgifterna förutsättas komma att åtnjuta samma skydd vad beträffar deras offentlighetsförhållanden som gäller för de nu lämnade uppgifterna. Vad som ur här andragna synpunkter är av intresse är icke det enskilda företags ställning utan utvecklingen, totalt och branschvis.

Sedan en del år lämna alla industriföretag, med undantag för de minsta, omfattande uppgifter om här berörda förhållanden till kommerskollegium. Såsom kommissionen ovan framhållit bör en motsvarande statistik även uppläggas för byggnadsverksamheten. En komplettering av detta material skulle möjliggöra att det lades till grund för den eftersträfvade beräkningen av nationalinkomsten. För dessa delar av näringslivet vore en utvidgad redovisning på deklarationsblanketterna icke nödvändig, om en tillräckligt snabb bearbetning av ifrågavarande uppgifter kunde ske inom kommerskollegium.

På någon av dessa vägar borde en uppskattning av nationalinkomsten avseende föregående år kunna bli färdig på hösten. Man skulle få fram denna uppdelad på näringsgrenar och inkomsttyper. Vidare skulle man erhålla uppgifter om den totala omsättningen samt dennas uppdelning på branscher, vilket allt vore av värde för arbetet med den nya riksstaten. Alldeles fränsett beräkningen av nationalinkomsten vore det av stor betydelse för en allmän ekonomisk analys att få brutto- och nettovinst samt kostnader kartlagda på detta sätt. Som biprodukt skulle även erhållas en årlig aproximativ företagsräkning.

Sammanfattning av kommissionens förslag.

De ovan framlagda synpunkterna på den ekonomiska statistiken innefatta följande viktigare konkreta förslag:

1. Arbetslöshetsstatistiken rationaliseras så, att en bättre överblick över det aktuella läget blir möjlig. Arbetsförmedlingsstatistiken differentieras i högre grad än hittills. Sysselsättningsstatistiken kompletteras med fullständigare uppgifter om presterade arbetstimmar och arbetstimmar per vecka. Hela statistiken för industriens arbetsmarknad utformas i närmare överensstämmelse med industristatistiken. För att uppnå en enhetlig uppläggning av all arbetsmarknadsstatistik ställes denna under ledning av en väl skolad ekonom och statistiker inom socialstyrelsen eller arbetsmarknadskommissionen.

2. Med regelbundna mellanrum, förslagsvis 5-årsvis, uppgöres på basis av allmänna folkräkningar en allmän balans för arbetskraftens sysselsättning. Den planerade folkräkningen för år 1945 uplägges på ett sådant sätt, att detta blir möjligt. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt frågan om antalet invalider och partiellt arbetsföra.

3. Handelsstatistikens rubricering anpassas efter industristatistiken, så att en bättre överblick av exportens och importens roll inom folkhushållet blir möjlig.

4. Statistiken rörande investeringsverksamheten kompletteras med fortlöpande uppgifter om byggnadsverksamheten för alla ändamål. I detta syfte bör en anmälningsplikt i en eller annan form för alla större byggnadsföretag kvarstå även efter kriget. Planerna på en årlig produktionsstatistik av industristatistikens typ över byggnads- och anläggningsverksamhet böra fullföljas.

5. Åt kommerskollegium uppdrages att framlägga förslag till åtgärder för ett påskyndande av den industriella årsstatistikens publicering.

6. Möjligheterna att komplettera och utvidga affärsbanksstatistiken i fråga om den inhemska utlåningen till allmänheten undersökas.

7. Åt konjunkturinstitutet uppdrages att i samarbete med enskilda forskningsinstitut och branschorganisationer få till stånd en utbyggnad av statistiken rörande varudistributionen.

8. Möjligheterna undersökas att genom en omläggning av deklara-tionsuppgifterna åstadkomma en årlig bearbetning i syfte att snabbt erhålla en uppskattning av nationalinkomsten samt dess fördelning på näringsgrenar och inkomsttyper, eller att genom en snabbbearbetning av kommerskollegii material ernå samma syfte.

Kommissionen konstaterar slutligen med tillfredsställelse, att industriens branschorganisationer förklarat sig hava för avsikt att upplägga sin månadsstatistik rörande produktion, lager och orderställning i anslutning till bilagda program samt att i erforderlig utsträckning ställa sin statistik rörande dessa förhållanden till det allmännas disposition.

I beslutet rörande detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herr Sandler i vilkens ställe såsom suppleant deltagit herr Arne Lundberg.

Stockholm den 28 maj 1945.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Karin Kock

Bil. till skivelse ang. den ekonomiska statistiken.
Program för statistik över produktionsförhållandena inom industrien.

Industrigrupp och tillverkning	Uppgiftslämnare	Erforderliga uppgifter	Uppgiftsperiod	Organ som borde kunna ha statistiken om hand	Anmärkingar
<i>Järnmalmsgruvor</i>	Ett urval större företag	Lager; tillverkningsleveranser; ordergång samt orderstock	Månad	Svenska Gruvföreningen	Hittills har i Järnverksföreningens statistik ingått uppgifter om järnverkens produktion. Det torde vara önskvärdt att om möjligt en komplettering i följande avseenden kunde ske: 1. Uppgifter om lager och leveranser i likhet med vad som nu infördras av industrikommissionen; leveranserna ev. uppdelade på inhemska marknaden och export. 2. En längre gående specifikation av varuslagen som gör det möjligt att särskilja sådant järn som direkt användes för byggnads- och anläggningsverksamhet (armeringsjärn, balkar m. m.). 3. Uppgift om ordergång samt total orderstock, mätt i arbetstimmar eller ton, ev. med uppdelning på inhemska marknaden och export.
<i>Järnverk</i> Tackjärn kokstäckjärn träkolstäckjärn	Järnverksföreningens medlemmar	Lager, tillverkning; leveranser, ev. uppdelat på inhemska marknaden och export	Månad	Järnverksföreningen	
Göt ordinär produkt kvalitetsprodukt		Lager; tillverkningsleveranser, ev. uppdelat på inhemska marknaden och export	Månad		
Valsat och smitt järn och stål, specifierat på tråd, plåt etc., ev. med uppdelning på kvalitets- och handelsjärn		Lager; tillverkningsleveranser, ev. uppdelat på inhemska marknaden och export. Uppgift om ordergång samt total orderstock i ton material eller arbetstimmar	Månad	Valsjärns- och rörimportörers foren.	Uppgifter om rörelserna hos grossisterna torde få anses vara av stort värde som komplement till järnverkens statistik för bedömande av tillförseln av järn till inhemska marknaden. Dylka uppgifter lämnas för närvarande månadsvis till industrikommissionen.
<i>Järngrossister</i> Valsat och smitt järn och stål, specifierat på samma sätt som hos järnverken	Samtliga större järngrossister	Lager; inköp från utlandet och från svenska järnverk; leveranser	Månad		

Industrigrupp och tillverkning	Uppgiftslämnare	Erforderliga uppgifter	Uppgiftsperiod	Organ som borde kunna ha statistiken om hand	A n m ä r k n i n g a r
<i>Verkstadsindustrin</i> inkl. varv, järn- och metallmanufakturverk, elektrotekniska industrier samt instrumentfabriker	Mekanförbundets medlemmar samt vissa andra företag	Aktuell sysselsättning räknad i arbetstimmar med fördelning på order för inhemska marknaden och för export. Orderbeläggning med motsv. uppdelning jämte beräknad lagerproduktion	Månad Kvartal	Mekanförbundet	För att kunna följa utvecklingen inom verkstadsindustrin torde det vara av stort värde att uppgifter lämnas om såväl den aktuella sysselsättningen i arbetstimmar, vilket redan nu sker till industriförbundet, som orderbeläggningen för de närmast följande månaderna. De senare uppgifterna torde icke bli alltför betungande då liknande uppgifter två gånger årligen lämnas till Industrikommissionen sedan hösten 1940. Mekanförbundet har redan preliminärt diskuterat möjligheterna att fortsätta industrikommissionens statistik efter kriget. Förbundets medlemmar representera emellertid endast något mer än hälften av totala antalet arbetare inom verkstadsindustrin. För att undersökningarna skola bli tillräckligt representativa torde det därför vara nödvändigt att uppgifter infördras även från vissa större företag exempelvis järn- och stålmanufakturverk, som ej äro anslutna till förbundet.
<i>Byggnadsråvaruindustrier</i> Cement	Samtliga cementfabriker	Lager; tillverkning; leveranser; ev. även orderstock	Månad	Skånska Cement AB	Uppgifter inhämtas sedan några år tillbaka månadsvis av industrikommissionen.
Tegel	Tegelindustriföreningens medlemmar	Lager; tillverkning; leveranser; ev. även orderstock	Kvartal	Tegelindustriföreningen.	Uppgifter om produktionen ha hittills endast infördrats årsvis av kommerskollegium. Tegelindustriföreningen, som representerar så gott som samtliga företag av större betydelse, har emellertid planer på att upprätta produktionsstatistik.
<i>Träindustri</i> Sågverk och hyvlerier, plywood- och wallboardfabriker					Den av trävaruexportföreningen upprättade statistiken över medlemmarna är fullt tillfredsställande och torde böra bibehållas i

Industrigrupp och tillverkning	Uppgiftslämnare	Erforderliga uppgifter	Uppgiftsperiod	Organ som borde kunna ha statistiken om hand	Anmärkingar
Timmer	Trävaruexportföreningens medlemmar	Lager vid årsskiftet. Beräknad timmerfångst under kommande år	Årsvis (lämnas i januari mån.)	Trävaruexportföreningen och vissa branschföreningar	sin nuvarande utformning. Då föreningen huvudsakligen endast omfattar sågverk i Norrland, som normalt nästan helt (före kriget 90 %) producerar för export (— tillverknings motsvarar c:a 50 % av totalproduktionen —) torde det vara av intresse att utvidga statistiken på detta område till att omfatta även de större sågverken utanför föreningen. Industrikommissionen inhämtar sedan några år tillbaka produktions- och lageruppgifter halvårsvis från c:a 2,500 dylika sågverk. Man torde emellertid kunna uppnå tillfredsställande representativitet även om antalet företag begränsas till 500 och eventuellt ännu färre.
Sågade och hyvlade trävaror	Trävaruexportföreningens medlemmar	Lager vid årsskiftet; produktion; försäljning och leveranser med uppdelning på inhemsk marknad och export	Månad	Trävaruexportföreningen	
Plywood	Ett urval övriga sågverk	Lager vid årsskiftet; produktion; försäljning och leveranser med uppdelning på inhemsk marknad och export.	Halvår eller möjligen kvartal	Vissa branschföreningar	
Wallboard	Samtliga plywoodfabriker	Lager; tillverkning; leveranser för inhemska marknaden och för export samt orderstock	Månad	Svenska Plywoodfabrikanternas förening	Plywoodfabrikantföreningen inhämtar redan nu fullständiga uppgifter från samtliga företag.
Pappers- och grafisk industri	Företag tillhörande Svenska Wallboardfabrikanternas förening	Lager; tillverkning; leveranser för inhemska marknaden och för export samt orderstock	Månad	Svenska Wallboardfabrikanternas förening	Wallboardfabrikantföreningen inhämtar redan nu fullständiga uppgifter. I föreningen ingår emellertid icke ett av de större företagen, vars produktion dock icke motsvarar 10 % av kapaciteten.
Cellulosafabriker och träsliperier	Massaved	Lager, beräknad virkesfångst under kommande år	Varje årsskifte	Svenska Cellulosaföreningen	Samtliga uppgifter ingå i Cellulosaföreningens nuvarande statistik. Den omfattar samtliga företag.

Industrigrupp och tillverkning	Uppgiftslämnare	Erforderliga uppgifter	Uppgiftsperiod	Organ som borde kunna ha statistiken om hand	Anmärkingar
Kemisk massa	Samtliga cellulosafabriker	Lager; tillverkning; leveranser; försäljning; sålt olevererat (orderstock)	Månad	Svenska Cellulosaföreningen	
Mekanisk massa för avsalu	Svenska Trämassoföreningens medlemmar	Lager; tillverkning; leveranser; försäljning; sålt olevererat (orderstock)	Månad	Svenska Trämassoföreningen	Svenska Trämassoföreningens medlemmar, för vilka en fullständig statistik över lager, produktion m. m. finnes, svara för ca 75 % av avsaluproduktionen. Det kan därför möjligen diskuteras om statistiken bör utvidgas till att omfatta även vissa företag utanför föreningen. Uppgifter om produktionen vid de företag som själva förbruka sin massa finnas icke. Dylilka uppgifter torde ej heller vara av större intresse i detta sammanhang.
Pappersbruk Olika slag av papper	Svenska pappersbruksföreningens medlemmar	Tillverkning; leveranser; ej tillverkade order (orderstock)	Månad	Svenska pappersbruksföreningen	Pappersbruksföreningens nuvarande statistik omfattar så gott som hela produktionen. De företag som ligga utanför äro av mindre betydelse. — Uppgifter om inläggande ej tillverkade order inhämtas för närvarande endast beträffande några få pappersorter. Det torde vara av visst intresse att statistiken i detta avseende utvidgas.
Textilindustrin Spinnerier Garn av bomull, ull m. m.	Samtliga spinnerier	Produktion	Månad	Textilrådet Textilindustriförbundet	Mycket ingående uppgifter om förbrukning och lager av råvaror, produktion m. m. av garn och vävnader m. m. inhämtas för närvarande av industrikommissionen varje eller varannan månad. Det bör vara av intresse att denna statistik till en del bibehålles efter kriget.
Väverier Vävnad av bomull och ylle m. m.	Samtliga väverierbetäande företag	Produktion; leveranser av vävnader med uppdelning på olika typer	Månad	Konfektionsfabrikantföreningen	
Sömnadsfabriker	Ett urval större företag	Produktion av vissa typer av varor	Månad		

Industrigrupp och tillverkning	Uppgiftslämnare	Erforderliga uppgifter	Uppgiftsperiod	Organ som borde kunna ha statistiken om hand	Anmärkingar
Trikåfabriker <i>Sko- och läderindustri</i> Garverier Bottenläder och ovanläder m. m. Skofabriker Skodon av olika slag	Ett urval större företag Svenska Garverierikareföreningen Skofabrikantföreningen jämte vissa andra företag	Totala vikten av produktionen med uppdelning på vissa varugrupper Lager; tillverkning; leveranser av berett läder; orderstock Tillverkning (ev. lager vid årsskiftena)	Månad Månad Månad	Textilrådet Svenska Garverierikareföreningen Svenska Skofabrikantföreningen	Garverierikareföreningen, vilken representerar ca 90 % av kapaciteten, har fullständig statistik över produktion m. m. av bottenläder. Däremot ej fullständigt i fråga om ovanläder bl. a. beroende på svårigheterna att få ett enhetligt mått på produktionen. Skofabrikantföreningen inhämtar för närvarande uppgifter om produktionen halvårsvis från sina medlemmar jämte några andra företag bl. a. Oscaria och Kooperativa förbundet. Sammanlagt representera dessa företag mer än 80 % av totala produktionen. Uppgift om lager torde knappast vara av något större intresse då produktionen av olika skäl huvudsakligen sker på beställning.

Name of the person or institution	Address	City	State	Occupation
J. B. ...	...	...	...	...
...	...	...	...	...
...	...	...	...	...
...	...	...	...	...

Till riksdagens första kammars andra tillfälliga utskott.

Genom remiss den 9 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering att till utskottet avgiva yttrande över motionen I: 23 om åtgärder för planläggning av det fortsatta utredningsarbetet på socialpolitikens och socialvårdens område. Genom remiss den 16 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen att till riksdagens andra kammars andra tillfälliga utskott avgiva yttrande över motionen II: 49 (likalydande med I: 23). Med anledning härav får kommissionen anföra följande.

Såsom i motionen framhålles pågår för närvarande ett mycket omfattande utredningsarbete rörande socialpolitikens och socialvårdens utbyggnad. Detta arbete är av naturliga skäl fördelat mellan flera olika kommittéer, bland vilka socialvårdskommittén och befolkningsutredningen torde vara de viktigaste. Det är svårt att åstadkomma nödig koordination i denna omfattande sociala planeringsverksamhet, men detta behov av koordination bör i möjligaste mån tillgodoses, ty eljest uppstår risk för att de nya reformerna, när de föras ut i livet, icke komma att bilda en rationellt konstruerad enhet.

Med hänsyn härtill vore det synnerligen önskligt, att jämsides med det pågående utarbetandet av detaljförslag och med tillvaratagande av redan vunna utredningsresultat, de allmänna principerna för socialpolitikens framtida utveckling underkastades en mera ingående förberedande prövning, varvid beaktande jämväl skulle skänkas åt nu aktuella befolkningspolitiska och vissa skolpolitiska spörsmål. Koordinationssynpunkten borde därvid vara den avgörande. En dylik prövning kunde ske inom socialdepartementet eller genom särskilda sakkunniga i kontakt med pågående utredningar och borde kunna färdigställas till den höstriksdag, varmed man numera allmänt räknar.

Utredningsarbetet i olika sakkunnigkommittéer torde nu ha fortskridit så långt, att riksdagen efter en sådan koordinerande bearbetning borde kunna ta ställning till problemen i stort på sådant sätt att ledning gäves åt den blivande uformningen i detalj. Härigenom ernåddes att riksdagen icke, som eljest lätteligen blir fallet, endast ställes inför i detalj utarbetade förslag, medan de möjliga alternativen till dessa förslag vanligen icke alls äro utfor-

made och diskuterade. Vidare bleve det möjligt för utredningsorganen att med större trygghet än under nuvarande förhållanden gå till detaljbearbetningen av de särskilda frågorna. Det komme likaledes att föreligga större säkerhet för att de olika delarna i reformverket komme att stå i rationellt förhållande till varandra.

I anknytning till en sådan översyn bör det också bli möjligt att verkställa vissa ungefärliga kalkyler rörande de aktuella reformprogrammets finansiella konsekvenser. Sådana kalkyler äro av stor betydelse för en rationell avvägning mellan olika reformprogram. Vare sig man önskar en hastig utbyggnad av samhällets socialpolitik eller icke och oavsett om man vill bereda en stor plats i en framtida budget för social reformverksamhet eller ej, kommer man dock alltid att ålägga sig en viss finansiell begränsning. Frånvaron av en finansiell plan för socialpolitiken — även en mycket ungefärlig och elastisk sådan — kan under sådana omständigheter leda till att vissa reformbehov tillgodoses på bekostnad av andra.

En dylik sammanfattande planering av den socialpolitiska utbyggnaden skulle också ha betydelse ur en annan synpunkt, vilken kommissionen har särskilt intresse av att bevaka. Såsom kommissionen framhållit i sitt betänkande med förslag om stöd åt avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror under en depression, har socialpolitikens utbyggnad under senare år i mycket följt ungefär samma kurva som konjunkturerna. Med hänsyn till att det är under depressionsperioder som det föreligger särskilt behov av att den allmänna köpkraften stödjes, skulle det emellertid vara mera rationellt, om socialpolitikens utbyggnad i stället försigginge så att säga »trappstegsvis» på det sättet, att utvecklingen intensifierades under lågkonjunkturer och — åtminstone relativt sett — hölles tillbaka under högkonjunkturer. Detta kan emellertid ske på ett mera tillfredsställande sätt än eljest, om till grund för det socialpolitiska reformarbetet låge en viss sammanfattande plan, till vilken statsmakterna i princip tagit ställning.

Även ur en annan synpunkt som kommissionen har anledning att särskilt understryka, skulle en sådan planering vara av värde. I sitt remissyttrande över investeringsutredningens år 1944 framlagda förslag (SOU 1944: 12) framhöll kommissionen bland annat följande (SOU 1944: 57, s. 26):

»Beträffande den offentliga investeringsverksamheten vill kommissionen mera allmänt framhålla följande. Ett sammanhang bör eftersträvas mellan de av myndigheterna fastställda riktlinjerna för samhällets allmänna utveckling och investeringsverksamheten. Önskvärt vore att man bättre än hittills kunde samordna dessa utvecklingslinjer genom program och prognoser och samtidigt tillse att investeringsplanerna koordinerades med dessa så, att även de investeringsobjekt, som planerades för att möta en eventuell arbetslöshetskris, bleve inpassade i ett större utvecklings-sammanhang, varvid även en mera rationell ekonomisk och social avvägning mellan olika behov kunde ske. Särskild hänsyn bör tagas till investeringsbehoven just i en arbetslöshetsituation. En sådan samordning, som här förordas, synes böra eftersträvas t. ex. vid en fortsatt utbyggnad av socialpolitiken, skolpolitiken o. s. v. För att illustrera vad som här avses må, utan att kommissionen därför har velat taga ståndpunkt till de olika projekten, såsom exempel pekats på de investeringsmöjligheter, som skulle kunna uppkomma genom inrättande av skollunchlokaler, upp-

förande av skolhem i läroverksstäderna, anordnande av bad — icke minst i landskommunerna — inrättande av lekstugor och daghem för barn, gemensamma tvättstugor, samlingslokaler, vissa slag av semesterhem o. s. v. Därest statsmakterna funne att det av arbetsmarknadspolitiska skäl vore motiverat att exempelvis utvidga yrkesskole- eller arbetsförmedlingsverksamheten, borde en sådan utvidgning äga rum just under en arbetslöshetskris. Skulle vidare en utvidgning av undervisningsmöjligheterna t. ex. för landsbygdens del eller en höjning av skolåldern ur andra synpunkter anses önskvärd, tala många skäl för att sådana åtgärder i så fall lämpligen planerades så, att deras genomförande kunde påbörjas under en eventuell arbetslöshetskris efter kriget, enär därigenom riskerna för ungdomsarbetslöshet skulle minskas samtidigt som i vissa fall en utbyggnad av skollokalerna kunde bli ett arbetsobjekt.»

Kommissionen vill understryka, att ett sådant sammanhang mellan investeringsverksamheten och den allmänna samhällsutvecklingen givetvis förutsätter vad som i det citerade stycket utsäges, nämligen att de allmänna riktlinjerna för denna utveckling blivit i förväg fastställda.

Det är kommissionens mening att en koordination av utredningsarbetet på socialpolitikens område i enlighet med vad ovan förordats icke bör och icke heller behöver fördröja reformarbetet och hindra nu föreliggande reformförslags snara prövning och genomförande. På något längre sikt bör tvärtom genom en sådan planläggning, vilken naturligtvis icke bör göras stel en större rörlighet och större förmåga av anpassning ernås.

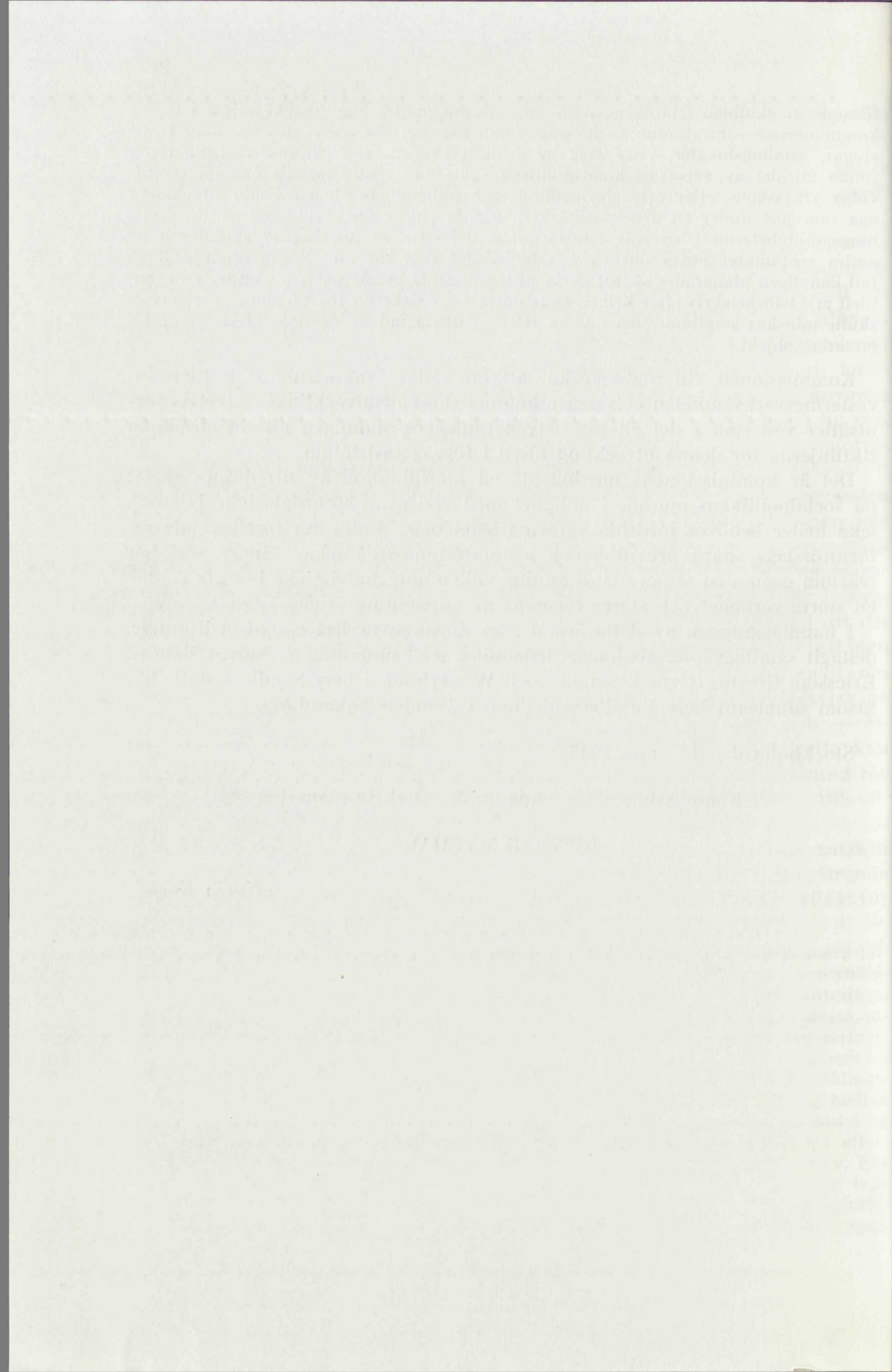
I handläggningen av detta ärende, ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herrar Bonow, Ericsson, Grevin, Hèrnod, Sandler och Westerlund. I herr Sändlers ställe har såsom suppleant herr Lundberg deltagit i ärendets behandling.

Stockholm den 14 mars 1945.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Karin Kock

Till riksdagens andra kammares första tillfälliga utskott.

Genom remiss den 16 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering att till utskottet avgiva yttrande över motion II: 354 angående utredning om anordnande av hygieniska inrättningar på arbetsplatserna. Genom skrivelse den 19 februari 1945 har hemställts att kommissionen samtidigt med att yttrandet i ärendet expedieras till utskottet en avskrift måtte överlämnas till första kammarens andra tillfälliga utskott. Med anledning härav får kommissionen anföra följande.

Det är väl bekant, att det vid sidan av sådana arbetsplatser, där de hygieniska anordningarna äro goda, fortfarande finns ett stort antal arbetsställen där dylika anordningar äro synnerligen bristfälliga eller helt eller delvis saknas. Detta förhållande är också föremål för uppmärksamhet såväl från yrkesinspektionens som från arbetsmarknadsparternas sida. Under nuvarande krisförhållanden ha dock de arbetsgivare som önskat åstadkomma förbättrade förhållanden i stor utsträckning varit förhindrade därifrån på grund av byggnadsregleringen. Det finns emellertid fortfarande åtskilliga arbetsgivare, som icke ägna frågan något intresse, liksom det även finns många arbetare, vilka icke med tillbörlig energi framföra krav på nödiga förbättringar eller till och med underlåta att på rätt sätt använda och vårda sådana hygieniska anordningar som åstadkommits. Både på arbetarhåll och arbetsgivarhåll torde dock intresset för dessa angelägenheter vara stigande. Allteftersom den lokala säkerhetstjänsten utvecklas och blir mera effektiv skapas också ökade förutsättningar för fortsatta förbättringar.

Inom Industriens utredningsinstitut planlägges för närvarande en utredning som torde komma att bedrivas under samarbete med Landsorganisationen. Genom denna utredning, som är avsedd att utmynna i praktiska förslag om hur de hygieniska anordningarna på arbetsplatserna i olika fall lämpligen böra utformas, torde ytterligare förutsättningar komma att skapas för nödiga förbättringar.

Om man sålunda kan vänta sig åtskilligt av ett alltmer intensifierat samarbete mellan företagar- och arbetsgivarorgan å ena sidan och Landsorganisationen å den andra, är dock att märka, att dessa samarbetssträvanden knappast inom rimlig tid komma att få tillräcklig effekt över hela närings-

livet. Det är en allmän erfarenhet, vilken också bekräftas genom den i motionen citerade av svenska metallindustriarbetarförbundet utförda utredningen, att brister i fråga om arbetshygieniska anordningar särskilt ofta förekomma på mindre arbetsställen, vilka i vida mindre grad än de större företagen äro representerade i svenska arbetsgivareföreningen eller i industriförbundet. Visserligen finnes det många mindre företag, som följa med i utvecklingen, men detta sker ofta med en sådan eftersläpning, att småföretagen i fråga om arbetshygieniska anordningar befinna sig på en lägre genomsnittlig standard än de större arbetsställena. Dessutom förekomma ofta brister på arbetsställen vilka icke tillhöra industrien, såsom butiker, kontor, restauranger och kaféer.

En orsak till att de mindre arbetsställena — till vilka även det övervägande flertalet butiker, kontor, restauranger och kaféer höra — befinna sig på en lägre genomsnittlig arbetshygienisk standard än övriga företag, är att de minsta arbetsställena äro undantagna från arbetarskyddslagens bestämmelser i fråga om vissa hygieniska anordningar. Småföretagen ha också i många fall mindre möjlighet än övriga företag att ikläda sig de för dem höga fasta kostnader som en mera fullständig utrustning med hygieniska anordningar skulle vålla. Härtill kommer, att yrkesinspektionen icke har sådan kapacitet att den förmår effektivt övervaka alla företag. De mindre företagen besökas sålunda i genomsnitt endast ungefär en gång vartannat eller vart tredje år och i vissa fall ändå mera sällan. En förutsättning för att yrkeshygienen skall bli bättre utvecklad särskilt i fråga om mindre arbetsställen är sålunda, att lagstiftningen kompletteras och att yrkesinspektionens arbetskrafter förstärkas. Förslag om sådan förstärkning och även om vissa förbättringar i arbetarskyddslagen är också under utarbetande inom 1938 års arbetarskyddskommitté.

Det är för övrigt icke endast arbetarnas behov av bättre arbetshygieniska förhållanden, som det kan vara anledning att i detta sammanhang uppmärksamma. Särskilt när det gäller livsmedelsindustrien är ju hygienen på arbetsplatserna också ett viktigt konsumentintresse. Detta intresse torde vara väl tillgodosett inom sådana livsmedelsindustrier vilka äro underkastade effektiv kontroll enligt enhetliga bestämmelser. Så är exempelvis förhållandet i fråga om mejerihanteringen, för vilken gäller en särskild mejeristadga. I fråga om slakterierna är emellertid kontrollen icke väl organiserad, när det gäller vissa mindre slakterier, som närmast stå under hälsovårdsnämndernas insende. Även konservindustrien hör till de livsmedelsbranscher, för vilka behov föreligger av mera effektiva och enhetliga hygieniska kontrollföreskrifter.

Kommissionen har själv icke anledning att ta befattning med de yrkeshygieniska problemen annat än ur en alldeles speciell synpunkt, som också framföres i den remitterade motionen. Det kommer sannolikt vid en eventuell framtida lågkonjunktur fortfarande att föreligga behov av att förbättra de arbetshygieniska anordningarna på ett stort antal arbetsplatser, och det kommer då att te sig som ur arbetsmarknadssynpunkt önskvärt, att detta

behov blir till så stor del som möjligt tillgodosett just under en sådan period av onormalt låg arbetstillgång. Det kan här bli fråga om en ganska betydande mängd ombyggnads- och ändringsarbeten, spridda över hela landet. Ett effektivt utnyttjande av denna arbetsreserv skulle i icke ringa utsträckning bidra till att skapa sysselsättning.

Visserligen kan man vänta sig en automatisk ökning av ombyggnads- och ändringsarbeten för sådana ändamål på grund av den uppdämning av denna verksamhet som av förut angivna skäl ägt rum under kriget. Men det förefaller angeläget att en sådan utveckling befrämjas genom särskilda åtgärder. Ur denna synpunkt är det viktigt, att den förstärkning av yrkesinspektionen och komplettering av arbetarskyddslagstiftningen som nu planeras med det snaraste kommer till stånd. Det är vidare önskvärt att arbetsmarknadsparterna söka beakta behovet av att de arbetshygieniska anordningarna särskilt utbyggas under lågkonjunkturer liksom att kommunala organ söka verka för samma ändamål.

I vissa fall låter det sig icke göra att på nuvarande plats och inom det givna utrymmet åstadkomma tillfredsställande anordningar av här ifrågasatt slag. Där så är förhållandet måste förr eller senare en flyttning övervägas. Det kan härvid exempelvis vara fråga om hantverks- och småindustriföretag, som äro inrymda i saneringsmogna fastigheter men ha svårigheter att finna andra lämpliga lokaler. Dylika problem ha i vissa fall lösts genom att för småföretagen avsedda särskilda hantverkshus med gemensamma hygieniska anordningar uppförts.

Då det allmänna ur sysselsättningssynpunkt har intresse av att arbetslöshetsperioder utnyttjas för att tillgodose här avsedda behov, har ifrågasatts, huruvida icke staten bör finansiellt understödja förbättringar av arbetshygieniska anordningar, om de komma till stånd under en lågkonjunktur. Här emot kan den invändningen göras, att det icke skulle vara lämpligt att med statliga medel finansiera sådana förbättringsarbeten, vilka företagen under alla förhållanden äro skyldiga att utföra. Skulle rena subventioner eller räntefria lån komma i fråga, kan måhända befaras, att många företagare frestas att till nästa lågkonjunktur uppskjuta även förbättringsarbeten som äro så angelägna, att de omedelbart böra komma till utförande. Å andra sidan får ihågkommas, att åtskilliga företag, och kanske i synnerhet sådana smärre arbetsställen, där förbättringsbehoven äro särskilt stora, just under en depressionsperiod kunna ha mindre möjligheter än eljest att själva finansiera en höjning av den arbetshygieniska standarden. Det är dessutom tänkbart att för ändamålet icke behöva ifrågakomma subventioner utan endast lån som erbjudas till statens självkostnadsränta. Inom kommissionen har också framhållits, att det vore mest naturligt och ändamålsenligt att låta företagen av sina överskott i goda tider skattefritt lägga upp fonder, som bindas vid här ifrågasatt ändamål och finge disponeras i lågkonjunkturer. Utan att själv taga definitiv ståndpunkt i dessa frågor, vill kommissionen förorda att de upptagas till prövning i samband med den utredning som nedan föreslås.

Med hänvisning till vad som sålunda anförts vill kommissionen tillstyrka, att frågan om förbättrade arbetshygieniska anordningar göres till föremål för utredning i samverkan med andra organ som arbeta på detta område, varvid man bör sträva efter att begagna en eventuell lågkonjunktur för tillgodohavande av de arbetshygieniska behoven.

I handläggningen av detta ärende ha förutom undertecknad ordförande deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herrar Bonow, Ericsson, Grewin, Hèrnod, Sandler och Westerlund; i herr Sändlers ställe har såsom suppleant deltagit herr Lundberg.

Särskilt till denna skrivelse fogat yttrande har avgivits av herrar Liedberg, Nordenson och Wehtje.

Stockholm den 16 mars 1945.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Karin Kock

Särskilt yttrande

av herrar *Liedberg, Nordenson och Wehtje*, som ansett att kommissionens yttrande bort hava haft följande lydelse:

Till riksdagens andra kammars första tillfälliga utskott.

Genom remiss den 16 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering att till utskottet avgiva yttrande över motion II: 354 angående utredning om anordnande av hygieniska inrättningar på arbetsplatserna. Genom skrivelse den 19 februari 1945 har hemställts att kommissionen samtidigt med att yttrandet i ärendet expedieras till utskottet en avskrift måtte överlämnas till första kammars andra tillfälliga utskott. Med anledning härav får kommissionen anföra följande.

Kommissionen, som till fullo inser de arbetshygieniska problemens stora betydelse, har emellertid icke funnit sig böra taga ställning till dessa problem i annan mån än att vidtagandet av arbetshygieniska anordningar kan skapa en sysselsättningsreserv under en lågkonjunktur och därmed åstadkomma en konjunkturutjämnande effekt. Till frågan om särskild utredning kan anses påkallad för vinnande av motionens syften är kommissionen sålunda ej beredd att taga ställning. Kommissionen vill endast i detta sammanhang erinra om att inom Industriens utredningsinstitut planlägges en utredning, som torde komma att bedrivas under samarbete med Landsorganisationen och som är avsedd att utmytna i praktiska förslag om huru hygieniska anordningar på arbetsplatsen i olika fall lämpligen böra utformas. Vidare äro, såsom motionärerna framhålla, hithörande frågor föremål för behandling av 1938 års arbetarskyddskommitté, som kan väntas innevarande år avgiva förslag till ny arbetarskyddslagstiftning, varvid skärpta hygieniska krav torde komma att ställas.

Vid ett stort antal företag ha planerade åtgärder till förbättrande av de hygieniska förhållandena icke kunnat komma till stånd på grund av den uppdämning av byggnadsverksamheten, som blivit en nödvändig följd av krigsförhållandena. Dels på grund härav, dels ock av andra skäl kan det väntas, att vid en eventuell lågkonjunktur efter kriget ett behov kommer att föreligga att förbättra de arbetshygieniska anordningarna på ett stort antal arbetsplatser. Det framstår då som synnerligen önskvärt ur arbetsmarknads-synpunkt, att detta behov till så stor del som möjligt tillgodoses just under en sådan period av onormalt låg arbetstillgång. Ett effektivt utnyttjande av denna arbetsreserv skulle i icke ringa utsträckning kunna bidra till att skapa sysselsättning.

Med hänsyn till det allmännas intresse att arbetslöshetsperioder utnyttjas för att tillgodose här avsedda behov kan ifrågasättas, huruvida staten icke bör finansiellt understödja förbättringar av arbetshygieniska anordningar, om de komma till stånd under en lågkonjunktur. Häremot kan den invändningen göras, att det icke skulle vara lämpligt att med statliga medel finansiera sådana förbättringsarbeten, vilka företagen under alla förhållanden äro skyldiga att utföra. Skulle rena subventioner eller räntefria lån komma i fråga, kan måhända befaras, att många företagare frestas att till nästa lågkonjunktur uppskjuta även förbättringsarbeten, som äro så angelägna, att de omedelbart böra komma till utförande. Å andra sidan får ihågkommas, att åtskilliga företag, och kanske i synnerhet sådana smärre arbetsställen, där förbättringsbehoven äro särskilt stora, just under en depressionsperiod kunna ha mindre möjligheter än eljest att själva finansiera en höjning av den arbetshygieniska standarden. Stödåtgärder för ändamålet böra icke taga formen av subventioner utan endast av lån. Det har även inom kommissionen anförts, att det vore mest naturligt och ändamålsenligt att låta företagen av sina överskott i goda tider skattefritt lägga upp fonder, som bindes vid här ifrågavarande ändamål och finge disponeras i lågkonjunkturer.

Kommissionen anser att fråga om åtgärder för att på detta område åstadkomma en önskvärd konjunkturutjämning lämpligen bör bli föremål för övertvägande inom det nyligen tillsatta investeringsrådet.

Till KONUNGEN.

Genom remiss den 20 februari 1945 har kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering anbefallts avgiva utlåtande över ett av särskilt tillkallade utredningsmän i skrivelse den 19 februari 1945, med därtill fogad utredning,

avgivet förslag rörande försäljning av kronans vid en avveckling av beredskapen överflödiga motorfordon, cyklar, bilbatterier och reservdelar. I anledning härav får kommissionen anföra följande.

Av utredningen framgår att vid en avveckling av beredskapen följande ungefärliga antal militära fordon beräknats restera för försäljning, nämligen 2 550 bilar, 9 550 lastbilar, 250 skåpbilar, 230 bussar, 3 500 motorcyklar och 50 000 cyklar. Därtill komma omkring 14 000 bilbatterier samt reservdelar till ett inköpsvärde av ca 5 milj. kronor.

Kommissionen anser sig icke ha anledning att i annan mån taga ställning till utredningsmännens förslag än i fråga om möjligheterna vid en försäljning av ifrågavarande fordon att underlätta sådana åtgärder som vidtagas i arbetslöshetsbekämpande syfte samt att undvika sysselsättningsrubbningar.

Utredningsmännen ha själva framhållit, att det såväl ur ekonomiska som andra synpunkter vore lämpligast att de militära övertaliga bilarna i största möjliga utsträckning överfördes till annan statlig eller statsunderstödd verksamhet, och de ha också preliminärt undersökt möjligheterna härför. Dessa undersökningar ha bland annat visat, att ett icke obetydligt antal av ifrågavarande fordon behövas för ett effektivt fullgörande av statliga och statsunderstödda åtgärder i arbetsskapande syfte. Kommissionen finner det med hänsyn härtill önskvärt att ett erforderligt antal fordon ur de militära förråden måtte reserveras för andra statliga behov efter beredskapens avveckling, främst då sådana som sammanhännga med åtgärder för sysselsättningsfrågornas lösning. Samtidigt vill kommissionen uttala önskvärheten av att i liknande syfte en transportreserv ur här ifrågavarande fordonspark måtte kunna ställas till förfogande även för de kommuner, som skulle önska komma i fråga såsom köpare av fordon.

Slutligen synes det kommissionen önskvärt att, med hänsyn till vikten av att vid fordonens försäljning så små sysselsättningsrubbningar som möjligt uppstå, denna försäljning ordnas på sådant sätt som av de sakkunniga föreslås, nämligen i kommission genom bilfabrikanter och bilimportörer.

I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter, med undantag av herrar HERNOD, LINDBERG, SANDLER och SÖDERLUND, samt såsom suppleant för herr SANDLER herr LUNDBERG.

Stockholm den 6 april 1945.

Underdånigst

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Arne Björnberg

Till riksdagens första kammars andra tillfälliga utskott.

Genom remiss den 9 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering att till riksdagens första kammars andra tillfälliga utskott avgiva yttrande över motion I: 78 om en utredning angående befolknings- och näringsförhållanden i Sverige samt att till socialdepartementet insända avskrift av yttrandet. I anledning härav får kommissionen anföra.

Motionärerna ha genom en undersökning av befolknings- och näringsförhållandena inom Roslagen, det vill säga vissa delar av norra Stockholms län och angränsande områden av Uppsala län, pekat på en rad omständigheter; vilka äro uttryck för att befolknings- och näringsutvecklingen inom nämnda område råkat i ett ogynnsamt läge. I motionen anföres att de begränsade möjligheterna till utkomst på landsbygden ha lett till en stark avfolkning och att åldersfördelningen är sådan, att man måste vänta sig en fortsatt avfolkning, även om flyttningen från landsbygden skulle upphöra. Bakom de begränsade utkomstmöjligheterna på landsbygden förutsättes ligga bland annat de omständigheterna, att jordbruket icke är särdeles bärkraftigt, att jorden är topografiskt splittrad, att brukningsdelarna ofta äro alltför små och att klimatet är mindre gynnsamt. Vidare anföres att fisket, som i kustbandet och skärgården alltjämt är betydande, dock under normala förhållanden endast ger en blygsam inkomst. Även beträffande städerna och de övriga tätorterna, som hysa en dryg fjärdedel av områdets befolkning, framträda i detta hänseende vissa oroväckande tendenser.

Med hänsyn till att Roslagen enligt motionärernas uppfattning borde äga rika förutsättningar för ett differentierat och blomstrande näringsliv, synes den mindre tillfredsställande utvecklingen bottna i antingen en bristande företagsamhet, när det gäller att utnyttja förefintliga möjligheter, eller en felaktig inriktning av näringslivet, måhända i bägge dessa omständigheter. Det pekas också på de nackdelar, som följa av att jorden i Roslagen i stor utsträckning tillhör bolag och enskilda storgods, och det därmed sammanhängande arrendesystemet.

Enligt motionärernas uppfattning äro förhållandena i Roslagen sådana, att ett ingripande från statens sida vore påkallat för att främja dess närings-

liv. Det framhålles i motionen att det emellertid torde finnas skäl att undersöka, om icke även i andra delar av Sverige en liknande situation råder och samma hjälpbehov skulle föreligga. En utveckling pågår, som kan komma att resultera i att stora delar av vårt land läggas mer eller mindre öde och sjunka allt mer tillbaka i fråga om befolkningstal och levnadsstandard.

I viss utsträckning äro de förhållanden, som av motionärerna påtalats, redan nu föremål för uppmärksamhet och utredning. Vissa i motionen berörda frågor ha sålunda upptagits till behandling inom 1942 års jordbrukskommitté, norrlandskommittén samt inom en särskild genom Sveriges industriförbund, Landsorganisationen, Statens byggnadslånebyrå och Sveriges lantbruksförbund igångsatt näringsgeografisk och befolkningsstrukturell utredning. Kommissionen finner dock, att en komplettering, fördjupning och koordination av dessa undersökningar är erforderlig och anser sig därför böra tillstyrka motionens utredningsyrkande. Kommissionen kan visserligen själv varken utföra eller övervaka någon sådan utredning men räknar med att vid fullgörandet av sitt uppdrag få anledning att överväga frågan om hur ett mera samordnat utredningsarbete avseende den regionala näringsplaneringen lämpligen bör organiseras.

I handläggningen av detta ärende har, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter, med undantag av herrar Hèrnod, Lindberg, Sandler och Söderlund, samt såsom suppleant för herr Sandler herr Lundberg.

Stockholm den 6 april 1945.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Arne Björnberg

Till riksdagens andra kammars andra tillfälliga utskott.

Genom remiss den 16 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering att till riksdagens andra kammars andra tillfälliga utskott avgiva utlåtande över motion nr 447 i andra kammaren, likalydande med motion nr 288 i första kammaren, om en utredning angående den framtida organisationen av handeln med brännolja m. m. Samtidigt har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen att tillställa folkhushållningsdepartementet avskrift av utlåtandet. Med anledning härav får kommissionen anföra följande.

Såsom i den remitterade motionen framhålles, var bensinhandeln före kriget organiserad på ett i vissa hänseenden mindre tillfredsställande sätt. Den låg övervägande i händerna på internationella bolag, som ofta samarbetade för att hålla priserna uppe och som länge tillämpade en sådan politik gentemot de i Sverige verksamma dotterföretagen, att dessa icke erhöles några vinster som kunde beskattas, medan de utländska moderföretagen däremot lämnade överskott. Dessutom ledde konkurrensen mellan de olika företagen till att distributionsnätets kapacitet avsevärt översteg vad som var erforderligt för den svenska marknaden. Det är exempelvis väl bekant, hurusom service- och pumpstationer tillhörande olika företag ofta lågo tätt intill varandra. Enligt uppgift i en utredning av inom finansdepartementet tillkallade sakkunniga (Rationaliserings- och ersättningsfrågor i samband med ifrågasatt införande av statligt brännolja monopol, SOU 1936: 45) funnos i mitten på trettioalet icke mindre än 13 505 bensindistributörer, varav 1 227 servicestationer, 8 051 singlepumpar och 4 227 fat- eller flaskförsäljare. Under förutsättning att distributionen organiserades genom ett monopol skulle vid dåvarande förhållanden enligt av samma sakkunniga verkställd överslagsberäkning antalet distributionsställen kunna nedbringas till 4 225, varav 610 servicestationer, 3 015 singlepumpar och 600 fat- eller flaskförsäljare. Olje-handelns fördelning på flera företag vållade även extrakostnader för löner, transport- och lagringsanordningar, central och regional administration samt reklam.

Under trettioalets senare del var utvecklingen jämförelsevis gynnsam, vilket delvis torde ha berott på att bolagen i viss mån beaktade den kritik som framkommit såväl i nyssnämnda som i tidigare (SOU 1935: 25 och SOU 1935: 61) utredningar. Sålunda genomfördes en viss rationalisering av distributionen av oljebolagen själva. Därjämte ökades konsumtionen under senare delen av trettioalet så mycket, att även detta bidrog till att minska överkapaciteten. De internationella dotterbolagen i Sverige började redovisa vinst, som kunde beskattas. Efterhand framträdde allt fler fristående importföretag, vilka bedrev konkurrens med de samverkande internationella storföretagen delvis under samarbete med den kooperativt organiserade Bilägarnas Inköpscentral och därtill anslutna inköpsföreningar. Bensinpriset höll sig också på en väsentligt lägre genomsnittlig nivå än under tjugotalet. Distributionskostnaden var begränsad till i regel mellan en tredjedel och en fjärdedel av detaljpriset (inklusive skatt) för bensin.

Denna gynnsamma utveckling torde dock icke ha fortskridit så långt som skulle ha varit önskvärt. Alltjämt låg bensinhandeln till större delen i händerna på samarbetande internationella bolag, vilka icke kunde antagas vara primärt inriktade på att tillgodose den svenska marknads intressen. Trots rationalisering och konsumtionsökningen förekom fortfarande, att flera bensinstationer voro belägna i omedelbart grannskap till varandra, utan att detta var erforderligt med hänsyn till konsumtionens intressen. Om priset också å ena sidan var förhållandevis lågt, var det å andra sidan så stabilt att det förefaller ovisst huruvida konkurrensen verkligen var fullt effektiv.

Därefter har frågan kommit i nytt läge genom att den personalstyrka, som är knuten till företag avsedda för bensindistribution starkt reducerats efter genomförande av krigsavspärningen och detta trots inkallelser och personalåtgång för gengasdistributionen. Därigenom försvinner eller försvagas för tillfället ett av de argument mot en rationalisering och omorganisation av driften, som oftast framfördes under 1930-talets bensinmonopoldebatt. Vidare har distributionsnätet i stor utsträckning reducerats, i det att ett stort antal under kriget överflödiga bensinpumpar för översyn och förvaring hämtas hem av bolagen. Det föreligger därför ökade möjligheter att anpassa distributionsnätet efter behovet. Läget har även förändrats så tillvida som utsikterna till en effektiv konkurrens nu te sig gynnsammare än tidigare. Kooperativa förbundet, som äger vissa oceananläggningar, vilka emellertid äro uthyrda till ett internationellt bolag, kommer, enligt vad kommissionen erfarit, vid hyreskontraktets utlöpande år 1947 att återförvärva förfoganderätten till desamma. Dessutom har nyligen organiserats en större kooperativ sammanslutning för import, handel och raffinering av olja, nämligen Sveriges oljekonsumenters riksförbund, vari ingå följande organisationer: Kooperativa förbundet, Bilägarnas inköpscentral, Svenska lantmännens riksförbund, Svensk andelsfiskförening u. p. a. och Väst kustfiskarnas centralförbund.

Kommissionen vill understryka angelägenheten av att bensin- och oljehandeln helt eller till övervägande del ligger i händerna på ett eller flera

organ, som äro beredda att gentemot utländska storbolag och andra främmande inflytanden tillvarataga den svenska marknadens intressen. Detta ter sig nu desto viktigare, eftersom det föreligger fara för att världshandeln kommer att bli mycket starkt påverkad av olika internationella och nationella regleringar. I detta sammanhang måste också krigsberedskapssynpunkten beaktas. Det ter sig numera uppenbart, att stora lager av olja behöva lagras inom landet för att en verklig försvarsberedskap skall uppnås. Då råoljan är bensinen vida överlägsen i fråga om lagringsduglighet, betyder detta, att vårt land i väsentligt ökad utsträckning måste övergå till import av råolja och att stora lagrings- och raffineringsanläggningar måste åstadkommas. Även om vår kapacitet för oljeraffinering redan ökats och en ny sådan ökning planerats, förtjänar dock övervägas, om icke ytterligare åtgärder i denna riktning äro behövliga.

Det är sålunda ur olika synpunkter erforderligt att frågan om bensinhandelns organisation underkastas en omprövning. Härvid bör även övervägas huruvida fara föreligger för att distributionsnätet ånyo kan få en för stor kapacitet i förhållande till behovet. Visserligen är det mycket möjligt eller till och med sannolikt, att en ytterligare expansion av bilismen kan medföra, att ett distributionsnät av den omfattning som fanns under trettioalet kan bli fullt utnyttjat. Just konkurrensen mellan olika företagsgrupper — vilken ur andra synpunkter är förmånlig — kan emellertid medföra, att utbyggnadet av distributionsnätet kan försiggå hastigare än vad som svarar mot förändringarna i behovet, så att en överkapacitet i alla fall upprätthålles. Den nya kooperativa organisationen kan exempelvis behöva bygga ut sitt distributionsnät för att inom alla landsdelar kunna effektivt konkurrera med de internationella storbolagen. — Man bör vid bedömandet av distributionsnätets lämpliga omfattning icke ta sikte på något minimum, som skulle orsaka dyrbara väntetider för bensinkonsumenterna och hindra motorismens utveckling. Det gäller att i stället söka finna ett optimum, som innebär, att konsumtionens berättigade intressen fullt tillgodoses utan onödig överdimensionering av distributionsapparaten.

Kommissionen vill därför tillstyrka en utredning om den framtida organisationen av handeln med brännolja. Vid denna utredning böra olika alternativ till den nuvarande ordningen övervägas. Ett alternativ är ett monopol, som helt behärskas av staten eller av inhemska konsumentintressen eller eventuellt både av staten och av olika konsumentintressen. Vid ett dylikt förhållande av bensinhandeln kan distributionsapparaten sannolikt lättast anpassas efter behovet, och samtidigt ökad säkerhet uppnås för ett samfällt uppträdande av de svenska köpintressena på världsmarknaden. Det kan i detta sammanhang nämnas, att den svenska importen år 1938 uppgick till 3 % av världshandeln med bensin och till en större andel av försäljningen från de länder, varifrån vi tillfredsställde vårt bensinbehov. Ett annat alternativ är att handeln med brännolja ombesörjes av två eller tre olika företag, exempelvis ett statligt eller halvoffentligt företag, ett konsumentkooperativt företag och, eventuellt, ett rent privat företag. Härigenom skulle er-

hållas en stimulerande konkurrens, samtidigt som handeln helt eller delvis ombesörjdes av organ, som företrädde mera allmänna svenska intressen. Man kan även diskutera en organisation med statlig eller konsumentkooperativ kontroll av import och partihandel men med fri konkurrens för distributionen i detaljhandeln.

Då det icke är uteslutet, att bensinimport i avsevärd omfattning kan komma i gång redan före utgången av innevarande år och då en eventuell organisation av handeln med brännolja bör komma till stånd dessförinnan, är frågan av synnerligen brådskande natur. Det vore därför önskvärt, att förslag med anledning av utredningen kunde framläggas vid den höstriksdag, som i år eventuellt kan komma till stånd.

Även i fråga om handeln med kol och koks synes frågan om en omorganisation böra upptagas till övervägande. För närvarande finns omkring 160 import- och lagerhandelsfirmor samt ca 4 000 detaljförsäljningsställen. Då flera företag eller försäljningsställen kunna ha samma ägare, är dock antalet ekonomiska enheter något mindre. Importörerna voro före kriget sammanslutna i Svenska stenkolsimportörernas förening. Under kriget har på statligt initiativ en tvångskartellering kommit till stånd, varvid importörerna sammanslutit sig i Svenska kolimportörernas förening 1939 u. p. a. Importkvantiteterna ha uppdelats och priserna fastställts genom myndigheternas försorg. Importörernas förtjänster torde ha ökats dels därför att avsättningen blivit säkrad på grund av knappheten dels emedan vissa andra risker avlyfts genom statliga regleringsåtgärder samtidigt som handelsvinsten per ton ökats.

Den importreglering, som under kriget genomförts, är konstruerad med tanke på att den skulle gälla endast under en jämförelsevis begränsad tid. Emellertid har kriget dragit ut på tiden, och de därmed förenade olägenheterna ha därför efterhand gjort sig mera kännbara. Det är numera uppenbart, att import av kol och koks för lång tid framåt kommer att bli helt beroende av överenskommelser, som kunna träffas av staten med exportländerna och som kommer att avse såväl kvantiteter som priser. Det är inte ens säkert, att världshandeln med kol och koks kommer att bli fri, när den nuvarande knappheten på världsmarknaden upphör. Redan före kriget förelågo vissa förhållanden, som i någon mån kunde motivera ett mera samlat uppträdande från de svenska importintressenas sida. Sålunda var exporten från varje enskilt exportland reglerad antingen genom karteller eller genom statliga åtgärder. Mot slutet av fredstiden framträdde också vissa tendenser till samarbete mellan olika exportländer. Efter kriget kan man emellertid, som sagt, räkna med en väsentligt mera ingående reglering, i varje fall under lång tid framåt. Under alla förhållanden kommer importen icke på länge att bli beroende av den enskilda företagsamhetens insatser, och frågan om en omorganisation av handeln med kol och koks måste därför betecknas såsom synnerligen aktuell.

Det synes dessutom böra övervägas, om icke den inre distributionsapparaten delvis är överdimensionerad. Det är bekant, att kedjehandel med kol och

planlösa transporter i viss utsträckning förekommit före kriget. Även andra rationaliseringsmöjligheter torde föreligga, ehuru det är svårt att utan närmare undersökning bilda sig en uppfattning om betydelsen därav.

Av anförda skäl vill kommissionen tillstyrka, att även frågan om kol- och kokshandelns organisation upptages till utredning, varvid, liksom beträffande oljehandeln, böra beaktas olika alternativ, exempelvis bibehållande tills vidare av nuvarande ordning, statligt importmonopol eventuellt med avgörande inflytande för olika förbrukargrupper i förening med fri handel på den inre marknaden, importmonopol som tar hand även om lagerhandeln. Ett annat alternativ är att ett statligt importföretag eller ett statligt import- och partihandelsföretag konkurrerar med ett motsvarande konsumentkooperativt företag. Liksom i fråga om bensinhandeln bör även i detta fall krigsberedskapssynpunkterna noga beaktas. Även denna utredning synes böra bedrivas med sådan skyndsamhet, att resultaten därav kunna praktiskt utnyttjas, innan importen nått större omfattning.

Kommissionen vill till sist anföra en synpunkt, som synes böra beaktas vid en eventuell omorganisation av handeln med såväl brännolja som kol och koks. I den mån statliga monopol eller halvoffentliga företag skapas för dessa ändamål, måste iakttagas att dessa få en sådan finansiell konstruktion, att det ekonomiska driftsresultatet klart framgår av räkenskaperna. Kommissionen har tidigare, särskilt i sitt yttrande av den 7 februari 1945 angående den fortsatta driften vid skifferoljeverken i Kvarntorp och Kinnekleva, framhållit angelägenheten av att, där av särskilda skäl speciella subventioner utgå till statliga företag, detta måste ske i sådana former, att subventionen icke döljes utan klart framträder. När det gäller statliga eller halvoffentliga företag vilka driva handel med varor som äro underkastade särskild beskattning, såsom fallet är med bensin, tobak eller sprit, är det lika viktigt, att det ur räkenskaperna med all tydlighet framgår vad som är skatt och vad som icke är skatt. I annat fall finns ingen möjlighet att med ledning av räkenskaperna kontrollera, huruvida verksamheten är skött med ekonomisk effektivitet eller icke.

I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herr Sandler, i vilkens ställe såsom suppleant deltagit herr Lundberg.

Särskilt till detta utlåtande fogade yttranden ha avgivits av dels herrar HERNOD, Liedberg, Nordenson, Söderlund, Wehtje och Åselius och dels herrar Gustafson, von Heland och Sandberg, samt fru Lilliehöök.

Stockholm den 6 april 1945.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Karin Kock

Särskilt yttrande

av herrar *Hèrnod*, *Liedberg*, *Nordenson*, *Söderlund*, *Wehtje* och *Åselius* rörande motionerna I: 288 och II: 447 om en utredning angående den framtida organisationen av handeln med brännolja m. m.

Vad först angår utredningsförslaget i fråga om *oljehandeln* må framhållas, att detta motiveras i huvudsak med argument, hämtade från den utredning, som år 1933 verkställdes av de s. k. motorbränslesakkunniga. Denna kommitté, vars huvuduppgift var att söka finna en väg för tillfredsställande utnyttjande av den svenska sulfitspriten, växlade över ett sidospår in även på frågan om en statlig reglering av oljehandeln. Kommittén gav sitt förord åt ett monopol i de något svävande ordalagen, att de av kommittén anförda synpunkterna borde tagas i betraktande vid frågans bedömande och att vissa av de åberopade omständigheterna talade till förmån för en statlig reglering av rörelsen, varvid avgörande skäl kunde anföras för valet av monopolformen.

Motionärerna ha tagit kommitténs framställning till utgångspunkt för vissa antaganden om hur oljebolagens marknadsorganisation kan förväntas komma att utveckla sig efter kriget, »om intet samhälleligt ingrepp sker». Antingen, förmoda de, blir det fri konkurrens som hittills eller ock ett privatmonopol eller en kartell, som behärskar hela den svenska marknaden. Frikonkurrensens system skulle medföra en »överdimensionering av distributionsapparaten», vilken icke vore »odelat fördelaktig för konsumenterna». Privatmonopolet åter skulle ha till följd höga priser och andra ej närmare angivna olägenheter. Farorna för en utveckling efter dessa linjer skulle avlägsnas genom ett statligt monopol, som skulle ha »vissa» möjligheter ej blott att erhålla lägre inköpspriser utan ock »att ordna import och distribution med hänsyn till samhällets olika behov».

Denna argumentering kan förefalla enkel och följdriktig. Men slutsatsens premisser äro föga hållbara.

Den från 1933 års kommitté hämtade uppfattningen, att ett bibehållande av den fria konkurrensen på oljehandelns område skulle medföra en fortsatt eller måhända ytterligare stegrad överorganisation av försäljningsapparaten bottnar i en iakttagelse, som utan tvivel var befogad vid den tidpunkt den avsåg, d. v. s. åren kring 1930-talets början. Bensinkonsumtionen hade under tiden närmast förut gått språngartat i höjden, och konkurrensen mellan bolagen för att fylla dess anspråk föranledde anläggande av flera försäljningsställen än nödigt för en rimlig behovstäckning. Disproportionen underströks särskilt av den i början av 1930-talet inträdande depressionen med dess starkt minskade efterfrågan på bensin och andra oljor. Sedan svängde emellertid konjunkturkurvan, en del rationaliseringsåtgärder vidtogos samtidigt, och resultatet blev, att, medan förbrukningen från 1932/33 fram till tiden för det nya krigets utbrott stegrades med bortåt 80 %, antalet försäljningsställen förblev praktiskt taget konstant.

Det huvudargument, som döljer sig bakom denna anmärkning eller att överorganisationen skulle väsentligt fördyra oljorna, äger — alldeles bortsett från att det numera förlorat det mesta av sitt sakunderlag — i själva verket föga praktisk betydelse. En undersökning, som oljebolagen publicerade med anledning av 1933 års kommittébetänkande, visar nämligen, att amorteringen av det kapital, som investerats i de anläggningar, kommittén betraktade som överflödiga, representerade en kostnad, motsvarande endast en bråkdel av ett öre per liter av den försålda bensinen. Även om hänsyn togs till övriga möjliga kostnadsbesparingar genom distributionsapparatusens topphuggning, kommer försäljningspriset att kunna minskas endast i obetydlig grad. Därmed har också det viktigaste sakliga motiv, motionärerna anfört mot frikonkurrensens bibehållande, fått en väsentligt minskad bärkraft.

Vad därefter angår farhågorna för verkningarna av det andra av motionärerna uppställda alternativet — privatmonopol eller kartell — så bygga dessa helt på teoretiska antaganden om de olägenheter monopolistiska sammanslutningar i allmänhet anses kunna medföra. Någon erfarenhet om hur en sådan organisation verkat inom svensk oljehandel föreligger nämligen icke. Om motionärerna trots sig kunna finna material för sina sannolikhetskalkyler härom i påståendet av 1933 års kommitté, att ett samarbete mellan oljebolagen existerat, bör framhållas, att, enligt vad oljebolagen meddelat, detta samarbete, vars former för övrigt voro mycket lösliga, främst avsåg åtgärder för enhetliga rabattvillkor samt för att begränsa onödiga reklamkostnader och investeringar i distributionsapparaten. Dess ingrepp i prispolitiken synes ha varit av varsammaste art. Detta bekräftas också av kommitténs erkännande, att den svenska marknaden icke avskurits från världsmarknaden eller blivit föremål för en från de internationella prisnoteringarna oberoende prissättning. Det av kommittén insamlade materialet visade i stället, att den svenska marknaden dragit fördel av den internationella konkurrensen och åtnjutit förmånen av i stort sett låga priser. Detta förhållande har kännetecknat också tiden därefter, och inga skäl tala för att ett bibehållande av oljehandelns hittillsvarande organisation skulle ändra läget.

Till belysning av prisfrågans utveckling ha i nedanstående tablå detaljhandelspriserna på bensin med avdragen skatt sammanställts ur olika källor för perioden fr. o. m. 1925 till världskrigets utbrott. Där ändringar skett under visst år, har den högsta och lägsta noteringen anförts.

År	Öre per lit. utan skatt	År	Öre per lit. utan skatt
1925.....	31—35	1933.....	17—19
1926.....	29—33	1934.....	15—17
1927.....	24—30	1935.....	17
1928.....	18—24	1936.....	15—17
1929.....	24	1937.....	15—16
1930.....	16—21	1938.....	15
1931.....	14—16	1939.....	15
1932.....	12—19		

Siffrorna visa, att bensinpriset var lågt ej blott under 1930-talets senare hälft utan under hela årtiondet. Något stöd för tron på att oljebolagen samarbetat för en obehörig prisuppskörtning ge dessa noteringar, vilka på sin tid tillhörde de billigare i Europa, icke. De låga priserna i början av 1930-talet voro närmast en följd av en vid nämnda tid insättande skarp konkurrens från en ny säljare, vars prissättning på den svenska marknaden hade karaktär av dumping och tvingade övriga importörer till förlustbringande priskoncessioner. Detta var också anledningen till uteblivandet under några år av beskattningsbara vinster hos oljebolagen. De under 1930-talets senare år förbättrade vinsterna ha till väsentlig del sin grund i att det lyckades bolagen att på kommersiellt fullt korrekta vägar öka sin avkastning.

Motionärernas kritik av oljehandels marknadsorganisation präglas således främst av farhågor för en kommande utveckling, vilken ansetts kunna bli till förfång för konsumenternas intressen. Vi ha sökt visa, att dessa farhågor sakna verklighetsunderlag och i varje fall icke stödjas av hittillsvarande erfarenhet. Om de således ej kunna innebära tillräckliga skäl för försök att ersätta den nuvarande organisationen med en annan, så är detta än mindre fallet med de motiv, som motionärerna anfört till stöd för att ersätaren bör vara ett statsmonopol. Det för denna organisationsform, nu som så ofta förut, framförda huvudskälet, eller att det skulle vara möjligt för ett statsmonopol att köpa billigare än vad den enskilda handeln förmår, har ej stötts med något annat argument än vissa vaga antydningar i 1933 års kommittébetänkande. De framfördes emellertid där endast som antaganden och utan saklig bevisning. Deras sannolikhet försvagas vidare av de särskilda förhållandena inom denna gren av internationell handel där säljarna äro få och med en omsättning, där även en köpare, som skall tillgodose vårt lands hela oljebehov, blir av så ringa storleksordning, att utsikterna för särskilda prismedgivanden äro mycket små. Dessutom är det ytterligt tveksamt, hurvida en köpare, som uppträder i form av ett statligt monopol, kan förvänta någon särskild goodwill framför enskilda köpare vid förhandlingar om de världshandelsvaror, om vilka här är fråga. Det kan i stället befaras, att en statlig reglering av den svenska oljehandeln kan komma att medföra allvarliga komplikationer vid efterkrigstidens handelspolitiska överläggningar.

Det enda motiv, motionärerna anfört, som synes äga en viss relevans till förmån för tanken på det statsmonopol, de förorda, är påpekandet av att den nuvarande situationen ur arbetsmarknadssynpunkt är gynnsam för dess genomförande. Det nuvarande antalet sysselsatta inom branschen är nämligen otvivelaktigt relativt lågt. Ersättningskraven vid inrättandet av ett monopol skulle därför bli mindre betungande. Det må emellertid påpekas, att denna synpunkt saknar varje principiell betydelse för ett ställningstagande för eller mot ett monopol. Den utgör ett motiv, som har bärkraft endast under förutsättning av att man från början är inställd på att ett monopol skall införas. Skälet rimmar sämre, när det är fråga om en utredning, vilken enligt motionärernas egen formulering helt allmänt avser frågan om »den framtida organisationen av handeln med brännolja». Men även om det är uppenbart, att

bakom detta neutrala skrivsätt döljer sig motionärernas önskan, att utredningen skall utmyнна i förslag till en statlig reglering, må om vikten i det sammanhanget av ersättningsfrågan framhållas, att antalet av de personer, som vid ett monopols genomförande förutsätts bli berättigade till gottgörelse, har betydelse endast för monolets statsfinansiella resultat under den övergångstid, då ersättningsbeloppet amorteras. Av den kommitté, som sysslat med hit hörande frågor och som framlade sitt betänkande år 1936, beräknades det rikligt tilltagna ersättningskapitalets årliga annuitet till ett belopp, som endast i relativt begränsat mått minskade monolets avkastning. Sett i denna belysning förlorar detta argument således en stor del av sitt värde även för de monopolintresserade. Helt betydelselöst blir det självfallet, om ersättningsgrunderna — vilket ej faller utom det möjligas ram — konstrueras på sådant sätt, att även den under kriget tilläts eller all dessförinnan i branschen sysselsatt personal blir berättigad till gottgörelse.

Av det anförda framgår, att vi ej finna de skäl övertygande, som förbragts för behovet av en ny utredning på detta område. Då emellertid åtskilligt av den uppfattning, åt vilken motionärerna givit uttryck, sannolikt avspeglar en på sina håll mera allmänt företrädd opinion, torde hinder mot en utredning ej böra resas. En förutsättning för att denna skall kunna tjäna ett ur det allmännas synpunkt godtagbart syfte är emellertid, att garantier skapas för att utredningen planlägges och utföres på sådant sätt, att den belyser ämnet så mångsidigt som möjligt och icke på förhand inriktas på någon av de alternativa lösningar, som här kunna tänkas. Detta önskemål bör understrykas så mycket kraftigare som majoriteten till sitt tillstyrkande av utredningsförslaget knutit förslag om vissa preciserade alternativ för hur oljehandeln enligt dess mening bör organiseras. Ett dylikt förhandsbindande måste verka hämmande på utredningsuppdragets verkställare och således lända till förfång för dess utförande.

I fråga om förslaget om en utredning av *handeln med kol och koks* kunna vi fatta oss mycket kortare. Motionärernas motivering inskränker sig här till uttalande av vissa med svävande konturer angivna önskemål, som de anse, att en ur deras synpunkt tillfredsställande organisation av kolhandeln bör fylla, och antyda i anslutning härtill, att denna handel ej bör följa utvecklingslinjer, som de befara bli »sannolika» eller »icke osannolika». Det material, på vilket denna motivering vilar, redovisas ej i någon punkt, och förslaget undandraget sig därför varje sakligt bedömande. Med samma slag av argumentering kunde i själva verket vilket som helst område av näringslivet föreslås till »utredning», och att valet i detta sammanhang fallit på kolhandeln tycks huvudsakligen bero på den mycket periferiska omständigheten, att den liksom oljehandeln är ett betydelsefullt område för vår import.

Detta utredningsförslag avstyrkes såsom helt saknande rimlig motivering.

Med anledning av majoritetens uttalande om att, därest ett statsmonopol eller halvoffentligt företag skapas, det bör få en konstruktion, som gör, att det

ekonomiska driftsresultatet klart framgår av räkenskaperna, vilja vi slutligen framhålla, att vi ej tro, att detta syfte tillfredsställande nås endast genom den av majoriteten ifrågasatta föreskriften, att det ur räkenskaperna klart skall framgå »vad som är skatt och vad som icke är skatt». Möjligheten att med ledning allenast av bokföringen kontrollera, om ett företag är väl-skött eller ej, torde vara relativt begränsad, och i varje fall förutsättes här för en inblick även på andra områden än dem, som gälla förekomsten av eventuella statsunderstöd. Överhuvud är frågan om den ändamålsenliga organisationen av ett statligt eller statskontrollerat affärsföretag ett problem, som hittills omfattats med alltför ringa intresse, och majoritetens anmärkning i denna punkt, som närmast berör endast en detalj, ger oss därför anledning betona den synnerliga vikten av att åt detta organisationsspörsmål ägnas en ingående uppmärksamhet, därest den begärda utredningen kommer till stånd.

Särskilt yttrande

av herrar *Gustafson, von Heland*, fru *Lilliehöök* och herr *Sandberg* rörande motionerna I: 288 och II: 447 om en utredning angående den framtida organisationen av handeln med brännolja m. m.

I den remitterade motionen har vissa anmärkningar riktats mot det sätt på vilket handeln med brännolja varit ordnad före kriget. Sålunda framhålles bland annat att bensinhandeln till övervägande del låg i händerna på internationella bolag, som ofta samarbetade för att hålla priserna uppe och därjämte tillämpade en sådan politik gentemot de i Sverige verksamma dotterföretagen, att dessa icke erhöle några vinster som kunde beskattas, medan de utländska moderföretagen däremot lämnade överskott. De ifrågavarande oljebolagen göra emellertid gällande, att det samarbete som ägt rum haft mycket lösliga former och att de prispolitiska ingreppen varit av var sammaste art. Utan att grunda något ståndpunktstagande på denna uppgift bör det dock beaktas, att bensinpriset — om man bortser från bensinskatten — i Sverige varit förhållandevis lågt under den sista tioårsperioden före krigsutbrottet vilket även kommissionens majoritet vitsordat.

Vad gäller förhållandet att oljebolagen i Sverige under ett antal år icke uppvisade några beskattningsbara vinster, synes detta väsentligen varit beroende på att en ny säljare uppträdde på den svenska marknaden och därvid tillämpade priser som hade karaktär av dumping. Berörda förhållanden synes hava tvingat övriga oljeimportörer till en förlustbringande prispolitik. Under de senare åren av trettioalet ändrades dock förhållandena så att ifrågavarande bolag började redovisa vinster som kunde beskattas.

Det har vidare anmärkts, att konkurrensen mellan de olika oljebolagen föranlett en alltför stor dimensionering av distributionsnätet, i förhållande till den svenska marknadens behov och att detta medfört fördyring av bensinen. Såsom även framhålles i det av kommissionens majoritet avgivna yttrandet har denna överdimensionering av distributionsapparaten som onekligen förefanns tidigare, numera i stor utsträckning försvunnit dels genom rationalisering och dels genom konsumtionens stegring. En viss överdimensionering av anordningar varigenom allmänheten skall betjänas torde också böra tolereras, om man vill ernå de fördelar, som en fri konkurrens mången gång erbjuder. Särskilt på landsbygden, med dess oftast stora avstånd, är det av stor vikt att distributionsnätet är tillräckligt utvecklat och det måste anses vara tveksamt, huruvida ett oljemonopol där kan tänkas innebära den mest tillfredsställande lösningen.

Vad särskilt gäller detaljhandeln med oljor och bensin på landsbygden, har denna hittills i största omfattning bedrivits av handlande, vid sidan av dessas övriga detaljhandelsverksamhet, något som varit mycket tillfredsställande såväl ur lanthandlandenas som kundkretsens synpunkter. I sist-

berörda avseende kan man alltså icke tala om någon egentlig överdimensionering enär samma personer »som säljer varor över disk» jämväl sköter detaljhandeln med bensin. En på detta sätt ordnad distribution torde även i framtiden — i varje fall på landsbygden — komma att framstå såsom den billigaste. Man bör icke överskatta de möjligheter som en i annan ordning uppbyggd inköps- och försäljningsorganisation kan tänkas giva i ekonomiskt och andra hänseenden.

Om vi ändock giver vår anslutning till den av kommissionens majoritet förordade utredningen är det väsentligen därför, att den av motionärerna uttalade uppfattningen sannolikt delas av en ganska allmänt företrädd opinion och det kan därför vara önskvärt att de i motionerna berörda förhållandena bliva föremål för en ingående prövning. Vi förutsätta dock att den utredning, som kan komma till stånd, planlägges förutsättningslöst och icke på förhand begränsas till något av de alternativ som kan ifrågakomma. Enligt vår mening är det av synnerligen stor vikt, att ifrågavarande utredning verkställas på sådant sätt att alla på sakfrågan inverkan förhållanden allsidigt belyses. Därest, såsom kommissionens majoritet bland annat förordat, utredningen till övervägande del upptager inrättandet av ett i ena eller andra formen åstadkommet statligt monopol, blir det angeläget söka bedöma vilka verkningar detta kan tänkas få i exempelvis handelspolitiskt hänseende.

I fråga om handeln med kol och koks har under kriget en reglering av importen och priserna ägt rum. Även för tiden närmast efter kriget torde man få räkna med en mer eller mindre omfattande reglering av denna handel. Detta förhållande bör emellertid icke tagas till intäkt för krav på en förändring av denna handels organisation, såvitt det icke kan visas att större olägenheter varit förenade med den nuvarande ordningen. Enligt vår mening hava motionärerna icke anfört några skäl för att så skulle vara fallet. Vi kunna därför icke giva vår anslutning till utredningsyrkandet i denna del.

Till riksdagens andra kammars andra tillfälliga utskott.

Genom remiss den 16 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering att direkt till utskottet avgiva utlåtande över den inom kammaren väckta motionen nr 83 angående utredning om skoindustriens framtida organisation m. m. I anledning härav får kommissionen, som under ärendets behandling berett sig tillfälle att inhämta synpunkter på frågan från skoindustriens arbetare- och arbetsgivareparter, anföra följande.

Till belysning av här ifrågasvarande problem vill kommissionen först återge följande ur kommerskollegii industristatistik hämtade uppgifter angående skoindustriens struktur:

Storleksgrupp (antal arbetare per arbetsställe 1939 resp. 1943)	Antal arbetsställen		Antal arbetare		Antal arbetsställen som under 1939—43	
	1939	1943	1939	1943	nedlagts ¹	nystartats ²
0— 5	56	84	200	200	22	26
6— 10	46	46	374	358	1	7
11— 25	53	56	889	950	5	6
26— 50	40	35	1 467	1 230	2	2
51— 100	32	27	2 309	1 927	—	—
101— 200	22	16	3 296	2 321	—	—
201— 500	7	5	2 049	1 628	—	—
501—1 000	2	—	1 383	—	—	—
Summa	258	269	11 967	8 673	30	41

¹ Fördelade efter arbetarantalet 1939. — ² Fördelade efter arbetarantalet 1943.

Av de i industristatistiken för år 1939 redovisade arbetsställena hade 40 procent högst 10 arbetare. Därtill komma ett flertal smärre skoproducerande arbetsställen, som icke redovisas i industristatistiken. Av arbetarantalet tillhörde emellertid mer än en fjärdedel 9 arbetsställen med över 200 arbetare, drygt hälften 31 arbetsställen med över 100 arbetare och tre fjärdedelar 63 arbetsställen med över 50 arbetare. En fjärdedel av antalet i industristatisti-

ken redovisade arbetare var fördelad på 195 arbetsställen med högst 50 arbetare.

Efter krigsutbrottet undergick skoindustrien först en viss expansion men har sedermera på grund av råvaruknapphet och statlig reglering av arbetarantalet fått en minskad arbetsstyrka. Antalet arbetsställen synes emellertid icke alls ha minskats, utan i stället ha något fler mindre arbetsställen nystartats än som nedlagts. De mindre arbetsplatserna ha fått en något ökad relativ betydelse. År 1943 svarade sålunda arbetsställena med högst 50 arbetare för nästan en tredjedel av det redovisade arbetarantalet.

Ser man på utvecklingen under tidigare år, visar sig att de mindre arbetsställena inom skoindustrien undergått den starkaste ökningen i antal. Det genomsnittliga arbetarantalet per arbetsställe har därigenom minskats från 87 år 1913 till 47 år 1939 och 32 år 1943. Särskilt anmärkningsvärt är att arbetarantalet inom skoindustrien förändrades mycket obetydligt under åren 1923—39, medan däremot antalet i industristatistiken redovisade arbetsställen under denna period ökades från 159 till 255.

Det fötjänar nämnas, att Förenta staternas industristatistik för år 1935 redovisade endast 1 024 arbetsställen inom skoindustrien (exkl. gummiskofabriker) vardera med ett produktionsvärde av minst 5 000 dollars, medan Sverige, som har en tjugondel så stor folkmängd, samma år hade 240 arbetsställen (egentliga skofabriker) med minst 10 arbetare eller minst 15 000 kronor i produktvärde. De amerikanska fabrikernas arbetsstyrka uppgick till 197 per fabrik, medan motsvarande siffra för Sverige stannade vid 44. De amerikanska fabrikerna sysselsatte 202 542 arbetare (årsmedeltal) eller tjugo gånger mer än de svenska, som hade 10 423 arbetare. Produktionen, räknat efter antalet par tillverkade skor, var emellertid nära femtio gånger större i Förenta staterna (388,5 milj. par) än i Sverige (8,2 milj. par). Sålunda tillverkades i Förenta staterna 1 918 par skor per år och arbetare eller väsentligt mer än dubbelt så mycket som i Sverige (787 par per år och arbetare).

Då det är ovisst, huruvida den amerikanska skoproduktionen har en sådan kvalitativ sammansättning, att den kan jämföras med den svenska, kunna sist anförda siffror endast tjäna till att illustrera en frågeställning, nämligen den huruvida den jämförelsevis låga genomsnittliga storleken av den svenska produktiva enheten, i förening med andra omständigheter, som äro möjliga att undanröja, verkar nedhållande på den svenska skoindustriens effektivitet till förfång för både konsumenter och arbetare.

Härtill bör först anmärkas, att de anförda uppgifterna endast avse de tekniska produktionsenheterna. Flera sådana enheter kunna tillhöra samma företag. De fyra största skofabriksföretagen sysselsatte år 1938 ca 25 procent av industriens arbetsstyrka och svarade för omkring 30 procent av dess produktion (exkl. gummiskor och tofflor), räknat efter antalet par tillverkade skor. Detta visar å ena sidan, att den ekonomiska företagsstrukturen är mindre splittrad än den tekniska. Å andra sidan understryka dessa uppgifter den angivna frågeställningen angående de mindre företagens ekonomiska effektivitet; det kan i detta sammanhang också nämnas, att den genomsnittliga produktionen år 1944 vid en av Sveriges industriförbund företagen utredning omfattan-

de fabriker anslutna till skofabriksföreningen samt det Kooperativa förbundets skofabrik och Oscaria-koncernen år 1944 utgjorde 755 par per år och arbetare, medan däremot de till Malmökoncernen anslutna skofabrikerna hade i genomsnitt en produktion av 934 par per år och arbetare och Kooperativa förbundets skofabrik 916 par. Visserligen gäller även här, att produktionen kan förete olika kvalitativ sammansättning i olika fall. Det är dessutom möjligt, att större företag, som ha flera underleverantörer, i den mån dessa producera halvfabrikat, av den anledningen ligga bättre till i statistiken än andra företag. Men det framstår likväl såsom ett behov att närmare undersöka frågan om företagsstrukturens inverkan på produktionseffektiviteten.

Vid en sådan utredning bör emellertid även uppmärksammas, att många mindre företag, även om de äro formellt fristående, kunna såsom underleverantörer vara knutna till större företag — en faktor som ytterligare reducerar splittringen i produktionens organisation. Ett stort antal småföretagare äro s. k. torpare, vilka tillverka vända barnskor med material som erhållits på kredit från lädergrossister, vilka sedan överta produktionen för försäljning. De bedriva sålunda en specialiserad produktion. Eftersom maskinkostnaderna inom branschen äro låga, behöver den omständigheten att de icke kunna fullt utnyttja sitt maskinkapital ej vara av större betydelse. Inför kommissionen har av sakkunniga framhållits — jämför den av direktörerna Wilhelm Bahrke och Jan Erik Leander författade promemorian, vilken såsom bilaga 1 fogats till detta yttrande — att småföretagen vanligen tillverka enkla skotyper, i vilka materialkostnaden uppgår till 60 procent eller mera av produktvärdet. För en sådan tillverkning blir det av utslagsgivande betydelse hur materialet användes. I ett litet företag anses företagets ägare ha väsentligt större möjlighet att övervaka att härutinnan iakttages nödig sparsamhet än i ett större. Administrationskostnaderna i de mindre företagen bli små. De mindre företagens förmåga att hävda sig i konkurrensen torde emellertid därjämte bero på att de oftare än de större företagen ha hygieniskt olämpliga arbetslokaler eller i varje fall sakna tillfredsställande hygieniska anordningar och att de, när arbetet helt eller till väsentlig del utföres av ägaren själv och medlemmar i hans familj, i stor utsträckning äro undantagna från arbetstidsregleringen. Deras ekonomiska effektivitet kan därför delvis vara fiktiv. Det förtjänar sålunda utredas, vilka brister och fördelar systemet att anlita underleverantörer företer ur såväl samhällliga som enskilda synpunkter.

Det finns även mindre och medelstora företag, vilka icke arbeta såsom underleverantörer till andra företag men likväl bedriva en mångskiftande produktion och — utom det att de icke kunna fullt utnyttja sina maskiner — ha höga fasta kostnader för läster, stansjärn och modeller, vilka måste förnyas vid mera omfattande typ- och modelländringar, samt dessutom ofta ha en bristfällig marknadsorientering och höga försäljningskostnader. Sådana företag torde knappast kunna arbeta med lika stor effektivitet som större företag.

Av det sagda framgår att även frågan om specialiseringen måste beaktas i samband med den om företagsstrukturen. Enligt vad kommissionen vid

sina överläggningar med sakkunniga inhämtat (bil. 1), kan en specialisering icke lämpligen drivas så långt, att varje företag producerar endast en typ av skor. Då materialkostnaden svarar för omkring hälften av produktvärdet, ligger stor vikt uppå, att avfallsprocenten begränsas till det minsta möjliga, och detta kan ske, endast när s. k. samskärning tillämpas, d. v. s. när materialet utnyttjas för produktion av exempelvis både herrskor och damskor. Dessutom äro vissa skor mera modebetonade än andra. För att arbets-säsongerna skola kunna i någon mån utjämnas, bör tillverkning av mera modebetonade varor helst förenas med produktion av mindre modebetonade sådana, eftersom de senare kunna hållas i lager under längre tid och därför lättare kunna produceras under lågsäsongerna. Även andra liknande saksäl torde kunna åberopas. Likväl kan ifrågasättas, huruvida icke specialiseringen kan drivas längre än under nuvarande förhållanden, och framför allt, huruvida icke genom koncentration av tillverkningen till ett mindre antal producerande enheter med jämförelsevis stora specialavdelningar, vilka genom samarbete bl. a. kunna utnyttja fördelen av samskärning av materialet, kan vinnas ökade möjligheter att producera skor i s. k. långa serier. Det är tänkbart, att på denna väg kunde åstadkommas en begränsning av det dyrbara övermått av olika skotyper som betingas, icke av konsumenternas önsknings utan snarare av producenternas och detaljisternas strävanden att var och en kunna bjuda en serie av skotyper, som i fråga om detaljer avviker från de andras.

Det är i varje fall uppenbart och ett av alla parter erkänt förhållande, att skoindustrien är starkt överdimensionerad. Detta har medfört allvarliga sociala olägenheter. Före kriget och under de första krigsåren förekom sålunda ett omfattande korttidsarbete inom skoindustrien. Uppgifter härom föreligga dock endast i socialstyrelsens årligen — med undantag för 1938—39 — företagna specialundersökningar avseende en vecka i november månad, men då vid denna tid icke råder lågsäsong inom skoindustrien, kunna dessa uppgifter i varje fall icke anses överdriva omfattningen av korttidsarbetet. Antalet arbetare, som enligt företagarnas uppfattning arbetade på förkortad arbetstid utgjorde under november 1935, 1936 och 1937 respektive 21, 29 och 33 procent och vid samma tid under 1940, 1941 och 1942 respektive 26, 51 och 35 procent. Den genomsnittliga arbetstiden för dessa korttidsarbetare utgjorde 34 à 35 timmar i veckan. Skoindustrien stod under dessa år högst på listan bland svenska industrier med korttidsarbete.

Ett annat uttryck för korttidsarbetets omfattning erhålles av de från industristatistiken hämtade uppgifter om den genomsnittliga arbetstiden per år och arbetare, som återges i de två första raderna av följande tablå:

	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1944
Hela den egentliga industrien	2 137	2 156	2 180	2 137	2 158	2 088	2 068	—
Skoindustrien	1 935	1 931	1 987	2 035	2 088	2 051	1 782	—
KF:s skofabrik	—	—	2 137	2 152	2 135	—	—	—
Malmökoncernens skofabriker	—	—	—	2 194	—	—	—	2 227.

Den redovisade genomsnittliga arbetstiden per arbetare var sålunda inom skoindustrien i allmänhet 5—10 procent kortare än inom hela industrien, trots att siffrorna endast delvis påverkas av arbetslöshet och korttidsarbete. Inom skoindustrien förekommo dock betydande variationer. Kooperativa förbundets skofabrik redovisade sålunda en arbetstid som föga understeg och vid ett tillfälle t. o. m. något översteg det allmänna genomsnittet för hela Sveriges egentliga industri. Det sistnämnda gällde även för Malmökoncernen, i varje fall år 1938 och med största sannolikhet år 1944. Även socialstyrelsens korttidsundersökningar liksom fackförbundets uppgifter om arbetslösheten (bil. 3) utvisa, att förhållandena äro mycket olika inom olika områden av industrien. Detta betyder emellertid icke blott, att vissa fabriker helt eller delvis gått fria från sådana olägenheter, utan även att andra arbetsställen träffats därav i vida större utsträckning, än vad de allmänna genomsnittstalen utvisa.

Först under de sista krigsåren har korttidsarbetet i huvudsak kunnat elimineras i och med att industrikommissionen, efter samråd med arbetsmarknadskommissionen, ställt som villkor för materialtilldelning, att företagen icke skulle binda större arbetsstyrka, än som kan beredas full sysselsättning. Även den omständigheten att skoindustrien på grund av materialknappheten fått en starkare ställning gentemot handeln och därför kunnat fördela produktionen någorlunda jämnt över året torde ha bidragit till ändringen. I november 1943 var procenten av korttidsarbetare inom skoindustrien 6 och i november 1944 blott 3. Den nu aktuella frågan är emellertid, huruvida vid ökad materialtillgång en återgång kommer att ske till förhållandena från förkrigstiden.

Det är säkerligen flera faktorer som orsakat överkapaciteten inom skoindustrien. De ledande maskinfirmorna sälja icke maskiner utan hyra ut dem. Men även när maskinerna köpas, äro maskinkostnaderna låga. Det är därför mycket lätt att etablera nya företag. Många nya småföretag gå visserligen inom kort omkull, men andra träda i deras ställe, vilket också framgår av den inledningsvis anförda tabellen. Ständigt nya insatser av »förlustkapital», som dock torde vara små, bidrar till att vidmakthålla en överkapacitet. En mycket viktig faktor är säsongväxlingarna och modevariationerna. Kapaciteten är mera avpassad efter anspråken vid toppsäsong än efter det genomsnittliga behovet. Dock torde knappast ens under högsäsongerna förekomma full sysselsättning under längre tid. Samarbetet mellan handeln och industrien har hittills i vissa avseenden varit otillfredsställande. Sålunda ha försäljningsföretagen fått mottaga upprepade besök från försäljarna ända till in i försäljningssäsongen, och detaljhandeln har vant sig vid att ingiva sina order jämförelsevis sent för att kunna erbjuda konsumenterna de senaste moderna. Under själva högsäsongerna insändas dessutom kompletteringsorder, som skola tillgodoses med mycket kort varsel, vilket hos fabriker skapar ett behov av att ha arbetskraft i reserv.

Ytterligare en orsak till överkapaciteten är att löneskillnaderna mellan olika orter ej är så avpassad, att det icke blir lönande att förändra skoin-

dustriens förläggning. Härigenom uppstå nya produktionsföretag på orter, som ur lönesynpunkt äro förmånligare belägna än redan existerande fabriker. Då emellertid dessa icke försvinna, medverkar detta till att ytterligare öka överdimensioneringen. Det har för övrigt förekommit, att skoindustrieföretag, som stått inför hotet att behöva nedläggas, genom statliga sociallån, som motiverats av sysselsättningspolitiska hänsyn, kunnat vidmakthållas, vilket bidragit till att bevara överkapaciteten.

Vad arbetskraften beträffar har emellertid, såsom nyss nämndes, överkapaciteten för tillfället undanröjts. Även vissa andra olägenheter av skoindustriens överdimensionering ha begränsats. Sålunda har antalet skomodeller minskats, vilket beror dels på statliga åtgärder, dels på att den knappa materialtillgången givit industrien en starkare ställning i förhållande till handeln och konsumtionen och sålunda minskat frestelsen för tillverkarna att individuellt öka försäljningen genom att introducera nya skotyper. Såsom framgår av den inledningsvis anförda tabellen har emellertid själva företagsstrukturen icke påverkats av krigsförhållandena i någon förmånlig riktning utan snarare blivit mera splittrad än förut.

Skoindustriens allmänna problem ha under senaste tid varit föremål för ökad uppmärksamhet på företagarhåll. Sålunda har inom Industriens utredningsinstitutet påbörjats en kartläggning av skoindustriens struktur. En rådgivande kommitté representerande både enskilda och kooperativa företag är knuten till detta utredningsarbete. Institutets kartläggning är avsedd att ge ett underlag för fortsatta åtgärder inom branschen.

Vidare ha skoindustrieföretagen tillsatt en skobranschens planeringskommitté, vilken utarbetat en plan för försäljningsarbetet, vilken plan i januari 1945 fastställts av branschens organisationer. Försäljningsbesök hos detaljhandlarna få hädanefter, med vissa angivna undantag, endast förläggas till mars, april och maj vid försäljning till höstsäsongen och till september, oktober och november vid försäljning till vårsäsongen. Provkollektionerna få icke utökas eller ändras under pågående försäljningssäsong. Härigenom få fabrikerierna tillfälle att i god tid före tillverkningsssäsongens början färdigställa sina provkolektioner och i huvudsak avsluta sina försäljningar, varmed följer möjlighet att bättre planera produktionen och minska säsongväxlingarna. Det är dock att märka, att det övervägande flertalet mindre företag icke äro anslutna till branschens organisationer och att dessa utomstående företag icke äro bundna av de här refererade bestämmelserna, varför det är ovisst, huruvida den nya ordningen i praktiken kommer att få fullt tillräcklig effekt på sysselsättningen. Det är ännu mera ovisst, huruvida dessa åtgärder komma att påverka företagsstrukturen.

Från skobranschens sida ha vissa ytterligare åtgärder företagits. Sålunda har tillsatts ett branschråd med uppgift att på ett så tidigt stadium som möjligt fixera säsongmoderna. Slutligen har en för branschen gemensam reklamfond skapats med syfte att hos konsumenterna propagera för ökade skoinköp och att vägleda dem vid val av skor.

Kommissionen har sålunda funnit, att företagsstrukturen inom skoindustrien ter sig föga rationell, att den i varje fall karakteriseras av en tydlig

överdimensionering, och att detta beror på olika omständigheter, exempelvis de starka säsongväxlingarna i efterfrågan. Kommissionen håller vidare för sannolikt, att varusortimenten äro alltför splittrade. Till de problem, som här berörts och som synas vara i behov av vidare utredning, hör frågan om produktionens fördelning på olika stora enheter och de eventuella vinsterna av en koncentration av produktionen, ävensom möjligheterna att, om så befinnes erforderligt, få till stånd mera likartade arbetstids- och arbetshygieniska villkor inom företag av olika slag och därigenom sanera konkurrensförhållandena samt att genom överenskommelser mellan arbetsmarknadsparterna åstadkomma en lämpligare löneavvägning mellan olika orter och därigenom undanröja en av orsakerna till uppkomsten av överkapacitet. Det torde också böra övervägas huruvida svenska skofabriker bli alltför bundna genom kontrakt med utländska maskinuthyrningsfirmor och i vad mån statliga åtgärder erfordras för att undanröja sådana eventuella olägenheter.

Vid en undersökning av skoindustriens förhållanden kan man heller icke underlåta att ingående pröva frågan huruvida det jämförelsevis höga tullskyddet för skodon, kan ha bidragit till att göra skoindustrien mindre effektiv. Såsom framgår av vissa beräkningar, anförda i Kooperativa förbundets yttrande över här ifrågavarande motion — vilket yttrande kommissionen beretts tillfälle att taga del av — uppgår detta tullskydd till 1 å 2 kronor per par för pliggade grovskodon och för nåtlade herr- respektive damskodon till kr. 4: 50 respektive 2: 50 per par. I vissa fall äro de billigare skorna förhållandevis tyngre belastade än de dyrare. Tullen motsvarar stundom ungefär hela arbetskostnaden eller mera. Det ligger i öppen dag, att ett så omfattande tullskydd på ett mycket allvarligt sätt kan bidra till att konservera mera ineffektiva delar av skoindustrien och att undanröja incitament till ytterligare effektivitetshöjning inom övriga delar av tillverknigen.

Med hänsyn till att råvarukostnaden utgör en så betydande andel av produktpriset torde även frågan om garveriindustriens och läderhandelns strukturrationaliseringsproblem böra upptagas till övervägande.

Visserligen ha av skobranschens företagare redan igångsatts olika utredningar och planerats olika åtgärder för att råda bot på vissa föreliggande missförhållanden. Såsom förut framhållits, är det emellertid osäkert, huruvida dessa åtgärder äro fullt tillräckliga. Då dessutom hela frågan är av stort allmänt intresse, böra även arbetare och konsumenter vara representerade i planläggningen. Kommissionen vill därför tillstyrka förslaget om en ny utredning avseende skoindustriens förhållanden och därmed sammanhängande problem. Utgångspunkten för denna utredning bör vara, att skoindustrien skall bli effektivt organiserad, d. v. s. att den skall bli i stånd att producera goda skor till lägsta möjliga pris och samtidigt kunna ge en god och säker utkomst åt dem som arbeta inom denna industri. Härav följer, att utredningen icke skall bindas av någon föreställning om att företag av viss storlek eller viss organisation à priori äro att föredraga utan tvärtom uppmärksamma möjligheten av att såväl större som mindre företagsenheter ha en uppgift att fylla inom svensk skoindustri. Det gäller sålunda att förutsättningslöst och odoktrinärt pröva olika alternativ för skoproduktionens organisation och be-

döma dessa alternativ helt ur ekonomiska och sociala effektivitetssynpunkter. Härav följer emellertid också, att utredningen skall vara oförhindrad att, vid sidan av andra alternativ, även överväga frågan om socialisering antingen av hela skoindustrien eller vissa delar av densamma. Den fullständiga socialiseringen skulle närmast komma i fråga, därest det skulle visa sig ogörligt att på annat sätt avlägsna de med fri konkurrens förenade nackdelarna och dessa därjämte skulle te sig såsom större än konkurrenssystemets fördelar. I motsatt fall skulle det däremot visa sig förmånligare att bibehålla det nuvarande konkurrenssystemet, antingen genom att låta skoindustrien helt skötas av enskild och kooperativ företagsamhet eller genom att bibehålla de mera effektiva enskilda och kooperativa företagen — större såväl som mindre — och låta den återstående delen av produktionen övertas och omorganiseras av statliga eller halvoffentliga företag.

Utredningsorganet bör givetvis samarbeta med redan existerande utrednings- och planläggningsorgan och utnyttja resultaten av dessa organs arbete. Det bör icke uppskjuta ställningstagandet till aktuella frågor, till dess hela utredningsprogrammet blivit genomgången, utan bör i stället framlägga förslag till åtgärder i sådana frågor, som kräva omedelbara åtgärder. Hit hör i första hand frågan om hur ett återinförande av korttidsarbetet efter kriget skall kunna förhindras.

I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herr Sandler. Såsom suppleant för herr Sandler har deltagit herr Lundberg.

I ärendets handläggning har dessutom deltagit direktören i Sveriges industriförbund, G. Settergren, som av chefen för finansdepartementet förordnats att för vissa överläggningar vara adjungerad kommissionen.

Till detta yttrande fogas särskilda yttranden av *dels* herrar Gustafson, Hèrnod, Liedberg, Nordenson, Sandberg, Söderlund, Wehtje och Åselius, *dels* herr von Heland, *dels ock* fru Lilliehöök.

Herr Settergren har såsom adjungerad expert anslutit sig till det av herr Gustafson m. fl. särskilda avgivna yttrandet.

Till detta yttrande ha vidare fogats följande bilagor,¹ nämligen:

Bil. 1 Om skor och skoindustri av Wilhelm Bahrke och Jan Erik Leander.

Bil. 2 Vissa statistiska anmärkningar till direktörerna Wilhelm Bahrkes och Jan Erik Leanders inlägga om »Skor och skoindustri» av Richard Sterner.

Bil. 3 P. M. rörande arbetslösheten under åren 1937—44 inom svenska sko- och läderindustriarbetarförbundet av Nils Kellgren.

Stockholm den 13 april 1945

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Arne Björnberg

¹ Bilagorna ha icke tryckts men finnas tillgängliga hos vederbörande utskott.

Särskilt yttrande

av herrar *Gustafson, Hèrnod, Liedberg, Nordenson, Sandberg Söderlund, Wehtje* och *Åselius* rörande motion AK 83 angående utredning om skoindustriens framtida organisation m. m.

Såsom framgår av kommissionens yttrande har inom Industriens utredningsinstitut påbörjats en kartläggning av skoindustriens struktur. En rådgivande kommitté representerande både enskilda och kooperativa företag är knuten till detta utredningsarbete. Denna kartläggning är avsedd att ge ett underlag för fortsatta åtgärder inom branschen. Dessutom har skoindustri-företagen tillsatt en skobranschens planeringskommitté, vilken utarbetat en plan för försäljningsarbetet, vilken plan i januari 1945 faststälts av branschens organisationer. Berörda åtgärder syfta till att åstadkomma en rationalisering samt en utjämning av säsongvariationerna, även i vad avser arbetstillgången.

Med hänsyn till anförda förhållanden synes någon åtgärd från statsmakternas sida icke för närvarande vara påkallad.

Särskilt yttrande

av herr *von Heland* rörande motion AK 83 angående utredning om skoindustriens framtida organisation m. m.

Det torde få anses fastslaget att produktionen inom den svenska skoindustrien före kriget i vissa hänseenden icke var rationellt anordnad. Olika förklaringar till detta ha framförts. Därvid har man emellertid enligt mitt förmenande icke tillräckligt beaktat den roll, som den nuvarande utformningen av tullskyddet för skoindustrien kan ha spelat.

På hudar och skinn vilar för närvarande ingen eller endast obetydlig tull. Däremot är införsel av färdiga skor belagd med relativt hög tull, som för vissa typer av skor belöper sig till sex kronor per kg. Då sålunda den svenska skoindustrien kunnat utvecklas i stort sett helt skyddad från utländsk konkurrens ligger den slutsatsen nära till hands, att tullskyddets existens utgjort en huvudförutsättning för uppkomsten av den nuvarande, mindre rationella produktionsstrukturen.

Ett borttagande av detta tullskydd på färdiga skor vore sannolikt den effektivaste och samtidigt den enklaste vägen att ernå en rationalisering av den svenska skoindustrien. I nuvarande läge torde en dylik åtgärd icke medföra nämnvärda arbetsmarknadspolitiska verkningar, då den inom skoindustrien

sysselsatta arbetsstyrkan under kriget kraftigt nedbringats och bestod av endast 8 673 arbetare under år 1943.

Under beaktande av vad ovan anförts får jag såsom mitt yrkande framföra, att regeringen måtte undersöka möjligheterna att sänka respektive helt borttaga det nuvarande tullskyddet på färdiga skor. Därvid bör emellertid beaktas att tullen kan tänkas fylla den funktion att den förhindrar utländsk dumping av skor på den svenska marknaden.

Däremot anser jag icke för närvarande en särskild statlig utredning angående skoindustriens produktionsförhållanden påkallad, då de i motionen påvisade missförhållandena redan äro under utredning dels av skoindustrien själv, dels inom Industriens utredningsinstitut.

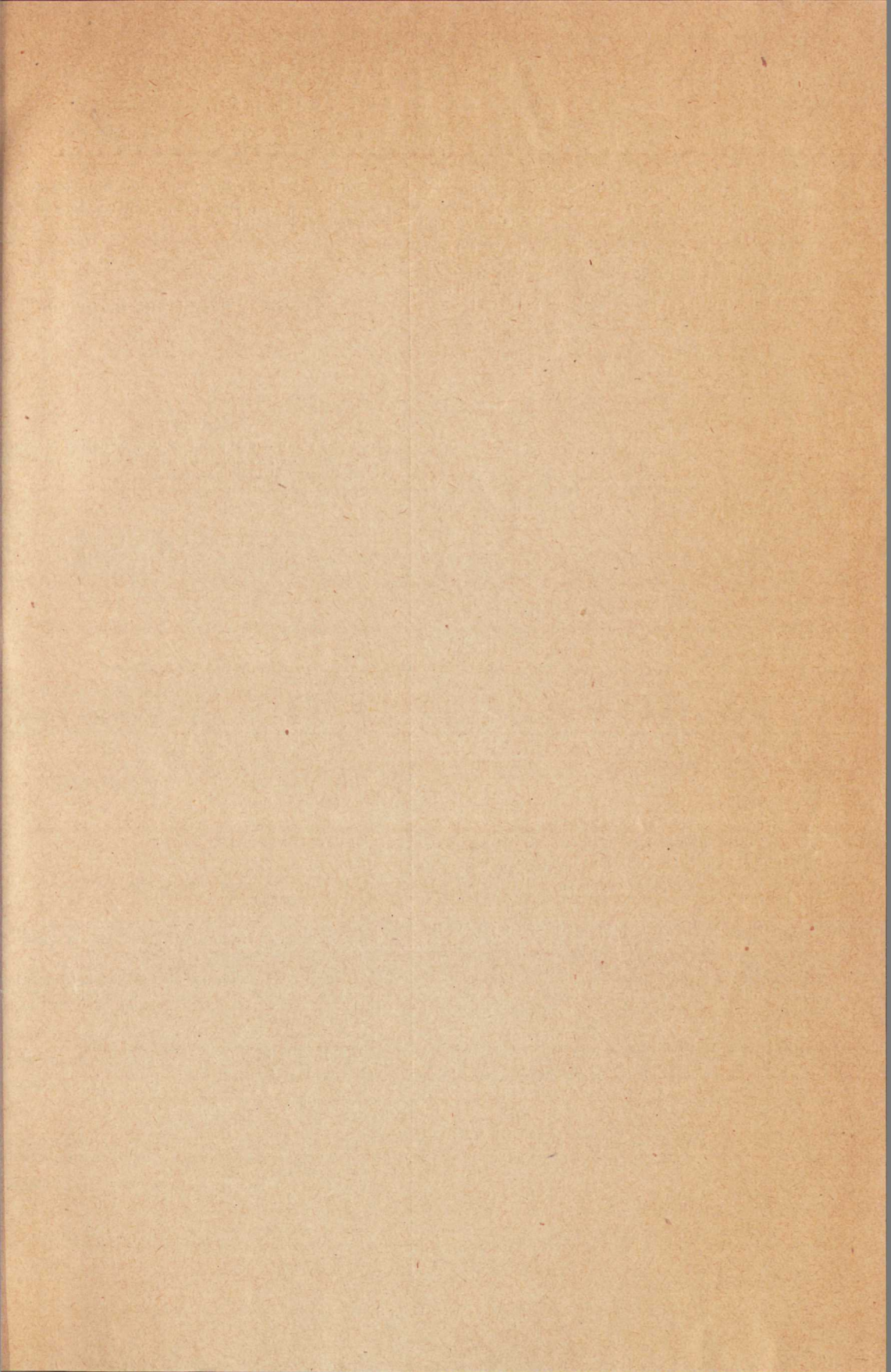
Särskilt yttrande

av fru *Lilliehöök* rörande motion AK 83 angående utredning om skoindustriens framtida organisation m. m.

Undertecknad, som anser att en statlig utredning av skoindustriens struktur och organisation skulle ge större möjligheter än privata utredningar att låta allmänna och sociala synpunkter på frågan göra sig gällande, kan dock ej ansluta sig till majoritetens förslag på grund av de direktiv, som i förslaget framföras för en statlig utredning vilka enligt min mening ej visa fram mot en fullt förutsättningslös sådan.

Vid en statlig utredning, som ej tar upp frågan ur enbart företagsekonomisk synpunkt, skulle, anser jag, de med frågan förknippade sociala spörsmål ges en mera allsidig belysning.

Då skoindustrien i stor utsträckning består av småföretag med ett arbetarantal, som t. o. m. understiger 10 personer, vore det angeläget att få allsidigt utrett, huruvida företagsenheter av så begränsad omfattning kunna ur såväl företagsekonomisk som social synpunkt anses icke önskvärda, eller huruvida de, genom att erbjuda på småorter och landsbygd bosatta män och kvinnor en bättre försörjning än vad som annars skulle stå dem till buds, kunna anses vara en ur samhälleliga synpunkter godtagbar industriell organisationsform.

Statens offentliga utredningar 1945

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till utlänningslag och lag ang. omhändertagande av utlännning i anstalt eller förläggning. [1]

Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. [28]

Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. [29]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Stadsplaneutredning 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. [15]

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års uppborärsberednings betänkande med förslag till omläggning av uppborärsförfarandet. [27]

Politi.

Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsambällen. [18]

Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. [19] Alternativ 2. [20]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande ang. den husliga utbildningen. [4]

Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. [10]

Utredningar ang. ekonomisk efterkrigsplanering. 8. [11] 9. [30]

Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [12] Bilagor. [13]

Socialpolitikens ekonomiska verkningar. [14]

Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. [17]

Socialvårdskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning ang. folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. [23]

Kommitténs för partiellt arbetslösa betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjer för skapande av socialväsendets forskningsorganisation. [26]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Promemoria med förslag till arrendbestämmelser för kommunal jord. [9]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedels forskningens ordnande. [6]

Handel och sjöfart.

Betänkande ang. grundpenningväsendet. [24]

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. [2]

Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. [7] Del 2. Blekingenätets järnvägar. [8]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med utredning och förslag ang. yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. [5]

Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. [16]

Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 3. [22]

Betänkande och förslag ang. statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. [25]

Försvarsväsen.

Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. [3]

Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. [21]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.